

REGIONAL ENVIRONMENTAL CENTER

ECNC

europaen centre for nature conservation

LOKALNI AKCIONI PLAN ZA BIODIVERZITET OPŠTINE ČAJETINA

2011

MINISTRY FOR FOREIGN
AFFAIRS OF FINLAND

2011, Lokalni akcioni plan za biodiverzitet opštine Čajetina (LBAP)

Radni tim za izradu LBAP-a:

1. Bojana Božanić, opštinski koordinator za LBAP, rukovodilac odseka za privredu i privredni razvoj, Opštinska uprava Čajetina
2. Zorica Milosavljević, NVO Zlatiborski krug
3. Nada Milošević, NVO Zlatiborski krug
4. Marija Jovičić, KJP Zlatibor
5. Marija Pavlović, Turistička organizacija Zlatibor
6. Milomir Tucović, kancelarija za Lokalni ekonomski razvoj, Opštinska uprava Čajetina
7. Svetlana Jovanović, pomoćnik predsednika, opština Čajetina

Slika 1 - Radna grupa opštine Čajetina za izradu LBAP-a

Interesne grupe:

1. Opština Čajetina
2. Turistička organizacija Zlatibor
3. Komunalno javno preduzeće „Zlatibor“
4. Dom zdravlja
5. Veterinarska stanica „Dimi vet“ Mačkat
6. Veterinarska stanica Užice
7. Srbijašume, ŠG Užice
8. Lovачko udruženje
9. Ribolovačko udruženje
10. NVO Zlatiborski krug
11. Aciko DOO-PIK Zlatibor
12. Poslovna zajednica (proizvođači mesa-klanice)
13. Vlasnici kamenoloma (Alin Potok, Čajetina...)
14. Fabrike betona (Sušica, Čajetina)
15. Pozajmišta kamena

Zainteresovane strane :

- stanovništvo
- 3 osnovne škole
- 1 srednja škola
- Opštine u okruženju
- Turisti i posetioci Zlatibora
- Međunarodne organizacije

Ekspert/regionalni koordinator za LBAP:

Aleksandra Mladenović, magistar bioloških nauka

Regionalni centar za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu, Kancelarija u Srbiji:

Aleksandar Maksimović, projektni menadžer

Ovaj dokument je pripremljen u okviru projekta : "Biodiverzitet i usluge ekosistema za lokalni održivi razvoj na Zapadnom Balkanu" (Akcioni planovi za biodiverzitet u jugoistočnoj Evropi), kojim je rukovodio Evropski centar za zaštitu prirode (ECNC – European Center for Nature Conservation), u saradnji sa Regionalnim centrom za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu (REC CEE – Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe), a koji je finansiran od strane Ministarstva spoljnih poslova Finske".

U dokumentu su korišćene fotografije foto arhive Turističke organizacije „Zlatibor" i Specijalne bolnice „Čigota".

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	5
REZIME.....	7
UVOD	9
o Zakonski okvir.....	10
o Institucionalni okvir	12
o Strategije	13
o Zašto je biodiverzitet važan za lokalnu zajednicu	17
VIZIJA ZAJEDNICE	18
TRENTNA SITUACIJA.....	19
BIODIVERZITET - PITANJA I MOGUĆNOSTI.....	32
Flora	32
Vegetacija.....	44
Pregled tipova šumske vegetacije	44
Fitoplankton i saprobiološke karakteristike nekih vodenih ekosistema	45
Fauna insekata	46
Ihtiofauna	48
Herpetofauna	50
Ornitofauna.....	51
Mamaliofauna.....	60
Lovna fauna	65
Turistički potencijal	66
o Faktori ugrožavanja biodiverziteta u opštini Čajetina	73
o Biodiverzitet – Snage, slabosti, šanse i pretnje (SWOT)	75
PRIORITETI	79
o Očuvanje i održivo korišćenje usluga ekosistema	79
o Očuvanje i aktivna zaštita biodiverziteta i agrobiodiverziteta	80
o Razvoj svesti o značaju očuvanja biodiverziteta	81
ZADACI I CILJEVI.....	82
CILJEVI I INDIKATORI	84
LITERATURA	86
IDENTIFIKACIJA AKCIJA I SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BIODIVERZITETA	87
o Jednogodišnji akcioni plan.....	87
o Petogodišnji akcioni plan.....	89
PRILOG 1 - <i>Karta zaštićenih zona opštine Čajetina</i>	94

PREDGOVOR

Opština Čajetina je poznata po razvijenom turizmu, bogatstvu prirodnih lepota, očuvanim resursima, po dobrom vazduhu, čistoj vodi i organski pripremljenoj hrani. Pored toga, izazovi u pogledu zaštite životne sredine su sve zahtevniji i u budućnosti se mora ozbiljno pristupiti rešavanju nastalih problema, ali i preventivnom delovanju u cilju očuvanja održivosti zajednice.

Slika 2 -
DOBROSELICA

Od usvajanja Lokalnog ekološkog akcionog plana, lokalna samouprava je aktivnije počela da se bavi pitanjima očuvanja životne sredine. Nastojali smo da ostvarimo zacrtane ciljeve iz strategije i izrada Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet je upravo jedan od rezultata realizacije plana zaštite životne sredine.

Koristim i priliku da se zahvalim Regionalnom centru za zaštitu životne sredine za Centralnu i Istočnu Evropu i Evropskom centru za zaštitu prirode na nesebičnoj pomoći koju su nam pružili u realizaciji projekta, uz čije preporuke ćemo nastaviti rad na implementaciji akcionog plana i sprovođenju aktivnosti, kako bismo unapredili stanje u našoj zajednici.

Kroz izradu Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet obuhvatili smo stavove i ideje stručnih lica iz ove oblasti, ali i građana koji aktivno učestvuju u aktivnostima očuvanja biodiverziteta. Izgradili smo, nadam se, dugotrajno i plodotvorno partnerstvo između lokalnih vlasti i poslovnog, zdravstvenog, obrazovnog, nevladinog sektora i građanstva.

Želja nam je da razvijamo opštinu Čajetina u skladu sa prirodom, ne narušavajući ambijent zdravog i čistog prostora. Kao predsednik opštine Čajetina, sa svojim saradnicima želim da našim potomcima ostavimo održivu zajednicu, zdravu i prosperitetnu u isto vreme. Stalnim radom i brigom da se ne naruši balans u živom svetu, naša opština može opstati kao opština budućnosti.

S poštovanjem,

Predsednik opštine Čajetina
Milan Stamatović

REZIME

Kroz dva treninga, koje su organizovali Evropski centar za zaštitu prirode (ECNC) i Regionalni centar za životnu sredinu (REC) i za članove radnog tima, definisani su vizija, ciljevi, kao i prioriteta u zaštiti biodiverziteta.

Radna grupa je izradila predlog Akcionog plana za biodiverzitet opštine Čajetina i predstavila ga na sastanku širih zainteresovanih strana, koji je održan sa ciljem da se definiše vizija, analizira trenutna situacija, uoče problemi i mogućnosti i postave prioriteta, ciljevi, mete i indikatori vezano za zaštitu biodiverziteta u opštini. Takođe je nacrt Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet pre usvajanja na sednici Skupštine opštine stavljen na javnu raspravu, kako bi se javnost upoznala sa mogućnostima zaštite biodiverziteta i aktivnostima koje su planirane da se realizuju kroz ovaj Akcioni plan. Kao rezultat svih aktivnosti i participativnog procesa uključivanja najšire javnosti u davanje predloga i sugestija, nastao je ovaj Lokalni akcioni plan za biodiverzitet kao polazna osnova za održivo korišćenje biodiverziteta i njegovo očuvanje u što boljem obliku za buduće generacije. Dokument pred Vama pokazuje da je lokalna zajednica u Čajetini prepoznala problem biodiverziteta i potrebe očuvanja raznovrsnosti biljnog i životinjskog sveta kao jedan od najvažnijih. Članovi radne grupe razmotrili su zakonski okvir koji definiše zaštitu biodiverziteta i akcioni plan opštine Čajetina oslavlja se na važeću zakonsku regulativu Republike Srbije. Takođe, institucionalni okvir za razvoj planskog dokumenta i nacionalne strategije bile su predmet proučavanja u cilju postizanja kvalitetnih rezultata na lokalnom nivou.

U okviru Akcionog plana definisana je važnost biodiverziteta za lokalnu zajednicu. Radna grupa je zaključila da su najznačajnije funkcije biodiverziteta upravo sledeće:

- Rekreativna
- Naučno-istraživačka
- Vaspitno-obrazovna
- Turistička
- Razvojna
- Funkcija očuvanja prirodnih ekosistema, retkih i ugroženih vrsta i njihovih zajednica.

Stvarali smo dokument, stremeci zacrtanoj viziji da opština Čajetina može biti savremena, zdrava i očuvana sredina gde moderno i tradicioanlno ne narušavaju sklad prirode. Na teritoriji opštine Čajetina postoje već proglašena zaštićena prirodna dobra :

- Rezervat Park šuma (u Ribnici)
- Tri stabla crnog bora
- Stopića pećina
- Muzej na otvorenom „Staro selo“ Sirogojno.

Na osnovu Studije zaštite Zlatibora koju je izradio Zavod za zaštitu prirode Srbije iz 2005. godine, definisane su karakteristike zaštićenog područja Zlatibor kao Parka prirode.

Stručni tim za izradu LBAP-a detaljno je razradio pitanja i mogućnosti koji se odnose na biodiverzitet. Korišćeni su podaci iz regulativa o Strogo zaštićenim i Zaštićenim divljim vrstama biljaka, životinja i gljiva. U flori zlatiborskog regiona od izuzetnog značaja su endemični taksoni, koji čine poseban biološki resurs. Od 958 evidentiranih vrsta flore i faune, 161 tretira se ugroženom prema savremenoj klasifikaciju. Kroz tabelarni prikaz, radna grupa je izlistala zaštićene biljke, najznačajnije tipove šumske vegetacije, ali i predstavnike faune insekata, ihtiofaune, herpetofaune, mamaliofaune, ornitofaune i lovne faune. Zlatibor se tretira područjem visokog diverziteta životinjskih vrsta.

Kao poseban odeljak izdvojeni su turistički potencijali očuvanja biodiverziteta, obzirom da je u opštini Čajetina primarna privredna delatnost upravo turizam. Posmatrano iz ugla nadležnih službi lokalne turističke organizacije, raznovrsnost biljnog i životinjskog sveta može se iskoristiti u svrhe privlačenja turista i razvijanja nove dimenzije turističke ponude. Održivi turizam i očuvanje prirodne sredine zasnivaju se na opšte odgovornom stavu prema zaštiti

životne sredine što zahteva efikasnu infrastrukturu. S tim u vezi sve što narušava ravnotežu prirode mora se eliminisati. Kroz izradu dokumenta radna grupa bavila se faktorima koji ugrožavaju biodiverzitet u opštini Čajetina. Istaknuti su neplanska seča šuma, bespravna gradnja, divlje deponije, nerešen problem fekalnih voda, neplansko deponovanje animalnog otpada i drugo.

Na osnovu trenutne situacije, položaja opštine, njenih specifičnosti, vodnog bogatstva, privrede, kulturno-istorijskih odlika, stanovništva i drugih karakteristika, kvalitetno i iscrpno pripremljena je SWOT analiza snaga, slabosti, pretnji i mogućnosti. U procesu su aktivno učestvovali članovi radne grupe kao predstavnici Opštinske uprave, Komunalnog javnog preduzeća, Turističke organizacije Zlatibor i Specijalne bolnice Čigota. Uz radnu grupu kvalitetu dokumenta znatno su doprineli predstavnici relevantnih institucija koji su učestvovali na sastancima zainteresovanih strana i pojedinačnim kontaktima u cilju prikupljanja što više potrebnih informacija, kao što su predstavnici Lovačkog udruženja Zlatibor, Šumskog gazdinstva Zlatibor preduzeća Srbijašume, predstavnici fabrika betona na teritoriji opštine Čajetina, predstavnici obrazovnih institucija, nevladinih organizacija, hotela i drugih ugostiteljskih objekata na Zlatiboru, predstavnici Javnog preduzeća Skijališta Srbije, vatrogasne jedinice iz Čajetine, MUP-a Srbije, radna jedinica Čajetina i drugi.

Kroz proces razvijanja aktivnosti i projekata, definisana su tri prioriteta :

- Očuvanje i održivo korišćenje usluga ekosistema
- Očuvanje i aktivna zaštita biodiverziteta i agrobiodiverziteta
- Razvoj svesti o značaju očuvanja biodiverziteta

Kroz izradu različitih studija i elaborata o endemičnim i retkim vrstama planirana je iscrpna analiza stanja u predmetnoj oblasti, na osnovu koje će se definisati aktivnosti u cilju unapređenja privrednih delatnosti na teritoriji opštine Čajetina, ali i unapređenja stanja svesti građana i turista o potrebi, čak neophodnosti zaštite i očuvanja biodiverziteta u našoj lokalnoj zajednici.

Očuvanje prirodnih resursa kroz dokument posmatra se kao pozitivan uticaj na privredni razvoj, a ne kao njegova kočnica, jer se ekologija i ekonomija dopunjavaju. Sve navedeno definitivno ukazuje na to da je potrebno podsticati aktivnosti očuvanja biodiverziteta na lokalnom nivou, da bi bilo vidljivijih rezultata na globalnom nivou. Ovaj akcioni plan je prvi korak u opštini Čajetina da se planski zaštiti biodiverzitet, ali i unapredi. U isto vreme doprineće popularizaciji mesta i porastu životnog standarda, u skladu sa održivim razvojem.

UVOD

Prema najšire prihvaćenoj definiciji, biodiverzitet označava sveukupnost gena, vrsta i ekosistema na zemlji. Jedna manje konvencionalna definicija biodiverziteta američkog ekologa Lavodžoja¹ biodiverzitet upoređuje sa „**ogromnom bibliotekom u kojoj su knjige napisane na različitim jezicima i koje nisu još uvek pročitane i koje čekaju da njihova sadržina bude odgonetnuta. U tim nepročitanim i delimično pročitanim knjigama kriju se rešenja opstanka čovečanstva**”.

Konvencija o biodiverzitetu (Međunarodni ugovori, „Službeni list SRJ” br. 11/2001; SRJ je Konvenciju potpisala 1995. godine i postala jedna od 167 zemalja potpisnica, a Konvenciju je ratifikovalo 150 zemalja) definiše ovaj pojam kao „sveobuhvatnu raznolikost i različitost živih organizama, uključujući kopnene, morske i ostale vodene ekosisteme i ekološke komplekse čiji su deo; ovo uključuje diverzitet u okviru vrsta, između vrsta i između ekosistema”. Biološka raznolikost predstavlja neprocenjivo bogatstvo, od milion organskih vrsta čovek je delimično istražio samo oko 10%, a koristi oko 0,2% ukupnog broja vrsta na Zemlji.

Usled sve većeg zagađenja i naglih promena klime dolazi do ugrožavanja, pa i nestajanja, biljnih i životinjskih vrsta. Svetska organizacija za zaštitu prirode IUCN procenjuje da je ugroženo 60.000 biljnih (od 270.000 vaskularnih) vrsta, ili im pretilo nestajanje u toku nekoliko sledećih decenija². Za životinjski svet postoje i precizniji podaci, koji govore da je u poslednjih 200 godina potpuno iščezlo preko 600 vrsta (86 vrsta sisara, 104 vrste ptica, 20 vrsta gmizavaca, 5 vrsta vodozemaca, 80 vrsta košljoriba, 72 vrste insekta, 206 vrsta gastropoda i pripadnika drugih grupa). Nažalost, prognoze biologa su da će nestajanje organskih vrsta dobiti dramatične razmere ukoliko se ne preduzmu opsežni zahvati na globalnom nivou, kada su u pitanju efekat staklene bašte, ozonske rupe, kisele kiše, uništavanje šumskog fonda i mnogi drugi negativni procesi koji nastaju uglavnom usled ljudskih aktivnosti.

¹ (Lovejoy, 1980)

² Tekst Očuvanje i zaštita biodiverziteta „exsitu” www.pouka.org

Slika 3 - GAJEVI, Zlatibor

Do sada je u svetu proglašeno 153 centra biodiverziteta. U Evropi ih je definisano 6, a jedan od njih je Balkansko poluostrvo sa oko 8.000 biljnih vrsta, što predstavlja 70% evropske flore. Još 1929. godine Turill je definisao 6.753 biljne vrste od kojih je 1.730 endemita Balkana. Smatra se da se teritorija Srbije, kao deo Balkanskog poluostrva, odlikuje izvanrednim genetskim, specijskim i ekosistemskim biodiverzitetom, zbog čega se svrstava u jedan od centara biološke raznovrsnosti³ (3). Posebnu vrednost čine endemične i reliktnne vrste i ekosistemi. U Srbiji je opisano 3562 vrste vaskularnih biljaka (244 je od međunarodnog značaja - 172 vrste su u granicama nacionalnih parkova), 650 vrsta makromiceta, 516 vrsta lišajeva itd.

Lokalni akcioni plan za biodiverzitet opštine Čajetina je doprinos lokalne zajednice u globalnoj težnji da se biodiverzitet shvati kao neprocenjivi resurs koji pruža usluge bez nadoknade, ali čiji su potencijali ograničeni i zavisni od stepena iskorišćavanja ljudskim delatnostima.

o Zakonski okvir

Ustav Republike Srbije utvrđuje da država uređuje sistem zaštite životne sredine, unutar kojeg i zaštitu biljnog i životinjskog sveta. Sa druge strane, Ustav ne tretira pojam prirodnog nasleđa odnosno prirodne baštine.

Na predlog Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja, tokom maja meseca 2009. godine, Narodna Skupština Republike Srbije usvojila je «Zeleni paket» - 16 zakona iz oblasti

³ Turill W.B., *The Plant- Life of the Balkan Peninsula, a phyto geographical study*, Oxford University Press D2 New York, 1929.)

zaštite životne sredine, koji su usklađeni sa direktivama Evropske unije. Ovim zakonima uređuje se oblast upravljanja otpadom, a poboljšan je i već postojeći Zakon o zaštiti životne sredine, donet 2004. godine. Cilj donošenja ovog seta zakona je zaštita svih segmenata životne sredine (vazduha, vode, zemljišta), ali i uređivanje oblasti pravilnog korišćenja i čuvanja opasnih hemikalija, skladištenje otpada, održavanje deponija i svega što na bilo koji način ugrožava životnu sredinu i zdravlje ljudi, životinja i biljaka.

Zakonom o zaštiti životne sredine je predviđeno donošenje Nacionalne strategije održivog korišćenja prirodnih resursa i dobara i Nacionalnog programa zaštite životne, koji je usvojen u martu 2010. godine. Ovim zakonom se izvodi kategorija «područja od posebnog državnog interesa u oblasti zaštite životne sredine» i utvrđuje da Vlada propisuje kriterijume i određuje područje od posebnog državnog interesa u oblasti zaštite životne sredine, kao i visinu i način plaćanja naknade za zagađivanje životne sredine u ovim područjima.

Zakon o zaštiti prirode predviđa utvrđivanje i procenu stanja u prirodi, zaštitu prirodnih dobara, uspostavljanje sistema praćenja prirodnih vrednosti i zaštićenih prirodnih dobara, zaštitu prirode i predela u prostornim planovima i projektnoj dokumentaciji, donošenje programa upravljanja prirodnim resursima i razvijanje svesti o potrebi zaštite prirode u procesu vaspitanja i obrazovanja. Ovaj zakon nudi rešenja koja treba da se usklade sa međunarodnim obavezama koje proizilaze iz ratifikovanih međunarodnih ugovora u oblasti zaštite biodiverziteta: Konvencije o biološkoj raznovrsnosti, Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune (CITES), Konvencije o zaštiti kulturne i prirodne baštine, Konvencije o močvarama koje su od međunarodnog značaja, posebno kao prebivalište ptica močvarica, kao i direktivama o zaštiti prirode. U postupku izrade zakona uzete su u obzir i odredbe ratifikovanih konvencija, i to: Konvencija o zaštiti migratornih vrsta, Konvencija o zaštiti evropske divlje flore i faune, Karpatske konvencije.

Takodje, ovim propisima, lokalnim samoupravama su data mnogo veća ovlašćenja i nadležnosti u sektoru zaštite životne sredine, a sredstva koja su opredeljena za ulaganje u zaštitu životne sredine neće moći da se koristi za druge namene.

Osim zakona, za normativno regulisanje ove oblasti značajna su i podzakonska akta, odnosno pravilnici, uredbе (napr. Uredba o zaštiti prirodnih retkosti), naredbe (napr. Naredba o ustanovljavanju lovostaja za pojedine vrste riba), rešenja o zaštiti prirodnih dobara, itd.

Oblast zaštite prirode normativno reguliše više od 130 različitih zakonskih propisa. Neki od njih su:

1. Zakon o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS“ br. 36/2009);
2. Zakon o zaštiti životne sredine («Službeni glasnik RS» br.135/04) - Stupanjem na snagu Zakona o upravljanju otpadom (Službeni glasnik RS", broj 36/09), dana 23.05.2009. godine, prestao je da važi član 57. stav 2. Zakona o zaštiti životne sredine ("Službeni glasnik RS", broj 135/04);
3. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životne sredine ("Službeni glasnik RS", broj 36/09);
4. Zakon o nacionalnim parkovima ("Službeni glasnik RS" 39/93, 44/93, 53/93, 67/93, 48/94) - Prestao da važi dana 23.05.2009. godine stupanjem na snagu Zakona o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS" 36/09), osim odredaba čl. 6. i 7. i opisa područja nacionalnih parkova, a do donošenja posebnih zakona;
5. Zakon o vodama ("Službeni glasnik RS" 46/91, 53/93, 67/93, 48/94, 54/96, 101/05);
6. Zakon o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda, („Službeni glasnik RS" br. 36/2009) - Danom stupanja na snagu ovog zakona (23.05.2009. godine) prestaje da važi Zakon o ribarstvu ("Službeni glasnik RS", br. 35/94, 38/94 i 101/05 - dr. zakon), osim odredaba koje se odnose na proizvodnju oplodene ikre, riblje mladi i ribe u ribnjacima;
7. Zakon o zaštiti vazduha („Službeni glasnik RS" br. 36/2009);
8. Zakon o šumama ("Službeni glasnik RS" 46/91,83/92,53/93,60/93,67/93, 48/94, 54/96 i 101/05);
9. Zakon o lovstvu ("Službeni glasnik RS" 39/93, 44/93, 60/93);

10. Zakon o rudarstvu ("Službeni glasnik RS" 44/95, 85/05, 101/05, 34/06);
11. Zakon o prostornom planu Republike Srbije ("Službeni glasnik RS", broj 13/96);
12. Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu ("Službeni glasnik RS" 135/04);
13. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu („Služ.glasnik RS" 36/09);
14. Zakon o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu ("Službeni glasnik RS" 135/04);
15. Zakon o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađivanja životne sredine ("Službeni glasnik RS" 135/04);
16. Zakon o zaštiti od jonizujućih zračenja i o nuklearnoj sigurnosti („Službeni glasnik RS" br. 36/2009);
17. Zakon o zaštiti od nejonizujućih zračenja („Službeni glasnik RS" br. 36/2009);
18. Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini („Službeni glasnik RS" br. 36/2009) - Stupanjem na snagu ovog Zakona (dana 23.05.2009. godine), prestaju da važe odredbe Zakona o zaštiti životne sredine kojima se uređuje zaštita od buke i do donošenja propisa iz člana 15. stav 1 i člana 24. stav 2 ovog zakona primenjuje se Pravilnik o dozvoljenom nivou buke u životnoj sredini ("Službeni glasnik RS" 54/92);
19. Zakon o upravljanju otpadom („Službeni glasnik RS" br. 36/2009);
20. Zakon o turizmu („Službeni glasnik RS" br. 36/2009);
21. Zakon o kulturi ("Službeni glasnik RS" br. 72/2009);
22. Pravilnik o prekograničnom prometu i trgovini zaštićenim vrstama ("Službeni glasnik RS" br. 99/2009);
23. Pravilnik o uslovima koje mora da ispunjava upravljač zaštićenog područja ("Službeni glasnik br. 85/2009);
24. Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva ("Službeni glasnik RS" br. 5/2010 od 5.2.2010. godine) Prilog I - Strogo zaštićene divlje vrste biljaka, životinja i gljiva Prilog II - Zaštićene divlje vrste biljaka, životinja i gljiva

Od značaja za zaštitu prirode Srbije su i ratifikovani međunarodni ugovori, odnosno konvencije:

- Uredba o ratifikaciji Međunarodne konvencije za zaštitu bilja („Službeni list FNRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/55),
- Zakon o ratifikaciji Međunarodne konvencije za zaštitu ptica („Službeni list SFRJ", br. 6/73),
- Uredba o ratifikaciji Konvencije o močvarama koje su od međunarodnog značaja, posebno kao prebivalište ptica močvarica („Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 9/77),
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine („Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 8/74),
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o biološkoj raznovrsnosti („Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 11/2001);
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje faune i flore („Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 11/01),
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o proceni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu („Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 102/2007),
- Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije o zaštiti i održivom razvoju Karpata („Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 102/2007),
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa („Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 102/2007),
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja („Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 102/2007),
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine („Službeni glasnik" RS br. 36/09), i dr.

○ Institucionalni okvir

Ključnu odgovornost u oblasti zaštite životne sredine ima Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije. Ostale institucije koje imaju značajnu ulogu u efektivnoj zaštiti odabranih područja i ciljnih vrsta u Srbiji su:

- Agencija za zaštitu životne sredine,
- Zavod za zaštitu prirode Srbije
- Fond za zaštitu životne sredine
- Inspekcija za životnu sredinu
- Lokalne vlasti
- Nevladine organizacije

U oblasti zaštite biodiverziteta primetni su neefikasna među-sektorska saradnja i neprimenjivanje kriterijuma zaštite biodiverziteta u relevantnim sektorskim politikama razvoja, što ukazuje na slabu i nedoslednu primenu Konvencije o biološkoj raznovrsnosti. Sprovođenje zakonodavstva u oblasti zaštite životne sredine u Srbiji je neadekvatno. Bolji način da se ostvare ovi ciljevi jeste kroz međunarodne programe zaštite: mreže ekološki značajnih područja, Natura 2000, Bernska i Bonska konvencija.

U procesu usaglašavanja sa EU, Srbija će morati da u domaće zakonodavstvo implementira i veliki broj direktiva i drugih pravnih akata. U oblasti zaštite prirode najznačajnije direktive su Direktiva o pticama i Direktiva o staništima, jer se njima uspostavlja međudržavni okvir za zaštitu biljaka i životinja i prirodnih biotopa.

Srbija je nacionalnim propisima regulisala zaštitu retkih i ugroženih vrsta. Iako je većina ugroženih vrsta sa liste IUCN registrovanih u Srbiji uključena u evropske mehanizme zaštite (naročito ptice), nužno je nastaviti proces uključivanja globalno ugroženih vrsta u mehanizme nacionalne zaštite. Zbog nedovoljne proučenosti beskičmenjaka na teritoriji Srbije, na primer, obim zaštite ove grupe na nacionalnom nivou nije adekvatan.

o Strategije

Nacionalna strategija i akcioni plan za zaštitu biodiverziteta i predeonu raznovrsnost

Princip održivog razvoja u zaštiti životne sredine potvrđen je na Rio Konferenciji Ujedinjenih nacija o životnoj sredini i razvoju 1992. godine. Jedan od dokumenata koji su proistekli je Konvencija o biološkoj raznovrsnosti. Srbija je usvojila tu Konvenciju i ratifikovala je 2001. godine. Nacionalna strategija za biodiverzitet, akcioni plan za očuvanje i unapređenje biodiverziteta i nacionalni izveštaj su u pripremi. Od Globalnog fonda za zaštitu životne sredine dobijena su finansijska sredstva za izradu Nacionalne strategije očuvanja biodiverziteta, pa su pripreme za realizaciju ovog značajnog strateškog dokumenta u toku. Pan-Evropska strategija biološke i predeone raznovrsnosti u Srbiji još uvek nije usvojena.

Nacionalni ekološki akcioni plan predstavlja set instrumenata koji omogućavaju efikasnu i integrisanu reformu ekološke politike. Nacionalni ekološki akcioni plan za Srbiju (NEAP) izrađen je i preveden u **Nacionalnu strategiju zaštite životne sredine** koja predviđa kratkoročne (2006-2010) i srednjoročne (2011-2015) zakonodavne i institucionalne reforme u oblasti zaštite životne sredine. Za oblast biodiverziteta ova strategija predviđa: usklađivanje nacionalnih propisa u oblasti zaštite prirode, biodiverziteta i šuma sa zakonodavstvom EU i međunarodnim konvencijama, izradu posebne nacionalne strategije za očuvanje biodiverziteta /geodiverziteta, izradu popisa biodiverziteta, posebno popisa ugroženih ekosistema i staništa retkih i endemičnih vrsta, kao i uspostavljanje monitoringa komponenti biodiverziteta.

Na nivou Republike usvojen je jedan okružni plan (OEAP) i više lokalnih ekoloških akcionih planova (LEAP-a) prilagođenih potrebama lokalnih sredina. U NEAP-u, OEAP-u i nekim LEAP-ima zaštita i očuvanje biodiverziteta i zaštićenih prirodnih dobara prepoznati su među prioritetima zajednice.

Nacionalna Strategija održivog razvoja Republike Srbije (doneta od strane Vlade Republike Srbije 2007. godine, na osnovu član 17. stav 1. i člana 45. Zakona o Vladi

(„Službeni glasnik RS“ br. 55/05, 71/05- ispravka i 101/07), za vremenski period od 10 godina) doneta je sa ciljem da dovede do ravnoteže tri ključna faktora, odnosno tri stuba održivog razvoja: *održivog ekonomskog rasta* i privrednog i tehnološkog razvoja, *održivog razvoja društva* na bazi socijalne ravnoteže, *zaštite životne sredine* uz racionalno raspolaganje prirodnim resursima, spajajući ih u jednu celinu podržanu odgovarajućim institucionalnim okvirom. Sastoji se od osam poglavlja, između ostalog obuhvata životnu sredinu i prirodne resurse, čime je obrađen segment održanja živoga sveta i biodiverziteta u Srbiji. U ovom poglavlju je navedeno sledeće: „Jedan od nacionalnih prioriteta za dostizanje održivog razvoja u Republici Srbiji odnosi se na zaštitu i unapređenje životne sredine i racionalno korišćenje prirodnih resursa“. U okviru ovog poglavlja pojedinačno su analizirani i obrađeni svi pojedinačni elementi životne sredine, a posebno je izdvojen deo **Biodiverzitet i zaštita prirode**, iz koga su izdvojeni delovi bitni za dokument Lokalnog akcionog plana zaštite biodiverziteta opštine Čajetina.

U Strategiji se ni na jednom mestu eksplicitno ne pominje opština Čajetina ili Zlatibor, dok se region Zapadne Srbije pominje samo u kontekstu turističke regije, kako je definisana i kroz druge republičke strategije. Sa te strane Strategija održivog razvoja Republike Srbije ne tretira na lokalnom nivou zaštitu životne sredine, niti zaštitu biodiverziteta koji je tema Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet, već daje opšte smernice daljeg razvoja na republičkom nivou uz poštovanje principa održivosti.

Tako su u Strategiji definisani osnovni problemi vezani za biodiverzitet i zaštitu prirode, a koji su od značaja za opštinu Čajetina:

- nepridržavanje propisanih režima i mera zaštite biljnog i životinjskog sveta, predela i geonasleđa, prvenstveno kroz neracionalno korišćenje prirodnih resursa, slabu pokrivenost planskom i urbanističkom dokumentacijom i izraženu protivpravnu izgradnju objekata;
- nedovoljna ulaganja države u očuvanje i održivi razvoj najreprezentativnijih područja i ključnih vrsta biodiverziteta Republike Srbije;
- drastično menjanje uslova staništa, fragmentacija i/ili uništavanje prirodnih ekosistema usled različitih oblika antropogenog uticaja;
- promena namene šumskog i poljoprivrednog zemljišta;
- ilegalno i/ili nestručno sakupljanje pojedinih komercijalnih vrsta (pečurke, lekovito bilje, itd.);
- nedovoljno sprovođenje propisa od strane nadležnih inspeksijskih službi;
- nedovoljna podrška za držanje ekonomski neisplativih primitivnih rasa, vrsta, sorti i sojeva domaćih životinja i gajenih biljaka u ambijentu stalne modernizacije rasnog i sortnog sastava, što dovodi do smanjenja raznovrsnosti genetičkog materijala u poljoprivredi pod pritiskom tržišta.

Sektorski ciljevi koji su dati u Strategiji i odnose se na:

- uspostavljanje efikasnog sistema biomonitoringa;
- uspostavljanje informacionog sistema o živom svetu i drugim prirodnim vrednostima Republike Srbije;
- izrada popisa biološke raznovrsnosti u Republici Srbiji;
- uspostavljanje monitoringa komponenti biodiverziteta,

u direktnoj su vezi sa ciljevima koji su postavljeni u Lokalnom akcionom planu za biodiverzitet opštine Čajetina.

Drugi strateški dokument koji se delimično odnosi na biodiverzitet, a koji je donet na nacionalnom nivou, je **Strategija razvoja šumarstva Republike Srbije** ("Službeni glasnik RS", br. 55/05 i 71/05). Šume predstavljaju najvažniji izvor biološkog diverziteta i imaju ključnu ulogu u održavanju ekoloških procesa i ekološke ravnoteže na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou, štiteći osetljive ekosisteme, slivove i izvorišta voda, i predstavljajući "skladište" bioloških resursa i genetskog materijala neophodnog za proizvode biotehnologije. S toga je neophodno preduzeti mere za očuvanje biodiverziteta u šumama i održivo korišćenje njegovih komponenti.

Šume imaju nezamenljivu ulogu u ublažavanju klimatskih promena izazvanih dejstvom čoveka, a vezano za apsorpciju ugljenika. Zato je potrebno uložiti napore da se kapacitet šuma stalno povećava, uvećanjem površine pod šumama. Međutim, usled povećanih pritiska i zahteva koji se postavljaju pred šumske ekosisteme i resurse, potrebno je uložiti napore u sprečavanju donošenja i sprovođenja štetnih odluka drugih sektora (finansije, privreda, saobraćaj i ostali) koje mogu dovesti do degradacije šuma, a pre svega korišćenjem mehanizma procene uticaja na životnu sredinu i unapređenje međusektorske saradnje u rešavanju ovakvih konflikata.

Osnovni cilj koji je postavljen u Strategiji razvoja šumarstva je očuvanje i unapređivanje stanja šuma i razvoj šumarstva kao privredne grane. Međutim, osim osnovnog definisani su i specifični ciljevi, a to su *povećanje doprinosa šumarskog sektora ekonomskom i društvenom razvoju Republike Srbije*, sa jedne strane i *unapređenje održivog gazdovanja šumama u zaštićenim prirodnim dobrima, zasnovano na usklađenom razvoju ekološke, ekonomske, socijalne i kulturne funkcije šuma, a u skladu sa usaglašenim i prihvaćenim međunarodnim standardima i Nacionalnom strategijom održivog razvoja* sa druge. Iz ovog drugog navdenog specifičnog cilja proizilazi i **očuvanje, realno unapređenje, održivo korišćenje i valorizacija biodiverziteta šuma**, što je jedan od ciljeva i Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet opštine Čajetina.

I **Strategija razvoja lovstva Republike Srbije** nije usvojena još uvek, ali pripremljeni predlog nacrtu počiva na 15 osnovnih principa, od kojih su dva direktno vezana za biodiverzitet:

Princip 1. Pravo i obaveza gazdovanja populacijama divljači kao dobra od opšteg interesa, na principima održivosti proističe iz Ustava Republike Srbije.

Princip 2. Divljač, po prirodi, predstavlja važan izvor biološkog diverziteta. Stoga treba

preduzeti mere za očuvanje biodiverziteta u populacijama divljači i njihovo održivo korišćenje.

Slika 4 - ROŽANSTVO, Pjevčak

Sektor lovstva je prepoznat između ostalog kao bitan za očuvanje i unapređenje životne sredine, zaštitu prirode i očuvanje i unapređenje biodiverziteta. Srbija kao zemlja bogata biodiverzitetom, kako brojem biljnih i životinjskih vrsta i varijabilnošću unutar samih vrsta, tako i lepotom predela u potpunosti prihvata koncept održivog razvoja sektora lovstva i održivog gazdovanja divljači koja čini značajan deo ukupnih prirodnih bogatstava. Sektor lovstva, uvažavajući opšteprihvaćeni princip ravnoteže ekoloških, kulturoloških i ekonomskih funkcija divljači, pruža značajan doprinos održivom razvoju Republike Srbije. Strategija razvoja lovstva podržava koncept održivog gazdovanja populacijama divljači i u zaštićenim prirodnim dobrima.

Poseban značaj biodiverziteta sa ekonomske strane za razvoj lokalne zajednice predstavlja održivo korišćenje lekovitog i aromatičnog bilja. Sa tim u vezi je urađena studija **Održivi razvoj prirodnih resursa lekovitog i aromatičnog bilja na području Srbije**⁴(4).

Iako se područje Srbije odlikuje velikim florističkim diverzitetom (preko 3500 biljnih vrsta i podvrsta), time i bogatstvom prirodnih resursa lekovitog i aromatičnog bilja (više od 700 vrsta se primenjuje u etnomedicini), usled neracionalnog korišćenja neke vrste lekovitog i aromatičnog bilja postale su izrazito ugrožene i retke, kao što su *Gentiana lutea*, *Gentiana punctata*, *Adonis vernalis*, *Arctostaphylos uva ursi*, *Menyanthes trifoliata*, *Cetraria islandica*, *Sideritis scardica*, *Gypsophyla paniculata*, neke vrste rodova *Satureja*, *Orchis* i druge.

Održiv razvoj prirodnih resursa lekovitog i aromatičnog bilja direktno je zavisano od primene i unapređenja zakonske regulative i standarda koji se moraju usaglasiti sa zakonima i standardima EU. Bez obzira na velike mogućnosti koje herbalni sektor ima u okviru privrednog sistema zemlje, mnogi potencijali, posebno kada je reč o izvozu, višim fazama prerade i kultivaciji, tj. gajenju lekovitog bilja (posebno na principima organske poljoprivrede), nisu iskorišćeni.

Poslednjih decenija i godina, rapidno raste potražnja za lekovitim biljnim sirovinama i proizvodima, posebno u razvijenim zapadnoevropskim zemljama, Americi i Kanadi. Evropska unija predstavlja najveće jedinstveno svetsko komercijalno tržište za lekovito i aromatično bilje sa uvozom od oko 120.000 tona u vrednosti od US\$ 200 miliona za period od 1991 to

⁴ Dajić Stevanović, Z. i Ilić, B., 2005.godina, Savetovanje Životna sredina ka Evropi

2000. Stopa godišnjeg rasta se procenjuje na 5 do 10%. Iako je bivša Jugoslavija bila glavni snabdevač lekovitog i aromatičnog bilja Evropske unije, Srbija i Crna Gora poslednjih petnestak godina, od perioda sankcija, imaju minornu ulogu u ovoj vrsti delatnosti, sa 0.43% ukupnog uvoza u EU. Tržišta koje je ranije naša zemlja imala, zauzele su istočno-evropske zemlje Bugarska, Poljska, Mađarska, Slovačka i Albanija. Domaći proizvođači uglavnom nisu prisutni na svetskom tržištu jer ne raspolažu stabilnom proizvodnjom i ponudom, odgovarajućom opremom, kao i propratnom dokumentacijom o poreklu i kvalitetu.

Samonikle lekovite vrste javljaju se na veoma različitim staništima, od močvarnih, pa do visokoplaninske tundre. Učešće lekovitih i aromatičnih vrsta u florističkom spektru livadskih biljnih zajednica brdsko-planinskog pojasa naše zemlje je vrlo visoko i kreće se i do 50%, dok ukupan broj taksona prelazi 300.

o Zašto je biodiverzitet važan za lokalnu zajednicu

Opština Čajetina se nalazi u jugozapadnom delu Srbije, a prepoznatljiva je po planinskom masivu Zlatibora koji se nalazi u njenom središnjem delu. Upravo Zlatibor, sa svim svojim prirodnim karakteristikama i posebnostima, ima najveći značaj u smislu vrednovanja biodiverziteta i usluga ekosistema u opštini Čajetina.

Članovi radnog tima opštine Čajetina, u saradnji sa zainteresovanim stranama u opštini, definisali su funkcije biodiverziteta, značaj koji on ima za stanovnike opštine, kao i aktivnosti koje bi trebalo preduzeti u cilju njegove zaštite i održivog korišćenja:

- rekreativna funkcija – razvijanje očuvanih delova prirode opštine Čajetina u pravcu održivog rekreativnog turizma, u skladu sa prirodnim zakonima i resursima područja, prilagođeno za ljude narušenog zdravlja, školsku decu i omladinu.
- naučno-istraživačka funkcija – dalji razvoj naučnog turizma, organizovanje simpozijuma, savetovanja, kongresa od posebnog nacionalnog i međunarodnog značaja, uz učešće velikog broja naučnih radnika i predstavnika univerzitetskih centara. Takođe bi bilo svrsishodno organizovati dalja kompleksna naučna istraživanja, naročito timova sastavljenih od mladih stručnjaka, koji će biti obučeni da istražuju, ali i da prate stanje i trendove prirodnih populacija biljnih i životinjskih vrsta i njihovih staništa i da na osnovu dobijenih rezultata predlažu programe zaštite i razvoja regiona.
- vaspitno obrazovni značaj – podizanje svesti javnosti o ugroženosti i merama koje je potrebno preduzeti u cilju zaštite prirode i životne sredine generalno, realizacijom različitih aktivnosti, kao što su škole u prirodi, terenska nastrava, kampovi i sl. Za obrazovne potrebe neophodno je izgraditi nastavne centre, eko staze, štampati propagandno-edukativni materijal (poster, lifleti, monografije i sl.)
- turistička funkcija – neophodno je identifikovati i razvijati različite vidove održivog korišćenja prostora, u skladu sa zaštitom i očuvanjem osnovnih prirodnih vrednosti, a u takve aktivnosti potrebno je što više uključiti lokalnu zajednicu, kao neprikosnovenog nosioca svih aktivnosti na zaštiti i očuvanju sopstvene sredine.
- razvojna funkcija – definisanje granica zaštićenog područja i utvrđivanje režima zaštite unutar njega, kroz očuvanje prirodnih i predeonih vrednosti, kroz ograničavanje korišćenja prirodnih resursa, ali i forsiranje razvoja kompatibilnih delatnosti koje su u skladu sa primarnim ciljevima zaštite.

- očuvanje prirodnih ekosistema, retkih i ugroženih vrsta i njihovih zajednica, očuvanje jedinstvenih geoloških, paleontoloških i geomorfoloških karakteristika područja, obezbeđivanje funkcionisanja životne sredine i podržavanje tradicionalnog načina života stanovništva

VIZIJA ZAJEDNICE

Tokom rada na izradi Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet opštine Čajetina, kroz niz konsultacija među članovima radnog tima i diskusijama održanim na sastancima širih zainteresovanih strana, kao i na osnovu smernica koje su članovi radnog tima dobili tokom treninga, definisana je VIZIJA vezana za zaštitu i održivo korišćenje biološke raznovrsnosti opštine Čajetina:

Čajetina je opština čiste životne sredine i očuvanih prirodnih resursa. Stanovnici Čajetine i zlatiborskih sela su zdravi, srećni, veseli i visokosvesni vrednosti usluga koje pružaju ekosistemi u okruženju, žive u lepom ambijentu, sa bogatim i očuvanim resursima i bez problema koji narušavaju biološku raznovrsnost i životnu sredinu.

Slika 5 - *Gentiana lutea*

U skladu sa postavljenom vizijom, u Lokalnom akcionom planu za biodiverzitet definisani su ciljevi i aktivnosti, kao i mere koje će opština Čajetina preduzimati nakon usvajanja ovog Akcionog plana, a koje se prevashodno odnose na podsticanje donosioca odluka da finalizuju proceduru oko proglašenja parka prirode Zlatibor.

TREKUTNA SITUACIJA

POLOŽAJ OPŠTINE

Opština Čajetina se nalazi u jugozapadnom delu Republike Srbije, sa severa okružena opštinom Užice, na istoku se graniči sa opštinom Arilje, na jugoistoku sa opštinom Nova Varoš, na jugu sa opštinom Priboj, a sa zapada se graniči sa Republikom BiH. Administrativno pripada Zlatiborskom okrugu i zauzima površinu od 647 km. Prostor opštine Čajetina geografski podrazumeva talasastu visoravan između reka Sušice i Uvca i planina Tare i Murtenice, sa planinskim masivom Zlatibora kao središnjim i glavnim delom.

SPECIFIČNOSTI PO KOJIMA SE IZDVAJA OPŠTINA ČAJETINA:

- Zlatibor, najposećenije turističko mesto u Srbiji, sa najvećim smeštajnim kapacitetima, gde turistička sezona praktično traje tokom čitave godine.
- Oživljena sela koja se nalaze u opštini, o čemu govori otvaranje škola po selima, a planira se i otvaranje vrtića u seoskoj mesnoj zajednici Kriva Reka. Srednja turistička škola u Čajetini školuje kadar za poslove turizma u sopstvenoj sredini.
- Posедуje stručni i mlad kadar u opštini i opštinskoj upravi, perspektivan, koji želi da ostane u opštini i doprinese njenom razvoju.
- Bogat stočni fond, daleko iznad republičkog proseka i Zlatiborskog okruga.
- Nacionalni dohodak po stanovniku je najviši u Zlatiborskom region, a stopa nezaposlenosti je najniža u regionu i dvostruko manja nego na nivou Republike Srbije.
- U četinarskom šumarstvu ostvaruje najveći obim proizvodnje i prerade u Zlatiborskom okrugu, koji je ujedno i jedan od najvećih u Srbiji.
- Velika površina opštine, dobra klima i otvorene perspektive daljeg razvoja zdravstvenog, sportskog, rekreativnog, izletničkog, kongresnog, seoskog i drugih vidova turizma.
- Dobro razvijena saobraćajna infrastruktura - magistralni putevi za Crnu Goru (Jadransko more) i Republiku BiH, pruga Beograd-Bar, a u neposrednoj blizini se nalazi aerodrom Ponikve (vojni aerodrom koji nije u funkciji, a planira se za civilni saobraćaj).

Od ukupne površine opštine Čajetina, poljoprivredna (društvena i individualna) gazdinstva nalaze se na površini od 37469 ha, ukupna obrasla šumska površina prostire se na 21555 ha, što ukupno predstavlja 55,8% površine opštine.

PRIRODNE ODLIKE

Reljef opštine Čajetina je određen geološkim i geomorfološkim osobinama zlatiborskog masiva, koji pripada grupi Starovlaških planina, odnosno dinarskom planinskom masivu. Preovlađujući udeo serpentina u sastavu terena opštine Čajetina ima veliki značaj za celokupni kompleks prirodnih uslova, kako fizičkogeografskih, tako i biogeografskih. Serpentine su po površini veoma trošni. Ispresecani su mnogobrojnim pukotinama duž kojih lako cirkuliše voda. Posle serpentina, odnosno serpentisanih peridotita, najveće rasprostranjenje imaju krečnjaci i dolomiti srednjeg i gornjeg trijasa. Krečnjaci su ispresecani mnogim pukotinama, usled čega je podzemna cirkulacija vode u krečnjačkoj masi intenzivna. Geomorfološke karakteristike opštine Čajetina su uslovljene, u prvom redu morfotektonskom evolucijom zlatiborskog masiva. Najveći deo ovog područja ima izgled prostrane, zatalasane visoravni prosečne nadmorske visine oko 1000 metara. Po ivičnom delu visoravni dižu se uzvišenja, od kojih se naročito ističu Tornik (1496 m.n.v.) i Čigota (1422 m.n.v.). Veći broj uzvišenja se takođe nalazi u unutrašnjem delu visoravni.

Brdsko-planinski deo, koji čini 80% ovog prostora, je naseljen od 600 do 1100 m nadmorske visine. Klima ovog područja pripada umereno-kontinentalnom tipu, sa uticajem planinske klime. Na velikim visinama iznad ovog područja dolazi do sudaranja i prožimanja vazdušnih masa, koje prodiru iz Sredozemlja i sa Karpata. Pored visokog prisustva ozona i kiseonika

klimatska pogodnost se ogleda i u umereno hladnim zimama (najniža srednja temperatura u januaru -3,4°C) i blagim letima bez tropskih vrućina (najviša srednja temperatura u avgustu 16,8°C). Vlažnost vazduha je relativno mala (76%) u odnosu na druga slična područja. Osunčanost iznosi 164,7 časa u mesecu ili 1976,5 sati u godini, što je takođe povoljno. Strujanje vazduha je dosta izraženo, ali su žestoki i olujni vetrovi retka pojava. Količine padavina su relativno male, oko 990 mm prosečno godišnje. Zbog toga je vazduh suv, čist i ima malu relativnu vlažnost.

Ovo područje ima priličan broj izvora koji se ne mogu smatrati izdašnjim. To je zbog geološkog sastava terena kroz koji voda brzo i lako prodire. Vodno bogatstvo pored izvora čine i vodotokovi i podzemne vode. Podzemnim vodama je naročito bogato područje mesta Zlatibor, gde ove vode cirkulišu kroz različite pukotinske sisteme.

Po obodu Zlatibora se javljaju raznovrsni površinski i podzemni oblici karstnog reljefa, a površinskom kraškom erozijom je nastao veliki broj vrtača. Od podzemnih oblika u krečnjacima su razvijene pećine i jame, evidentirano je 133 ovakva oblika, u najvećem broju malih dimenzija, dok su tri pećine duže od 500 m (Pipalska, Stopića i Potpećka). Zbog specifičnih mikroklimatskih uslova, pećine i jame su stanište za mnoge retke i endemične vrste beskičmenjaka.

Pored Stopića pećine (zaštićenog spomenika prirode sa bigrenim kadama) geodiverzitet karakterišu Terzić pećinja u Alinom Potoku, Mumlava i Ršumovića pećina u Ljubišu, Šupljica u Gornjoj Dobroselici, Vujića jama u Braneškom Polju i druge manje jame, pećine i uvale. Fosilni ostaci su dokaz mačkatske jezerske faze – trijarski krečnjaci (Jovan Cvijić, Studija Zlatibor-geografska studija, grupa autora, SANU Beograd, 1991.godine).

Slika 6 - TORNIK

Mineralni izvori bazne vode (pH preko 11,00) su karakteristični za ovo područje. Institut za hemiju, tehnologiju i metalurgiju je 1976. potvrdio da izvor 625m uzvodno od ušća Ribnice u Crni Rzav ima $pH = 11,20$ a najnovija ispitivanja pokazuju da je $pH = 11,70$.

Ovo područje je bogato rudom magnezit i eksploatacija („Magnezit“) je, trenutno, minimizirana, ali su područja devastirana. Ruda magnezita se izdvaja u pralištu Rzav ispod postrojenja pijaće vode i transportuje se u Kraljevo. Pored magnezita eksploatiše se crveni mermer u Sirogojnu i kamen krečnjačkog porekla u Alinom Potoku. Kamen se prerađuje (melje u agregate) i u mestima: Mačkat - „Putevi A.D. iz Užica“ , u Čajetini - Autoprevoznik i SZR „Tomić“ iz Čajetine i Privredno društvo „Transkop“ D.O.O. Branešci, Čajetina, što dovodi do devastiranja terena, zagađivanja vazduha, promene mikroklimе i buke.

HIDROLOŠKI POTENCIJAL OPŠTINE ČAJETINA

Području Zlatibora gravitira veći broj vodotoka koji pripadaju slivovima Drine i Zapadne Morave, odnosno crnomorskom slivu. U Drinu se ulivaju Crni Rzav i Uvac sa svojim pritokama, dok slivu Zapadne Morave, preko Moravice, pripadaju pritoke Velikog Rzava – Bela Reka, Katušnica i Ljubišnica. Opšta odlika svih vodotoka je da su relativno bogati vodom i da imaju specifičan živi svet koji ih nastanjuje. Crni Rzav, kao najznačajniji vodotok u opštini Čajetina, izvire na predsedlini Čigote i Murtenice, na nadmorskoj visini od preko 1100 m (Marković, 1962), naspram izvorišta Ljubišnice. Ispod naselja Vodica sastaje se sa Malim Rzavom, koji izvire na padinama Čigote i protiče kroz malu depresiju Carevo polje. Crni Rzav teče od jugoistoka ka severozapadu, do sela Ribnice, odakle ima severni pravac.

Slika 7 - Ribničko jezero

Opšta karakteristika ovih vodotoka je da su relativno bogati vodom i da imaju specifičan živi svet koji ih nastanjuje. U Tabeli 1 prikazani su vodotoci koji se nalaze u opštini Čajetina, adaptirano iz Studije zaštite Zlatibora (2005).

Tabela 1: Vodotoci opštine Čajetina

Slivno područje	Sliv	Reke	Pritoke
Drina	Crni Rzav Rzav	Jablanica	Savića potok
			Klačina
			Alađijski potok
			Jevtovića potok
			Bubanovac
			Kaluđerski potok
			Vodeničine
		Crni Rzav	Rzav
			Mali Rzav
			Ivov potok
			Rzavski potok
			Obudovica (Ćirovića potok, Čestarski potok)
			Rečice
			Previjski potok
			Semegnjevska reka (Katranice, Gogin potok, Bare, Skakavac, Bijele vode - Prdavac i Čatrnjski potok, Bjelaki potok, Pakline)
			Duboki dol

			Ribnica (Mrkodolski potok)
			Janjski potok
			Pekov potok
			Četvrtine
			Morača
			Dobroselička reka
			Crni potok
			Savin potok
Zapadna Morava	Đetinja Moravica	Sušica	Grabovica (Čađavica, Graov potok)
			Balašica
			Džambica potok (Jankovića potok)
			Omarski potok
			Rečica
			Lukovica potok
			Markov potok
			Ovčeni potok
			Čorov potok
			Palčak
			Pekov potok
			Đurov potok
			Čalovski potok
			Šljivovički do
			Katušnica (Dapski potok, Rakitni potok, Brkovića potok)
			Markeški potok
			Megarski potok
			Mitrića potok
			Gureški potok

ZAŠTIĆENA PRIRODNA DOBRA

Na teritoriji opštine Čajetina nalaze se zaštićena prirodna dobra, rezervati i određeni lokaliteti, kao i nepokretna kulturna dobra. Na teritoriji koja je obuhvaćena granicama Prostornog plana opštine Čajetina (Uslovi zaštite prirode i životne sredine za potrebe izrade Prostornog plana opštine Čajetina sa Strateškom procenom uticaja na životnu sredinu, br 03-2090/2 od 22.11.2006. godine – Zavod za zaštitu prirode Srbije), nalaze se sledeća zaštićena dobra i vrednosti:

- Rezervat „Park šuma“ (Zlatibor kod mesta Ribnica) - sastojina šume stogodišnjeg belog bora (*Pinus silvestris*) ukupne površine 12,54 ha
- Tri stabla crnog bora (*Pinus nigra*) – Zlatibor KO Dobroselica k.p. br. 3820, 3810, 3818 u vlasništvu pravoslavne parohije - prirodna retkost botaničkog karaktera
- Spomenik prirode - „Stopića pećina“ (KO Trnava i KO Rožanstvo), ukupne površine 65, 82 ha
- Spomenik kulture – kompleks Staro selo u Sirogojnu i prirodni prostor oko njega, ukupne površine 25,24 ha.

Slika 8 - Karta zaštićenih prirodnih dobara u Srbiji (Karta zaštićenih zona opštine Čajetina dostavljena je u prilogu 1).

KARAKTERISTIKE ZAŠTIĆENOG PODRUČJA ZLATIBOR

U skladu sa svojim srednjoročnim programom rada, Zavod za zaštitu prirode Srbije je 2005. godine napravio predlog Studije zaštite Zlatibora i njegovo vrednovanje kao Park prirode „Zlatibor” – prirodno dobro od izuzetnog značaja. Prema zakonskoj proceduri, Studija je dostavljena Ministarstvu nauke i zaštite životne sredine – Upravi za zaštitu životne sredine, radi donošenja akta o zaštiti. Procedura je još u toku, a u međuvremenu je izvršena revizija podataka vezano za biodiverzitet i usklađena sa novom zakonskom regulativom.

Na teritoriji opštine Čajetina nalazi se oko 83,5% prirodnog dobra Zlatibor. Tu se nalazi jedno od najznačajnijih staništa autohtonih borovih šuma, sa očuvanim predeonim karakteristikama, velikom raznovrsnošću biljnog i životinjskog sveta, čiji fond broji preko 958 vrsta biljaka (što predstavlja 29,3% od ukupnog broja flore Srbije) i 224 vrste faune kičmenjaka (što

predstavlja 42% vrsta ptica i 55,5% od ukupnog broja vrsta sisara zabeleženih u Srbiji). Od posebne vrednosti su retke i ugrožene vrste divlje flore i faune i njihova staništa, a neki od ciljeva Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet opštine Čajetina su njihova zaštita, očuvanje i racionalno korišćenje prirodnih resursa, održanje visokog kvaliteta životne sredine i jedinstvene graditeljske baštine i etno nasleđa i stvaranje uslova za održivi razvoj zaštićenog prirodnog dobra i obodnih područja.

Prema Studiji zaštite, Zlatibor je svrstan u Prvu kategoriju – prirodno dobro od izuzetnog značaja, na osnovu Zakona o zaštiti životne sredine i Pravilnika o kategorizaciji zaštićenih prirodnih dobara („Službeni glasnik RS” br. 30/92). Prema IUCN klasifikaciji (Međunarodne unije za zaštitu prirode), Zlatibor spada u V kategoriju (Protected landscape), što znači da je „cilj upravljanja zaštita predela i rekreacija na tom području, gde je međusobno dejstvo ljudi i prirode tokom vremena oblikovalo prepoznatljive osobine područja sa značajnim estetskim ekološkim i/ili kulturnim vrednostima, često praćeno visokom biološkom raznovrsnošću. Park prirode „Zlatibor” za sada nema međunarodni status.

Slika 9 - ČIGOTA

Područje Zlatibora se definiše kao Objekat geonasleđa Srbije (Zavod za zaštitu prirode Srbije 2005), IPA – Značajno biljno područje Centralne i Istočne Evrope (Important Plant Areas in Central and Eastern Europe, Plantlife International 2005), i potencijalno Emerald područje (Potential Emerald Area).

Prema režimima zaštite, na Zlatiboru se definišu tri stepena: I, II i III.

Pod režimom I stepena zaštite predložena je površina od 1.332,74 ha (4,14% ukupne površine zaštićenog dobra) na lokalitetima:

- Čavlovac – Crni Rzav
- Viogor
- Krvavac – Malinjak
- Griža

U prvom stepenu zaštite zabranjeno je korišćenje prirodnih bogatstava i isključuju se svi oblici korišćenja prostora, osim naučnih istraživanja i kontrolisane edukacije.

Režim zaštite II stepena obuhvatao bi površinu od 7.367,83 ha (22,9%) i lokalitete u opštini Čajetina:

- Osojnica
- Viogor – Gušterica
- Klisura Ribnica – Crni Vrh

- Ribničko jezero
- Omarski potok – Dubrava – Kljun
- Uvac – Sedla
- Ravni Tornik
- Dobroselička reka – Donje selo
- Brijlač
- Čičina pećina
- Dubrava
- Čigota

Na ovom prostoru se utvrđuje ograničeno i strogo kontrolisano korišćenje prirodnih bogatstava, dok se aktivnosti u prostoru mogu vršiti u meri koja omogućava unapređivanje stanja i prezentaciju prirodnog dobra, bez posledica po njegove primarne vrednosti.

Preostali deo prirodnog dobra se nalazi u režimu zaštite III stepena i obuhvata 23.474,29 ha tj. 72,96% ukupno zaštićene površine. U ovom režimu zaštite utvrđuje se selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih bogatstava i kontrolisane intervencije i aktivnosti u prostoru ukoliko su usklađene sa funkcijama zaštićenog prirodnog dobra.

Vrednosti područja

- 958 taksona iz grupe viših biljaka (isključujući Bryophyta), što čini 29,3% ukupnog broja vrsta flore Srbije
- 150 vrsta ptica, 116 je vrsta ptica gnezdarica; na Zlatiboru živi 42% od svih do sada registrovanih vrsta ptica na nacionalnom nivou
- 54 vrste sisara, što čini 55,5% od ukupnog broja sisara u Srbiji. Posebno značajne vrste ovog područja su: medved, vuk, vidra, divokoza...
- 14 vrsta vodozemaca i gmizavaca, koji su svi kandidati za Crvenu listu ugroženih kičmenjaka Srbije.
- 280 vrsta insekata iz 36 familija

Slika 10 - Spomenik kulture - Staro selo u Sirogojno

KULTURNO-ISTORIJSKE ODLIKE

Područje opštine Čajetina je bogato kulturno-istorijskim spomenicima počev od neolitskog doba. Prvi poznati stanovnici su bili Iliri, o čemu svedoče njihova groblja ("gradine") u selima Kriva Reka, Ljubiš, Mušvete, Branešci i sl. Takođe iz rimskog perioda potiče dosta utvrđenja, puteva, nadgrobnih spomenika. Iz srednjeg veka, perioda formiranja srpske države i perioda

turske vladavine, postoji čitav niz spomenika (manastiri, crkve, spomenici, utvrđenja i sl.) Prepoznatljivost ovog područja se ogleda i u etnografskim motivima, folkloru, arhitekturi, starim zanatima, gastronomiji, tradicionalnoj gostoprimljivosti i snalažljivosti ljudi.

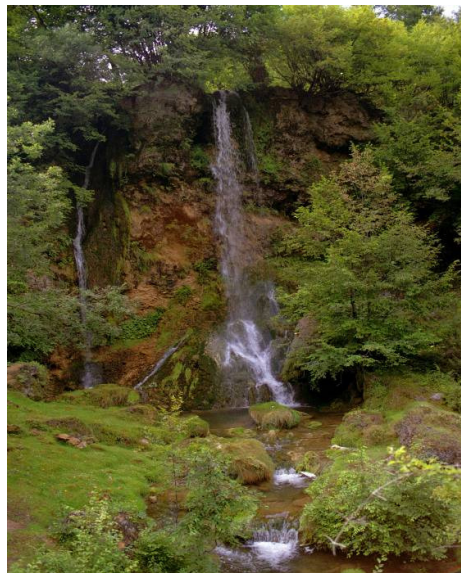
Navedene prirodne odlike prostora opštine Čajetina predstavljaju komparativne prednosti u odnosu na druga područja za intenzivan planski razvoj planinskog turizma i razvoj određenih segmenata poljoprivredne proizvodnje (zdrava hrana). Povoljna klima i čist i nezagađen vazduh, povoljno utiču na lečenje mnogih bolesti kao hipertireoze, astme, anemije i sl.

Prirodne karakteristike, zajedno sa kulturno-istorijskim vrednostima i geografskim položajem, daju realnu i dobru osnovu i preduslove za dalji osmišljeni razvoj opštine Čajetina. Glavni pravci razvoja ove opštine su na daljem razvoju kongresnog, sportskog, kulturnog, tranzitnog, izletničkog, lovnog i ribolovnog, eko i etno turizma.

Slika 11 - Zaštićeno stablo crnog bora u Dobroselici

Slika 12 - Spomenik prirode „Stopića pećina“

Slika 13 - Separacija „Magnezit“ - degradirani teren (zagađivanje zemljišta i voda)

Slika 14 - Vodopad u Gostilju (očuvani geodiverzitet)

STANOVNIŠTVO

Teritorija opštine Čajetina se sastoji od 20 mesnih zajednica, odnosno 24 naselja. Opština Čajetina prema popisu iz 2002. godine broji 15.628 stanovnika koja žive u 5.146 domaćinstava. U većini seoskih područja opštine Čajetina je došlo do pada broja stanovništva negativnim prirodnim priraštajem i odlaskom mladih sa sela zbog nepostojanja izgrađene infrastrukture i drugih sadržaja. U urbanim sredinama (mesne zajednice Čajetina i Zlatibor) je došlo do povećanja broja stanovništva kao rezultat razvoja pre svega turizma i drugih kapaciteta i pratećih delatnosti. Oko 36% stanovništva živi u gradskoj urbanoj sredini Čajetini i Zlatiboru a ostalih 64% u seoskim područjima. Sva naselja opštine beleže značajan pad u broju stanovnika izuzev naselja Zlatibor, Čajetina i sela Mačkat. Migracija stanovništva u okviru opštine se odvijala iz seoskih sredina. Prirodni priraštaj stanovništva u 2002. godini na 1000 stanovnika je negativan i iznosi -3,5. Negativan trend je naročito izražen u manje razvijenim selima. Ovde su ostala uglavnom staračka domaćinstva, čiji je broj iz godine u godinu sve manji.

PRIVREDA

Najvažnije delatnosti opštine Čajetina su turizam, poljoprivreda, prerađivačka industrija u oblasti poljoprivredne proizvodnje, tekstilna industrija, laka industrija u oblasti plastike i metala i drvnoprerađivačka industrija.

Turizam je najrazvijenija i najvažnija grana privrede opštine. Na Zlatiboru kao razvijenijoj turističkoj destinaciji, godišnje se ostvari 1.000.000 noćenja sa oko 250.000 posetilaca.

Većinu posetilaca čine domaći turisti, dok je broj stranih turista mali. Uglavnom prevladuje sportsko rekreativni, zdravstveni i kongresni turizam. Ostalo je dečiji i omladinski, tranzitni i izletnički turizam.

Kao početak organizovanog bavljenja turizmom se uzima 19.08.1893. god., kada je kralj Aleksandar Obrenović prvi put posetio Zlatibor. Počeci turizma datiraju još od 1750. godine, kada je bogati sarajevski trgovac Hadži Nikola Selak sagradio sebi kolibu u Vodicama. U kasnijem periodu su gradili vile i letnjikovce bogati trgovci stokom iz ovoga kraja.

Turistički potencijal opštine Čajetina bazira se na prirodnim znamenitostima i kulturnom nasleđu (Stopića pećina, Ribnica sa ski centrom Tornik, Sirogojno – muzej Staro selo, Vodice, Tripkova, Mačkat, Kriva reka, Vodopad Gostilje itd.), biodiverzitetu i uslugama ekosistema, koji obezbeđuju za ljudske potrebe tradicionalno zdravu kuhinju, bavljenje starim zanatima, objekte seoskog turizma građene od prirodnih materijala (drvo, kamen, cigla) u stilu starih majstora tradicionalne arhitekture, uslove za bavljenje poljoprivredom i sl.

Poljoprivreda je na drugom mestu po važnosti za razvoj opštine Čajetina. Postoje odgovarajuće prirodne pretpostavke i pogodnosti za razvoj stočarstva. Na području opštine prema popisu iz 2002. godine, ima 7.016 grla govedi i 30.752 grla ovaca. To daje godišnju proizvodnju od oko 12.000.000 litara mleka. Od ukupno 5.146 domaćinstava, oko 3.500 se bavi poljoprivrednom proizvodnjom. Smanjenje stanovništva u većini sela i pogoršanje starosne strukture rezultira stagnacijom i padom poljoprivredne proizvodnje. Poljoprivredna gazdinstva su mala i usitnjena, sa zastarelom mehanizacijom. Evidentan je nedostatak povoljnih i stimulativnih kredita, organizovanog planskog otkupa i plasmana.

Dobre prirodne preduslove u nižem području opštine ima i voćarska proizvodnja pre svega maline i šljive. Preradom voća, maline na primer, otkupi se, skladišti i pakuje oko 800 tona godišnje.

Od povrtarskih kultura najzastupljeniji je krompir.

Od prerađivačkih kapaciteta u oblasti poljoprivredne proizvodnje najzastupljenija je prerada mesa i mleka. Neki proizvodi od mesa imaju svoju prepoznatljivu robnu marku, dok drugi tek treba to da dobiju. Radi se na stvaranju brenda kod suhomesnatih proizvoda kao što su goveđa i svinjska pršuta, kobasica i slanina i uvođenje odgovarajućih evropskih standarda u smislu poštovanja odgovarajućih procedura i praćenja proizvoda od „njive do trpeze“.

Slika 15 - *Ilex aquifolium*

Područje opštine Čajetina je izuzetno bogato lekovitim biljem i šumskim plodovima (šumskim voćem - šumske jagode, kupine, maline, borovnice...i gljivama) koji se prikupljaju i obrađuju sporadično i neorganizovano, bez dovoljno obuke i kontrole. Zbog izuzetnih usluga koje ekosistemi pružaju za razvoj ove delatnosti i karakteristika čitavog područja, postoje odlični preduslovi za organizovanje proizvodnog lanca (obuka, prikupljanje, obrada, distribucija) čiji bi rezultat bili zdravi, ekološki proizvodi vrhunskog kvaliteta i originalnog porekla.

Pčelarstvo je, u odnosu na prirodne mogućnosti, slabo razvijeno i potrebna je organizovana pomoć postojećim i potencijalnim pčelarima (obuka, povezivanje, nabavka opreme i sredstava za zaštitu...), kako bi se unapredio postupak dobijanja kvalitetnog meda, zaštićenog geografskog porekla.

Proizvodnja u tekstilnoj industriji na teritoriji opštine se odvija u 4 firme gde je zaposleno oko 350 radnika, većinom žena. Tradicija u selima ovog kraja je izrada odevnih predmeta koji se rađe ručno od vune (posebno je poznato selo Sirogojno) i izvoze se u zemlje Zapadne i Istočne Evrope.

Za drvnoprerađivačku industriju sirovinska baza postoji jednim delom na području opštine a drugim delom u blizini (više od 1/3 površine pokriveno šumom, blizina i kvalitetan repromaterijal iz Bosne). U Braneškom polju je završena privatizacija preduzeća sa kompletnom linijom od primarne obrade do finalne obrade tvrdog i mekog drveta i očekuje se ponovno pokretanje proizvodnje. Ostali kapaciteti su manjeg obima i značaja (male strugare i zanatske radnje za obradu drveta).

BIODIVERZITET - PITANJA I MOGUĆNOSTI

Kako je ranije napomenuto, sa stanovišta vrednovanja biodiverziteta i značaja za opštinu Čajetina ima buduću Park prirode Zlatibor. Nalazi se na području opština Čajetina, Nova Varoš i Užice, na krajnjem jugozapadu Srbije, između planina Tare i Zlatara, u zoni Starovlaško-račke visije na istočnim Dinaridima. Ukupna površina Zlatibora je 32.174,86 ha, od kojih je u državnom vlasništvu oko 9.900,00 ha (31%), a u drugim oblicima svojine 22.200,00 ha (oko 69%). Centralni deo zlatiborskog kompleksa nalazi se na oko 1000 metara nadmorske visine i predstavljen je prostranom visoravni bez šumskog pokrivača, sa pobrdima i dolinama koje nemaju jasno definisane granice. Plato zahvata oko 5000ha i danas je gotovo ceo pod pašnjacima i turističkim naseljima, a tu se nalazi i akumulaciono jezero na Crnom Rzavu, gde se nalaze pojedinačna stabla belog bora. Guste šume su se održale još samo na nepristupačnim perifernim delovima planine. Okolni vrhovi dosežu do preko 1400 m n.v., kao što su Semegnjevska gora (1281 m, na severozapadu), Čigota (1422m na istoku), Tornik (1495 m, na jugozapadu), Murtenica (1462 m, na jugoistoku).

Za potrebe izrade Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet i definisanje stepena ugroženosti i zaštite vrsta registrovanih na teritoriji opštine Čajetina, korišćeni su i usklađivani spiskovi Strogo zaštićenih i Zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva. Na osnovu člana 48. stav 1. Zakona o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS“, broj 36/09), donet je Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta („Službeni glasnik RS“, br. 5/10). Ovim pravilnikom proglašavaju se divlje vrste biljaka, životinja i gljiva radi očuvanja biološke raznovrsnosti, prirodnog genofonda, odnosno vrste koje imaju poseban značaj sa ekološkog, ekosistemskog, biogeografskog, naučnog, zdravstvenog, ekonomskog i drugog aspekta za Republiku Srbiju, kao strogo zaštićene divlje vrste ili zaštićene divlje vrste i utvrđuju se mere zaštite tih vrsta i njihovih staništa.

Strogo zaštićene divlje vrste biljaka, životinja i gljiva su divlje vrste koje su iščezle sa teritorije Republike Srbije ili njenih delova, vraćene programima reintrodukcije, krajnje ugrožene, ugrožene, reliktno, lokalno endemične, stenoendemične, međunarodno značajne i zaštićene divlje vrste, od posebnog značaja za očuvanje biološke raznovrsnosti Republike Srbije.

Zaštićene divlje vrste biljaka, životinja i gljiva su divlje vrste koje u prirodi trenutno nisu ugrožene u meri da im pretila opasnost da nestanu ili postanu kritično ugrožene a to su ranjive, endemične, indikatorske, ključne i kišobran vrste, reliktno, međunarodno značajne i zaštićene divlje vrste, kao i vrste koje nisu ugrožene ali se zbog njihovog izgleda mogu lako zameniti sa strogo zaštićenim vrstama.

Flora

Flora opštine Čajetina je od izuzetnog značaja za ukupan floristički diverzitet, zbog specifičnih vrsta značajnih za privredu i društvo, zatim za očuvanje i progresivno (ili regresivno) razviće biljnog pokrivača, kao i zbog stabilnosti genetičkih sistema koji čine populacije tih vrsta.

Osnovne florističke vrednosti opštine Čajetina predstavljene su kroz floru Zlatibora koja obuhvata 497 taksona, od kojih 14 pripada mahovinama (*Bryophyta*), 10 papratnicama (*Polypodiophyta*), 6 golosemenicama (*Pynophyta*) i 467 skrivenosemenicama (*Magnolyophyta*).

Slika 16 - *Pinus heldreichii*

Planinski plato i vrhovi Zlatibora fitogeografski pripadaju cirkumborealnom florističko-vegetacijskom regionu koji je na Balkanskom poluostrvu predstavljen balkansko borealnim podregionom, tj. ilirskoj provinciji (Stevanović, 1999). Pojedini elementi karakteristični za ilirsku provinciju kao što su *Epimedium alpinum* i *Daphne blagayana* bogato su zastupljeni na Zlatiboru.

U flori zlatiborskog regiona poseban značaj imaju endemični taksoni jer predstavljaju specifičan biološki resurs. Na području Zlatibora je zabeleženo 26 endemita što predstavlja 5, 38 % ukupne flore ovog područja (Krvavac, 2003). Na osnovu horologije mogu se svrstati u nekoliko grupa, a neki od njih su:

- Jugoistočnoilirski-severoskadersko-pindski - rasprostranjeni na bosanskom delu Dinarida, na Kosovu, severnom delu Albanije i Makedonije. U flori Zlatibora iz ove grupe Zlatibora su prisutne *Euforbia glabriflora*, *Potentilla visianiii*, *Melampyrum hormannianum* v. *Bosniacum* i *Fumana bonaparte*.
- Zapadnomezijski- jugoistočno-skadersko-pindski - zauzimaju areal koji se proteže severozapadnim delom Albanije, Makedonije i Kosova i bosanskim delom Dinarida. U ovu grupu spada *Stachys anisochila* i *Cicerbita pancicii*.
- Ilirski endemi svojim arealom zauzimaju prostor istočne Bosne i uže Srbije. U flori Zlatibora iz ove grupe su zastupljeni: *Micromeria thymifolia*, *Halasya sendtneri*, *Daphne blagayana*.

Najveći broj vrsta pripadaju grupi balkanskih endemita, čije je rasprostranjenje u granicama balkanskog poluostrva. Takođe su prisutni i subendemični taksoni koji se javljaju i u susednim regionima. Pojedini taksoni predstavljaju lokalno endemične vrste koje su poznate samo sa Zlatibora: *Eufhorbia serpentini*, *Knautia pancicii*, *Potentilla mollis* i *Thymus adamovicii*. Najveća zastupljenost endemita zabeležena je na kamenitim i stenovitim staništima na serpentinitu koji obrasta zeljasta vegetacija reda *Halascyetalia*. Značajan broj endemičnih vrsta, kao što su *Edraianthus jugoslavicus* i *Athamantia haynaldii* zastupljen je u hazmofitskoj vegetaciji krečnjačkih stena u klisurama. Za zlatiborski kraj je karakterističan i edafski endemizam, tj. prisustvo endemita koji su vezani za određeni tip geološke podloge -

serpentinitska ili ofiolitska endemična flora, koja je izražena na području čitavog platoa, ali i u okolnim klisurama. Zabeleženo je prisustvo endemo-reliktne vrste, serpentinofite *Halacsya sendtneri*, kao i prisustvo drugih endemičnih serpentinofita: *Gypsophylla spergulifolia*, *Alysum markgrafii*, *Potentilla visianii*, *P. mollis*, *Stachys chrysophaea*, *Linaria rubioides*, *Scrophularia tristis*, *Sesleria serbica*, *Fumana bonapartei*, *Stipa novakii* i *Haplophyllum boisseranum*, *Armeria canescens* var. *serpentina*, *Potentilla australis* ssp. *malyana*, *Scabiosa fumaroides*, *Euphorbia glabriflora* i druge vrste koje se po nekad sreću i na drugim podlogama, kao što je krečnjak.

Reliktne vrste Zlatibora su (Krvavac, 2003): *Cotinus coggygria*, *Ostrya carpinifolia*, *Halacsya sendtneri*, *Minuartia verna* ssp. *montana* i *Veronica spicata*.

Retke vrste Zlatibora su (Krvavac, 2003): *Paris quadrifolia*, *Achillea asplenifolia*, *Minuartia bosniaca*, *Genista depressa* ssp. *friwaldskyi*, *Pinus leucodermis*, *Koeleria eriostacya*, *Cerastium moesiacum*, *Sesleria rigida*, *Polygala serpyllifolia*, *Rhamnus saxatilis* i *Iris sibirica*.

Slika 17 - *Alyssum markgrafii*

Slika 18 - *Prunus spinosa*

Od 958 evidentiranih biljnih vrsta, 161 vrsta pripada nekoj od kategorija ugroženosti - to znači da je 16,8% od ukupnog broja taksona na neki način izloženo različitim faktorima ugrožavanja, ili se nalazi u opasnosti od iščezavanja. Veliki udeo ugroženih biljnih vrsta flore Zlatibora govori o njenoj izraženoj originalnosti, ali i izražava efekat i dejstvo različitih negativnih faktora. Najugroženiji predstavnici flore Zlatibora svrstani su u kategoriju krajnje ugroženih taksona (prema IUCN, kategorija Critically endangered), sa malim ili difuzno raspoređenim i siromašnim populacijama. Oko 6% ukupnog broja ugroženih taksona flore Zlatibora spada u ovu kategoriju.

Krajnje ugroženi taksoni, zabeleženi na Zlatiboru, prema IUCN kategoriji, su:

1. *Corylus colurna* L. – mečja leska, divoleska – reliktna tercijska vrsta, veoma retka na Zlatiboru.
2. *Euphorbia serpentina* Novák
3. *Gypsophylla spergulifolia* Griseb.
4. *Ilex aquifolium* L.
5. *Knautia pancicii* Szabó
6. *Pinus heldreichii* Christ

Ovih 6 vrsta se i na teritoriji Srbije, u najširem smislu, smatraju da su veoma ugrožene i retke. Polovina od ovih vrsta su drvenaste biljke, pa se u akcionim planovima za biodiverzitet posebna pažnja mora posvetiti šumskim površinama, a naročito zaštititi onih staništa koje nastanjuju ugrožene vrste drveća i žbunja.

Na području opštine Čajetina i Zlatibora od ukupnog broja registrovanih vrsta, 105 pripada zaštićenim divljim vrstama biljaka, a 22 vrste su strogo zaštićene.

U Tabeli 2 dat je spisak registrovanih biljnih vrsta na teritoriji opštine Čajetina koje imaju neku od kategorija zaštite (prema nacionalnim i međunarodnim kriterijumima). Baza podataka vezano za kompletan spisak vrsta nalazi se prikazana u Studiji zaštite Zlatibora (2005).

Tabela 2 – Lista zaštićenih vrsta biljaka koje su registrovane na teritoriji opštine Čajetina

Legenda:

Vrste koje se nalaze na Crvenoj listi IUCN: CR – krajnje ugroženi taksoni, EN – ugroženi taksoni, VU – ranjivi taksoni, LR – taksoni niskog rizika ugroženosti, DD – taksoni bez dovoljno podataka o rasprostranjenju;

Vrste koje su zaštićene Zakonom o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS“, broj 36/09; Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta, „Službeni glasnik RS“, br. 5/10): SZV – strogo zaštićena vrsta, ZV – Zaštićena vrsta (***** - Vrsta je komercijalna i na nju se odnose odredbe Uredbe o stavljanju pod kontrolu korišćenja i prometa divlje flore i faune);

Vrste zaštićene prema Bernskoj konvenciji: 1-I,II,III, rezerva - Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa - „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“ br. 102/2007 (Bernska Konvencija - Dodatak I - strogo zaštićena vrsta flore; Dodatak II - strogo zaštićena divlja vrsta faune; Dodatak III - zaštićena vrsta faune)

Vrste zaštićene prema CITES konvenciji: 3-I,II,III - Zakon o potvrđivanju Konvencije o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje faune i flore - „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“ br. 11/2001 (CITES Konvencija - Aneks I - vrsta kojoj pretil opasnost od izumiranja, a zahvaćena je ili može da bude zahvaćena prometom; Aneks II - vrsta kojoj trenutno možda i ne pretil opasnost od izumiranja, ali može da zapreti ukoliko se promet jedinki takve vrste ne podvrgne strogim propisima i vrsta koja mora da bude podvrgnuta regulativi kako bi se uspostavila efikasna kontrola prometa jedinki pojedinih vrsta iz ovog aneksa; Aneks III - vrsta koju bilo koja od Strana identifikuje kao podložna regulativi u okviru njihove jurisdikcije, u cilju sprečavanja ili ograničavanja eksploatacije, kao i ona čiji se promet može kontrolisati samo u saradnji s drugim Stranama)

Vrste zaštićene prema evropskoj Direktivi o očuvanju prirodnih staništa i divljih biljnih i životinjskih vrsta - Council Directive - 92/43/EEC, 4-I,II,IV,V: Direktiva o staništima - Prilog II - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa čije očuvanje zahteva proglašenje posebno zaštićenih područja; Prilog IV - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa kojoj je potrebna stroga zaštita; Prilog V - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa zbog čijeg se uzimanja iz prirode i eksploatacije mogu primeniti mere upravljanja.

Familija	Vrsta	Stepen zaštite	IUCN
Equisetaceae	<i>Equisetum arvense</i> L. rastavić, borić	ZV*****	
Amaryllidaceae	<i>Galanthus nivalis</i> L. visibaba	ZV	
	<i>Narcissus radiiflorus</i> Salisb. narcis,zelenkada	ZV	VU
Cyperaceae	<i>Carex acuta</i> L. široka oštrica	ZV	

	<i>Gladiolus imbricatus</i> Miller livadska perunika	SZV	VU (CR-VU)
	<i>Iris sibirica</i> L. perunika	SZV	EN
Liliaceae	<i>Allium ericetorum</i> Thore divji luk	SZV	EN (VU-NT)
	<i>Allium ursinum</i> L. sremuš	ZV*****	
	<i>Anthericum liliago</i> L. ljiljanoliki kosatik		LR
	<i>Colchicum autumnale</i> L. jesenji mrazovac	ZV	
	<i>Fritillaria montana</i> Hoppe kockavica	ZV	VU (VU-NT)
	<i>Lilium martagon</i> L. šumski ljiljan	ZV	
	<i>Maianthemum bifolium</i> (L.) F. W. Schmidt vranino oko	ZV	EN
Orchidaceae	<i>Cephalanthera damasonium</i> (Muller) Druce zavrata	ZV	
	<i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritsch. bela zavrata	ZV	VU (VU-NT)
	<i>Cephalanthera rubra</i> (L.) L. C. M. Richard crvena zavrata	ZV	VU (VU)
	<i>Coeloglossum viride</i> (L.) Hartman vučji jezik	SZV, 3-II	VU
	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soó kaćunka	SZV, 3-II	VU
	<i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soo pegava kaćunka	SZV, 3-II	VU (VU-NT)
	<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz kaluždarka	ZV	LR (NT-LC)
	<i>Epipactis microphylla</i> (Ehrh.) Swartz kaluždarka	SZV, 3-II	VU (EN)
	<i>Gymnadenia conopsea</i> (L.) R. Br. vranjak	ZV	LR (NT-LC)
	<i>Himantoglossum hircinum</i> (L.) Sprng.	SZV, 1-I; 3-II; 4-II/IV	VU

	<i>ssp. calcaratum</i> (G. Beck.) Soo smičak		
	<i>Limodorum abortivum</i> (L.) Sw. ostružnica	ZV	VU
	<i>Listera ovata</i> (L.) R. Br. dvolisni miloglađič	ZV	LR (VU-NT)
	<i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich. samojeda gnezdovica	ZV	LR (NT-LC)
	<i>Ophrys scolopax</i> Cav. ssp. <i>cornuta</i> (Stev.) Camus mačkovo uvo		VU (VU-NT)
	<i>Orchis coriophora</i> L. smrdljivi kačun	SZV, 3-II	VU (VU-NT)
	<i>Orchis laxiflora</i> Lam. veliki kačun	SZV, 3-II	VU (EN-VU)
	<i>Orchis morio</i> L. salep	ZV	VU (VU-NT)
	<i>Orchis purpurea</i> Huds. purpurni kačunak	ZV	VU (EN-VU)
	<i>Orchis simia</i> Lam. mali kačunak	ZV	VU (EN-VU)
	<i>Orchis tridentata</i> Scop. mali kačunak	ZV	LR (NT-LC)
	<i>Orchis ustulata</i> L. medeni kačunak	SZV, 3-II	LR (VU-NT)
	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich. vimenjak	ZV	LR (NT-LC)
	<i>Platanthera chlorantha</i> (Custer) Reichenb. vimenjak	SZV, 3-II	DD (EN-VU)
	<i>Traunsteinera globosa</i> (L.) Reichenb.	SZV, 3-II	VU (EN-VU)
Poaceae	<i>Sesleria serbica</i> (Adamovic) Ujhelyi šašika	ZV	LR
	<i>Stipa novakii</i> Martinovsky Kovilje	ZV	LR
Apiaceae	<i>Bupleurum karglii</i> Vis. prorašljika		LR
	<i>Eryngium palmatum</i> Pančić & Vis. kotrljan	ZV	LR (NT-LC)
	<i>Heracleum pollinianum</i> Bertol.		VU

	mečja šapa		
	<i>Laserpitium prutenicum</i> L. zeleni gladac		LR
	<i>Peucedanum officinale</i> L. devesilje	ZV	LR (VU)
	<i>Pleurospermum austriacum</i> (L.) Hoffm. koromač		VU
Aquifoliaceae	<i>Ilex aquifolium</i> L. zelenika,božikovina	SZV	CR (EN)
Araliaceae	<i>Hedera helix</i> L. bršljan	ZV*****	
Aristolochiaceae	<i>Asarum europaeum</i> L. kopitnjak	ZV*****	
Asteraceae	<i>Achillea ageratifolia</i> (Sibth. et Sm.) Boiss. hajdučka trava,hajdučica	ZV	LR
	<i>Achillea millefolium</i> L. sporiš	ZV*****	
	<i>Arctium lappa</i> L. čičak	ZV*****	
	<i>Carduus candicans</i> W. et K. čkalj	ZV	
	<i>Centaurea stereophylla</i> Besser Različak		DD
	<i>Cicerbita pancicii</i> (Vis.) Beauverd mliječ, mleč		VU (NT-LC)
	<i>Cirsium oleraceum</i> (L.) Scop. Vodenika	ZV	EN (EN-VU)
	<i>Cirsium palustre</i> (L.) Scop.		EN (EN-VU)
	<i>Jurinea mollis</i> (L.) Reichenb.	ZV	
	<i>Petasites hybridus</i> (L.) G. M. Sch. repušina,lopuh	ZV*****	
	<i>Solidago virgaurea</i> L. zlatica,pogana trava	ZV*****	
	<i>Tussilago farfara</i> L. podbel	ZV*****	
Betulaceae	<i>Betula pendula</i> Roth. breza	ZV*****	
Boraginaceae	<i>Halacsysa sendtneri</i> (Boiss) Doerfl.	ZV	VU (VU-NT)

	cvak, cvakija		
	<i>Onosma taurica</i> Pallas ex Willd. srčanica		LR
	<i>Pulmonaria officinalis</i> L. plućnjak, medunika	ZV*****	
	<i>Symphytum officinale</i> L. crni gavez	ZV*****	
Brassicaceae	<i>Alyssum markgrafii</i> O. E. Schulz žumenica	ZV	VU (NT-LC)
	<i>Cardamine plumieri</i> Vill. skakavica		DD
	<i>Hesperis dinarica</i> G. Beck. večernica	ZV	EN (VU-NT)
Campanulaceae	<i>Campanula lingulata</i> Waldst. & Kit. zvončić	ZV	
	<i>Campanula patula</i> L. zvončić	ZV	
	<i>Edraianthus jugoslavicus</i> Lakusic zvonce, krštelica	ZV	
	<i>Phyteuma spicatum</i> L. debeli koren		EN
Caprifoliaceae	<i>Sambucus nigra</i> L. zova, bazga	ZV*****	
Caryophyllaceae	<i>Dianthus superbus</i> L. ibrišim karanfil		EN (VU)
	<i>Dianthus sylvestris</i> Wulfen karanfil		LR
	<i>Gypsophila spergulifolia</i> Griseb šlaer		CR (VU-NT)
	<i>Moehringia bavarica</i> (L.) Gren.		LR (VU-LC)
	<i>Silene multicaulis</i> Guss. pucalina		LR (NT-LC)
	<i>Silene pusilla</i> W. & K.		VU
Cistaceae	<i>Fumana bonapartei</i> Maire et Petitm. Sunčac	ZV	LR (NT-LC)
Cornaceae	<i>Cornus mas</i> L. dren	ZV*****	
Corylaceae	<i>Corylus colurna</i> L.	ZV	CR (VU)

	mečja leska		
	<i>Corylus avellana</i> L. leska	ZV*****	
Crassulaceae	<i>Sedum sartorianum</i> Boiss. bobovnik	SZV	
Dipsacaceae	<i>Knautia longifolia</i> (Waldst. & Kit.) Koch udovica	ZV	
	<i>Knautia pancicii</i> Szabó	SZV	CR (EN-LC)
	<i>Scabiosa fumaroides</i> Vis. & Panc. divlja metla		VU (NT-LC)
	<i>Scabiosa graminifolia</i> L. divometla, divlja metla		VU (NT-LC)
	<i>Succisa pratensis</i> Moench piskavac	ZV	
Ericaceae	<i>Erica carnea</i> L. crnjuša		VU
Euphorbiaceae	<i>Euphorbia angulata</i> Jacq. mlečika	SZV	EN
	<i>Euphorbia serpentini</i> Novak mlečika	ZV	CR (VU)
	<i>Euphorbia subhastata</i> Vis. et Panc. rutvica	ZV	LR (VU)
Fabaceae	<i>Anthyllis vulneraria</i> L. ranjenik	ZV *****	
	<i>Genista dalmatica</i> Bartl. žutilovka		LR
	<i>Lathyrus bauhini</i> Genty graor		VU
	<i>Lathyrus luteus</i> (L.) Peterm. graorica		VU
	<i>Ononis spinosa</i> L. zečji trn, vučji trn	ZV *****	
Gentianaceae	<i>Centaurium erythraea</i> Rafn. kičica	ZV*****	
	<i>Gentiana asclepiadea</i> L. svećica, sirištara	ZV*****	
	<i>Gentiana cruciata</i> L. krstasta lincura	ZV*****	
	<i>Gentiana lutea</i> L.	ZV	EN

	lincura		
	<i>Gentiana pneumonanthe</i> L. mala svećica	ZV	LR (NT-LC)
	<i>Gentianella lutescens</i> (Velen.) J. Holub raven		EN
Geraniaceae	<i>Geranium macrorrhizum</i> L. zdravac	ZV	
	<i>Geranium robertianum</i> L. živa trava, iglica	ZV*****	
Grossulariaceae	<i>Ribes alpinum</i> L. ribizla	ZV	
Hypericaceae	<i>Hypericum barbatum</i> Jacq. pljuskavica	ZV*****	
	<i>Hypericum perforatum</i> L. kantarion, gospino zelje	ZV*****	
Lamiaceae	<i>Glechoma hederacea</i> L. dobričica	ZV*****	
	<i>Leonurus cardiaca</i> L. srčenica	ZV*****	
	<i>Melissa officinalis</i> L. matičnjak	ZV*****	
	<i>Origanum vulgare</i> L. vranilovka, vranilova trava	ZV*****	
	<i>Sideritis montana</i> L. čistac	SZV	
	<i>Stachys anisochila</i> Vis. & Pancic pčelinja trava	ZV	LR (VU-LC)
	<i>Teucrium chamaedrys</i> L. podubica	ZV*****	
	<i>Teucrium montanum</i> L. trava iva	ZV*****	
	<i>Thymus adamovicii</i> Velen. majčina dušica	ZV*****	DD (VU-NT)
Onagraceae	<i>Circaea alpina</i> L.		VU
	<i>Epilobium hirsutum</i> L. dlakavi noćurak	ZV *****	
	<i>Epilobium montanum</i> L. svilovina	ZV *****	
	<i>Epilobium parviflorum</i>	ZV *****	

	Schreber vrbovka, noćurka		
Plantaginaceae	<i>Plantago reniformis</i> G. Beck bokvica	ZV	DD (VU-LC)
Plumbaginaceae	<i>Armeria serpentini</i> Novák babina svila		LR
Primulaceae	<i>Primula veris</i> L. jaglac, jagorčevina	ZV *****	
	<i>Pyrola rotundifolia</i> L.	SZV	LR (CR)
Ranunculaceae	<i>Aquilegia nigricans</i> Baumg. kandilika		VU
	<i>Hepatica nobilis</i> Miller krstasti koprivnjak	ZV*****	
Rosaceae	<i>Crataegus monogina</i> Jacq. beli glog, glog	ZV*****	
	<i>Fragaria vesca</i> L. šumska jagoda	ZV*****	
	<i>Potentilla erecta</i> (L.) Rauschel srčenjak	ZV*****	
	<i>Potentilla mollis</i> Pancic petoprsta		EN
	<i>Potentilla visianii</i> Panic petoprsta	ZV	LR (VU-NT)
	<i>Prunus spinosa</i> L. trnjina	ZV*****	
	<i>Rosa canina</i> L. šipurak	ZV*****	
	<i>Rubus idaeus</i> L. malina	ZV*****	
	<i>Sorbus graeca</i> (Spach.) Kotschy mukinja		VU
Rubiaceae	<i>Asperula purpurea</i> (L.) Ehrend. broć	ZV	
	<i>Asperula scutellaris</i> Vis. broć	ZV	EN (NT-LC)
	<i>Galium boreale</i> L. bela mračnica	ZV	
	<i>Galium odoratum</i> (L.) Scop. lazarkinja	ZV*****	
	<i>Galium verum</i> L. Ivanjskocveće, ivanjska trava	ZV*****	
Rutaceae	<i>Haplophyllum</i>	ZV	VU (VU)

	<i>boisserianum</i> Vis. & Pancic divlja ruta		
Scrophulariaceae	<i>Euphrasia rostkoviana</i> Hayne vidac	ZV	
	<i>Euphrasia stricta</i> Host. vidac	ZV	
	<i>Linaria rubioides</i> (Vis. et Panc.) Maly lanalist		LR
	<i>Verbascum glabratum</i> Friv. subsp. <i>bosnense</i> (K. Maly) Murb. divizma		LR
	<i>Veronica officinalis</i> L. razgon	ZV*****	
Staphyleaceae	<i>Staphylea pinnata</i> L. klokočika	ZV	
Thymeleaceae	<i>Daphne blagayana</i> Freyer jeremičak, remenik	ZV	LR (NT-LC)
	<i>Daphne cneorum</i> L. hajdučka oputa	ZV	
Tiliaceae	<i>Tilia cordata</i> Miller sitnolisna lipa	ZV*****	
	<i>Tilia tomentosa</i> Moench lipa, bela lipa	ZV *****	
Violaceae	<i>Viola odorata</i> L. mirisna ljubičica	ZV*****	
Cupressaceae	<i>Juniperus communis</i> L. kleka	ZV*****	
Pinaceae	<i>Pinus heldreichii</i> Christ munika	SZV	CR
Aspleniaceae	<i>Asplenium lepidium</i> Presl sleznica		LR
Dryopteridaceae	<i>Athyrium filix -femina</i> (L.) Roth. sleznica	ZV*****	
	<i>Cystopteris montana</i> (Lam.) Desv. planinska paprat	SZV	DD (CR)
	<i>Dryopteris dilatata</i> (Hoffm.) A. Gray široka paprat	SZV	VU

Vegetacija

Slika 19 - LJUBIŠKA PREVIJA

Potencijalna (primarna vegetacija) zlatiborskog regiona je relativno raznovrsna. Najveći deo se odnosi na površine pod šumskom vegetacijom, koja je primarno pokrivala veliki deo prostora. Najveće površine pod šumom odnose se na hrastove i bukove šume; ogroman deo površine, naročito na platou i vrhovima koji ga okružuju, prekriven je vegetacijom livada, pašnjaka i kamenjara. To je sekundarna vegetacija koja se razvila na staništu uništene šumske vegetacije, krčenjem i uništavanjem šuma. Na geološkoj podlozi koju predstavljaju serpentiniti i peridotiti često je razvijena sekundarna vegetacija siromašnih pašnjaka i kamenjara na serpentinitu. Potencijalna vegetacija kamenjara ipak se razvija na velikim površinama, najčešće u brojnim klisurama i kanjonima koji okružuju centralnu zlatiborsku visoravan. Vegetacija stena razvijena je na malim površinama, uglavnom u klisurama, ali je veoma značajna i bogata retkim i reliktnim predstavnicima flore. Na području platoa, oko Partizanskih voda, vegetacija je u znatnoj meri uništena pod uticajem negativnog zoo-antropogenog faktora, širenjem turističkih kapaciteta, infrastrukture i urbanizacijom. Na ostalom delu platoa i nekim vrhovima (Čigota) i padinama, na mestu uništenih beloborovih šuma, razvijena je vegetacija siromašnih pašnjaka i kamenjara, koji su dodatno degradirani intenzivnom i ekstenzivnom ispašom. Ipak, na određenim delovima pomenutog prostora, na pojedinim vrhovima (Čavlovac, Murtenica, Viogor, Tornik) i njihovim padinama koje se spuštaju u nekoliko dubokih klisura (klisure Rzava, Katušnice, Uvca, Prištevice, Dobroseličke reke i Kamišine) evidentna je izvornost vegetacije i bogatstvo flore, koje su u velikoj meri očuvane. Takvi lokaliteti imaju veliki značaj sa aspekta biodiverziteta, originalnosti i prisustva specifične vegetacije.

Pregled tipova šumske vegetacije

Na teritoriji opštine Čajetina definisane su sledeće asocijacije: hrastove, bukove šume, borove šume i mešovite šume bukve, jele i smrče.

Hrastove šume

1. As.: *Quercetum petraeae – Deleschampii serpentinum* (Stefanović, 1984)

Ovo je asocijacija hrasta kitnjaka i balkanskog kitnjaka, nalazi se na višim položajima i na visinama od 960-1200m, najčešće u uvalama, jarugama i dosta strmim padinama hladnih ekspozicija.

2. As.: *Erico-Quercetum petraeae* (Krause et Ludvig, 1957)

Šuma kitnjaka se javlja sa facijesima crnjuše, na inicijalnim fazama zemljišta i predstavlja jednu fazu sukcesije posle nestanka borovih šuma.

Bukove šume

Fagetum moesiaca – Montanum (čista bukova šuma)

Na samom platou nema tipične bukove šume, nego fragmenti, u jarugama i najčešće pomešani sa zajednicama kitnjakovih ili borovih šuma.

Borove šume

Od svih prisutnih tipova šuma, ovo je najrasprostranjeniji i najznačajniji tip. To su danas ostaci nekadašnjih prostranih, gustih, starih i očuvanih šuma. Pored izvesnih razlika u ekološkim zahtevima belog i crnog bora, sve borove šume Zlatibora pripadaju jednom tipu borove šume:

Pinetum nigrae – silvestris Pavl., 1951., odnosno podsvezi *Orno-Ericenion serpentinum* (Krause et Ludvig, 1957).

Mešovite crno-beloborove šume visinski se uklapaju kao trajni stadijum u pojas bukovih i bukovo-jelovih šuma na nadmorskim visinama od 600-1450 m.

Mešovite šume bukve, jele i smrče

Na najvećim visinama, od 1200-1400 m, razvila se prostorno ograničena šuma smrče i jele (*Picetum abietis*), na severnim i zapadnim stranama Tornika.

Stanje šumskih sastojina

Prema poreklu šuma, utvrđen je povoljan odnos visokih šuma, kao najkvalitetnijih, u odnosu na izdanačke šume, šikare i šibljake (odnos je oko 91% : 9%). Stanje visokih šuma kao što su čiste crnoborove, mešovite crno-beloborove i čiste beloborove, po stanju, drvenoj zapremini i proizvodnom potencijalu je zadovoljavajuće, osim u visokim šumama hrasta kitnjaka i bukve, koje su prilično zapuštene i sa malom drvnom zapreminom. Učešće veštački podignutih sastojina i kultura četinarica je oko 30%, što predstavlja veliki procenat. Pozitivan trend u pošumljavanju je zamena prirodnih visokih borovih šuma autohtonim četinarima za ovo područje, kao što su crni i beli bor. Učešće degradiranih i devastiranih šuma, kao što su šikare i šibljaci, je zanemarljivo, jer su to tipovi vegetacije prisutni mahom u područjima klisura reka u kojima predstavljaju trajne stadijume.

Stanje, drvena zapremina i proizvodni potencijal visokih šuma, kao što su čiste šume crnog bora, mešovite šume belog i crnog bora i čiste šume belog bora su zadovoljavajući, dok su visoke šume kitnjaka i šume bukve prilično zapuštene i sa malom drvenom zapreminom.

Fitoplankton i saprobiološke karakteristike nekih vodenih ekosistema

Podaci za broj vrsta mikroskopskih algi i saprobiološke karakteristike preuzeti su iz Studije zaštite Zlatibora (2005) i odnose se na određene lokalitete vodotokova koji pripadaju opštini Čajetina. S obzirom da su za potrebe izrade Studije vršena preliminarna istraživanja na relativno malom broju nesistematično uzimanih uzoraka, dobijeni podaci predstavljaju samo polaznu osnovu za dalja kompleksnija ispitivanja vodenih ekosistema.

Registровано je ukupno 144 vrste, varijeteta i formi iz razdela Cyanophyta (modrozelenne alge – 16 vrsta), Pyrrophyta (vatrene alge – 2 vrste), Chrysophyta (zlatne alge – 2 vrste), Bacillariophyta (silikatne alge – 95 vrsta), Euglenophyta (10 vrsta) i Chlorophyta (zelene alge – 19 vrsta). Kvantitativni i kvalitativni sastav odlikuju se apsolutnom dominacijom silikatnih algi. Najzastupljeniji su predstavnici rodova: *Achnantes*, *Cocconeis*, *Cymbella*, *Diatoma*, *Fragilaria*, *Gomphonema*, *Navicula* i *Nitzschia*. Dominacija vrsta ovih rodova ukazuje da zajednicu fitoplanktona čine pretežno obraštajne i bentoske forme, koje su podignute sa dna ili otrgnute sa površina koje obrastaju.

Na osnovu dobijenog indeksa saprobnosti, izračunatog na osnovu indikatorskih vrsta mikroskopskih algi, po saprobiološkim karakteristikama kvalitet vode ispitivanih vodenih

ekosistema varira od oligosaprobne (I kategorija), preko oligo-mesosaprobne (I-II kategorija) do β -mesosaprobne (II kategorija).

Preliminarni zaključak je da fitoplanktonske zajednice ispitivanih vodenih ekosistema odlikuje apsolutna kvalitativna i kvantitativna dominacija silikatnih algi i da su na ispitivanim lokalitetima osim različitih ekoloških uslova evidentni rastući antropogeni uticaji.

Fauna insekata

Podaci o diverzitetu insekata preuzeti su iz Studije zaštite Zlatibora i odnose se na diverzitet vrsta iz redova: *Ephemeroptera*, *Orthoptera*, *Plecoptera*, *Heteroptera*, *Coleoptera*, *Hymenoptera*, *Trichoptera*, *Lepidoptera* i *Diptera*. Zabeleženo je ukupno 280 vrsta iz 36 familije klase Insecta. S obzirom da je Zlatibor kompleksna planina sa raznovrsnim ekosistemima i mikroekološkim uslovima, diverzitet insekata ovog područja je vrlo složen i sigurno je da ima mnogo više vrsta nego što je navedeno u Studiji.

Ispitivane vrste su grupisane u insekte vodenih i insekte terestričnih ekosistema. U insekte **vodenih ekosistema** svrstani su predstavnici redova koji su u pojedinim fazama razvića vezani za vodena staništa:

- **Ephemeroptera** (vodeni cvetovi) – zabeleženo je 9 vrsta, za koje je karakteristično da pokazuju izvesnu toleranciju na razna organska i neorganska zagađenja vode u kojima su prisutni; najosetljiviji su na mineralizaciju supstrata i mogu poslužiti za procenu antropogenog uticaja. Ne akumuliraju teške metale u telu, a jedinke ove vrste mogu poslužiti za procenu saprobnosti vode.
- **Plecoptera** (kamenjarke) – naseljavaju vodene ekosisteme u stadijumu nimfe, kada su striktno vezani za tekuće vode sa visokom koncentracijom kiseonika. Odrasli insekti su terestrični. Mali broj vrsta preferira nizak nivo kiseonika, visoke temperature i visoku koncentraciju organskih materija u vodi, pa se koriste kao biološki indikatori degradacije sredine. Registrovane su 4 vrste na pojedinim vodenim tokovima: Marića potok i Katušnica u Gostilju, čije prisustvo ukazuje na visok kvalitet vode pojedinih vodotokova, koji se kreće u granicama oligosaprobne zone.
- **Trichoptera** – indikatori kvaliteta vode. Među registrovanim vrstama konstatovana su dva endemita (*Drusus serbicus* Marinković, 1971 i *Psilopteryx montanus* Kumanski, 1968) na vodotoku Glošnica. Ove dve vrste imaju status retkih vrsta prema evropskoj IUCN crvenoj listi ugroženih biljnih i životinjskih vrsta. Zabeležene su i vrste koje se veoma retko nalaze kod nas: *Thremma anomalum* MacLachlan, 1877, *Halesus digitatus* (Schrank, 1781) i *Wormaldia occipitalis* (Pictet, 1834).

Predstavnici preostala 4 reda grupisani su u insekte **terestričnih ekosistema**, čije se razviće u potpunosti odvija na kopnenim staništima:

- **Orthoptera** (pravokrilci) – čitavim razvićem su obično vezani za travnata staništa i ovo je dominantna grupa svih terestričnih staništa. Herbivorni su i često nanose ozbiljne ekonomske štete. Vrste kao što su *Poecilimon ampliatus* (Brunner von Wattenvyl, 1878), *Isophya obtusa* Brunner von Wattenvyl, 1882 i *Psorodonotus fieberi* (Fridvaldszki, 1853) su kod nas dosta retke, a poslednja navedena vrsta se nalazi na listi Strogo zaštićenih divljih biljnih i životinjskih vrsta („Službeni glasnik RS”, br. 5/10). Takođe, vrste *Isophya obtusa* i *Psorodonotus fieberi* su endemiti Balkanskog poluostrva, a vrsta *Gomphocerus sibiricus* (Linnaeus, 1758) predstavlja glacijalni relikv.
- **Heteroptera** – među stenicama su zabeležene dve veoma retke vrste iz familije Cicadellidae: *Aphrodes histrionicus* Fabricius, 1794 i *Grypotes puncticollis* Herrich –

Schaeffer, 1832. Vrsta *Empoasca flavescens* Fabricius, 1850 predstavlja štetočinu šumskog podrasta, a poznata je i kao prenosilac velikog broja virus.

- **Coleoptera** (tvrdokrilci) – evidentirano je 40 vrsta iz familije Cerambycidae, strižibuba, koje su sekundarne štetočine u šumarstvu. Jedna od prisutnih vrsta je *Morimus funereus* (Mulsant, 1863), koja je poznata kao prirodna retkost kod nas, a na međunarodnoj IUCN listi je upisana kao ranjiva vrsta (VU A1c), čija se brojnost populacije smanjila za 50% u protekle 3 generacije, usled nestanka ili redukcije prirodnih staništa. Vrsta *Magdelaniella winkleri* Jeannel, 1934 (familija Catopidae), je endemit uskog područja, čiji je „locus typicus“ na Zlatiboru. Do sada nije bilo raspoloživih podataka o prisustvu i brojnosti vrsta familije Carabidae, mada je vrlo verovatno da je u opštini Čajetina prisutan veliki broj predstavnika ove familije, što bi trebalo potvrditi u sledećoj reviziji LBAP-a.
- **Lepidoptera** (leptiri) – registrovano je 93 vrste iz 6 familija. Najbrojnije su visokoplaninske vrste stanovnici stepskih i livadskih staništa. Čak 50 registrovanih vrsta nalaze se na Crvenoj listi leptira Srbije. Vrsta *Parnassius apollo* Linnaeus, 1758 (familija Papilionidae) se nalazi na IUCN listi kao ranjiva vrsta (VU A1cde) čije su se populacije smanjile za 50% u protekle tri generacije, zbog nestanka ili redukcije prirodnih staništa, eksploatacije, prisustva patogena, kompeticije i sl. Vrste *Lycaena dispar* Havorth, 1803 i *Maculinea arion* Linnaeus, 1758 imaju status skoro ranjivih vrsta (LR/nt). Sem ovih, za očuvanje biodiverziteta su značajne vrste kojima je ovo područje granica areala, što ukazuje na važnost zaštite njihovih staništa: *Pontia daplidice* Linnaeus, 1758 – zapadna granica areala i *Colias hyale* Linnaeus, 1758 – južna granica areala. Osetljiva je i vrsta *Quercusia quercus* Linnaeus, 1758, koja je isključivo monofagna, naseljava hrastove šume i u budućim planovima zaštite trebalo bi obratiti pažnju i na zaštitu ove vrste.

U Tabeli 3 je dat prikaz registrovanih vrsta insekata na području opštine Čajetina, koje se nalaze na nekoj od domaćih i međunarodnih lista ugroženih i/ili zaštićenih vrsta. Kompletan spisak registrovanih vrsta insekata nalazi se u Studiji zaštite Zlatibora (2005).

Tabela 3. - Sastav zaštićene entomofaune u opštini Čajetina

Legenda: IUCN – kategorije ugroženosti taksona po IUCN (LR-nt, LR-lc, LR-cd niska verovatnoća opasnosti, VU ranjiva vrsta, DD nedovoljno podataka o vrsti);

Zakoni – Stepenn zaštite prema Zakonu o zaštiti prirode, „Službeni glasnik RS“, broj 36/09 (Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta, „Službeni glasnik RS“, br. 5/10)

SZV - Strogo zaštićena vrsta;

ZV – Zaštićena vrsta;

Bend – Balkanski endemit

Vrste zaštićene prema Bernskoj konvenciji: 1-I,II,III, rezerva - Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa - „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“ br. 102/2007 (Bernska Konvencija - Dodatak II - strogo zaštićena divlja vrsta faune)

Vrste zaštićene prema evropskoj Direktivi o očuvanju prirodnih staništa i divljih biljnih i životinjskih vrsta - Council Directive - 92/43/EEC, 4-I,II,IV,V: Direktiva o staništima - Prilog II - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa čije očuvanje zahteva proglašenje posebno zaštićenih područja; Prilog IV - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa kojoj je potrebna stroga zaštita

Red	Familija	Vrsta	IUCN	Nacionalni	Međunarodna
-----	----------	-------	------	------------	-------------

				zakon / endemičnost	regulativa
Orthoptera	Tettigoniidae	<i>Psorodonotus Fieberi</i>		ZV / Bend	
		<i>Isophya obtusa</i>		Bend	
Plecoptera	Nemouridae	<i>Amphinemura sulcicollis</i>		ZV	
	Periodidae	<i>Periodes microcephala</i>		ZV	
Coleoptera	Cerambycidae	<i>Xylosteus spinolae rufiventris</i>		ZV / Bend	
		<i>Morimus funereus</i>	VU	SZV	
Trichoptera	Limnephilidae	<i>Drusus serbicus</i>		SZV	
	Uenoidae	<i>Thremma anomalum</i>		SZV	
	Philopotamidae	<i>Wormaldia subnigra</i>		ZV	
Lepidoptera	Hesperiidae	<i>Spialia phlomidis</i>		SZV	
	Papilionidae	<i>Papilio machaon</i>		SZV	
		<i>Parnassius apollo</i>		SZV	1-II; 3-II, 4-IV
		<i>Parnassius mnemosyne</i>		SZV	1-II; 4-IV
	Pieridae	<i>Pieris brassicae</i>		SZV	
	Lycaenidae	<i>Lycaena dispar</i>		SZV	4-II/IV
		<i>Maculinea arion</i>		SZV	1-II; 4-IV
		<i>Plebeius (Plebeius) argyrognomon</i>		SZV	
		<i>Satyrrium w-album</i>		SZV	
	Nymphalidae	<i>Apatura ilia</i>		SZV	
		<i>Apatura iris</i>		SZV	
		<i>Argynnis (Pandoriana) pandora</i>		SZV	
		<i>Boloria (Clossiana) titania</i>		SZV	
		<i>Limnitis populi</i>		SZV	
		<i>Nymphalis antiopa</i>		SZV	
		<i>Nymphalis vaualbum</i>		SZV	4-II/IV

Ihtiofauna

S obzirom da se opština Čajetina prostire na teritoriji od 500 m do 1496 m (koliko iznosi najviši vrh Zlatibora Tornik), sa stanovišta ihtiofaune bi ovaj prostor odgovarao salmonidno – pastrmskom regionu, ali u praksi se pokazalo da je ovo ipak više mremsko prelazno područje, pošto je prisustvo pastrmki veoma sporadično u odnosu na neke druge vrste, kao što su

potočna mrena, klen i krkuš⁵ (5). Za ovo područje su karakteristične promene u kvalitativnom sastavu ribljeg fonda za period od 40 godina.

U opštini Čajetina, na lokalitetima Crni Rzav, Ribnica, Bijele vode, Veliki i Mali Rzav, Ljubišnica, Katušnica, Obudovica, akumulacija „Zlatibor“, Dobroselnička reka, Semegnjevska reka, registrovano je 12 vrsta riba iz 4 familije, u periodu od 1962. godine, od kada datiraju prva istraživanja ihtiofaune ovog područja. Akumulacija „Zlatibor“ (Ribničko jezero) poribljena je šaranom, somom i kalifornijskom pastrmkom, a utvrđeno je prisustvo uklije, klena i potočne mreine. Poribljavanje je, po preporuci stručnjaka ihtioologa, izvršeno vrstama koje su nekada naseljavale reku na kojoj je izgrađena akumulacija (Nikčević i sar., 2003) i višekratno nekim drugim vrstama. Zabeleženo je da u akumulaciji dominira klen po masenom udelu, a uklija po brojnosti. Ova akumulacija predstavlja dobar turistički potencijal za ribolov i za povećanje ekonomske dobiti opštine Čajetina od izdavanja dozvola i smeštaja ribolovaca.

Novijim istraživanjima (Zavod za zaštitu prirode, 2001-2002. godine) u reci Jablanici nije zabeleženo prisustvo ni jedne vrste riba, što je najverovatnije posledica rada pilana i prisustva piljevine u vodotoku, koja negativno utiče na opstanak riba.

Što se tiče stepena ugroženosti i zaštite ihtiofaune u opštini Čajetina, prema međunarodnim kriterijumima na IUCN Crvenoj listi (IUCN, 2010) se nalazi 8 vrsta, od kojih su 7 svrstene u kategoriju niskog rizika, a samo jedna vrsta je definisana kao ranjiva (šaran). Prema domaćem zakonodavstvu (Zakon o zaštiti prirode, „Službeni glasnik RS“, broj 36/09; Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta, „Službeni glasnik RS“, br. 5/10), 6 vrsta se nalaze na listi zaštićenih vrsta, od kojih 4 vrste su ribolovne i njihov status i režim zaštite su regulisani propisima iz oblasti ribarstva (Zakon o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda, „Službeni glasnik RS“, br. 36/2009). U Tabeli 4 prikazane su vrste riba koje su evidentirane u vodotocima na području opštine Čajetina

Tabela 4 – Sastav ihtiofaune u opštini Čajetina

Legenda: IUCN – kategorije ugroženosti taksona po IUCN (LR-nt, LR-lc, LR-cd niska verovatnoća opasnosti, VU ranjiva vrsta, DD nedovoljno podataka o vrsti);

Zakoni – Stepem zaštite prema Zakonu o zaštiti prirode, „Službeni glasnik RS“, broj 36/09 (Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta, „Službeni glasnik RS“, br. 5/10)

SZV - Strogo zaštićena vrsta;

ZV – Zaštićena vrsta;

R - Ribolovne vrste čiji su status i režim zaštite regulisani propisima iz oblasti ribarstva (Zakon o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda, „Službeni glasnik RS“, br. 36/2009)

Vrste zaštićene prema evropskoj Direktivi o očuvanju prirodnih staništa i divljih biljnih i životinjskih vrsta - Council Directive - 92/43/EEC, 4-I,II,IV,V: Direktiva o staništima - Prilog II - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa čije očuvanje zahteva proglašenje posebno zaštićenih područja; Prilog V - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa zbog čijeg se uzimanja iz prirode i eksploatacije mogu primeniti mere upravljanja

Vrste zaštićene prema Bernskoj konvenciji: 1-I,II,III, rezerva - Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa - „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“ br. 102/2007 (Bernska Konvencija - Dodatak III - zaštićena vrsta faune)

⁵ (Marković, 1962; Jović i sar., 1981; Janković i sar., 1996; Marković i sar., 2001; Nikčević i sar., 2003, Stidija zaštite Zlatibora, 2005)

Familija	Vrsta	IUCN	Nacionalni zakon	Međunarodna regulativa
Salmonidae	<i>Salmo trutta</i> (potočna pastrmka)	LR-lc	ZV (R)	
	<i>Oncorhynchus mykiss</i> (kalifornijska pastrmka)			
Cyprinidae	<i>Alburnoides bipunctatus</i> (pliska)		ZV (R)	1-III
	<i>Alburnus alburnus</i> (uklija)	LR-lc		
	<i>Barbus barbus</i> (mrena)	LR-lc	ZV (R)	4-V
	<i>Barbus peloponnesius</i> (potočna mrena)	LR-lc		
	<i>Cyprinus carpio</i> (šaran)	VU	ZV (R)	
	<i>Gobio sp.</i> (krkuša)		ZV (R)	
	<i>Leuciscus cephalus</i> (klen)			
	<i>Phoxinus phoxinus</i> (gagica)	LR-lc		
Siluridae	<i>Silurus glanis</i> (som)	LR-lc	ZV (R)	1-III
Cottidae	<i>Cottus gobio</i> (peš)	LR-lc	ZV	4-II

Herpetofauna

Podaci o vodozemcima i gmizavcima preuzeti su iz Studije zaštite Zlatibora (2005), kao i iz literature (Radovanović, 1957; Džukić, 1995). U opštini Čajetina je evidentirano prisustvo 14 vodozemaca i gmizavaca, sve kandidati za Crvenu listu ugroženih kičmenjaka Srbije. Moguće je da je spisak prisutnih vrsta u ovoj opštini veći, za šta bi bilo potrebno sprovesti dodatna terenska istraživanja u cilju prikupljanja podataka.

Do sada zabeležene vrste govore o velikom diverzitetu herpetofaune na prostoru opštine Čajetina. S obzirom da je veliki broj vrsta registrovan na prostoru Zlatibora, ovaj prostor predstavlja dobrim delom očuvanu sredinu za život vodozemaca i gmizavaca, pa bi u akcionim planovima za biodiverzitet trebalo uzeti u obzir očuvanje staništa na kojima predstavnici ovih grupa žive.

U Tabeli 5 je dat spisak vrsta herpetofaune koje žive u opštini Čajetina, kao i stepen ugroženosti prema IUCN Crvenoj listi i stepen zaštite prema domaćem zakonodavstvu (Zakon o zaštiti prirode, „Službeni glasnik RS“, broj 36/09; Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta, „Službeni glasnik RS“, br. 5/10) i međunarodnim regulativama

Tabela 5 – Spisak vrsta vodozemaca i gmizavaca u opštini Čajetina, stepen ugroženosti i zaštite po domaćim i međunarodnim kriterijumima

Legenda:

IUCN – kategorije ugroženosti taksona po IUCN (LR-nt, LR-lc, LR-cd niska verovatnoća opasnosti, VU ranjiva vrsta, DD nedovoljno podataka o vrsti);

Zakoni – Stepen zaštite prema Zakonu o zaštiti prirode, „Službeni glasnik RS“, broj 36/09 (Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta, „Službeni glasnik RS“, br. 5/10)

SZV - Strogo zaštićena vrsta;

ZV ***** - Vrsta je komercijalna i na nju se odnose odredbe Uredbe o stavljanju pod kontrolu korišćenja i prometa divlje flore i faune

Vrste zaštićene prema Bernskoj konvenciji: 1-I,II,III, rezerva - Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa - „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“ br. 102/2007 (Bernska Konvencija - Dodatak II - strogo zaštićena divlja vrsta faune)

Vrste zaštićene prema evropskoj Direktivi o očuvanju prirodnih staništa i divljih biljnih i životinjskih vrsta - Council Directive - 92/43/EEC, 4-I,II,IV,V: Direktiva o staništima - Prilog II - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa čije očuvanje zahteva proglašenje posebno zaštićenih područja; Prilog IV - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa kojoj je potrebna stroga zaštita

Familija	Vrsta	IUCN	Nacionalni zakon	Međunarodna regulativa
Salamandridae	<i>Salamandra salamandra</i> (šareni daždevnjak)		SZV	
Bombinatoridae	<i>Bombina variegata</i> (žutotrbi mukač)	VU	SZV	1-II; 4-II/IV
Bufonidae	<i>Bufo bufo</i> (obična krastava žaba)		SZV	
	<i>Bufo viridis</i> (zelena krastava žaba)	VU		
Ranidae	<i>Rana graeca</i> (grčka žaba)	VU	SZV	4-IV
	<i>Rana ridibunda</i> (barska žaba)			
Anguidae	<i>Anguis fragilis</i> (slepić)			
Lacertidae	<i>Lacerta agilis</i> (livadski gušter)	CD		
	<i>Lacerta viridis</i> (obični zelembać)	VU		
	<i>Podarcis muralis</i> (zidni gušter)	LR		
Colubridae	<i>Coronella austriaca</i> (lažna šarka, smukulja)	VU	SZV	1-II; 4-IV
	<i>Elaphe longissima</i> (eskulapov smuk)	VU		
	<i>Natrix tessellata</i> (belouška)	DD	SZV	1-II; 4-IV
Viperidae	<i>Vipera ammodytes</i> (poskok)	EN	ZV*****	4-IV

Ornitofauna

Ptice zlatiborskog kraja, uključujući i opštinu Čajetina, do skoro su bile slabo istražene i u poređenju sa susednim lokalitetima kao što su Uvac ili planina Tara, praktično su bile

nedovoljno interesantan predmet istraživanja domaćih i stranih ornitologa. Ipak, pojedini literaturni podaci o fauni ptica ovog kraja potiču još iz 19. veka, mada su intenzivnija istraživanja od strane stručnjaka Zavoda za zaštitu prirode Srbije realizovana krajem prošlog i početkom ovog veka.

Prema dosadašnjim saznanjima o fauni ptica, planinski masiv Zlatibora se može svrstati u jedan od posebno značajnih prostora u Srbiji, gde se može naći između 140-149 vrsta gnezdarica⁶. Analizom biološke raznovrsnosti, ovo područje je ima vredan nacionalni značaj, ali za sada nije uključeno u IBA područja (Important bird area, Međunarodno značajna staništa ptica u Evropi, Heath and Jones, 2000), iako je kategorizovano kao područje za ptice od izuzetnog nacionalnog značaja (IBAnac-68)⁷. U opštini Čajetina posebno su izdvojeni lokaliteti Murtenica, Čigota i Tornik.

Slika 20 - *Passer montanus*, poljski vrabac

U opštini Čajetina se nalazi određeni broj ptica od značaja u međunarodnim i nacionalnim razmerama, koje se nalaze na mnogim crvenim listama, konvencijama, uredbama i pravilnicima, i dr. Jedna od zaštićenih i ugroženih vrsta je na primer *Crex crex* – prđavac, a nalazi se na svetskoj i evropskoj Crvenoj listi kao ugrožena vrsta, a prema domaćem zakonodavstvu nalazi se na listi strogo zaštićenih divljih vrsta. U Srbiji je ova vrsta u stalnom povlačenju areala i opadanju brojnosti. Procenjuje se da je ostalo oko 1000 parova i to pre svega na vlažnim otvorenim staništima livada i pašnjaka u brdskoplaninskim oblastima. Krajem XX veka skoro sasvim je nestala ravničarska populacija, ali je opstala stabilna planinska gnezdilišna populacija, između ostalih planina na Zlatiboru, na lokalitetima Grude, Vodica i Ribnice. Glavna savremena gnezdilišta ove vrste su prostrani planinski pašnjaci i livade, na visinama između 700-1300m, sa ekstenzivnim stočarstvom i ratarstvom.

Mere zaštite bi trebalo usmeriti ka sprečavanju nelegalnog odstrela, posebno tokom avgusta meseca, kada počinje lov na neke druge vrste permate lovne divljači (na Zlatiboru je to bio

⁶ Puzović, 1996.

⁷ Puzović i Grubač, 1998.

ranije lov na prepelice i grlice). Izuzetno važno je i očuvanje vlažnih livada i njihovo oprezno korišćenje, kako pri košenju ne bi došlo do uništavanja legala sa jajima i mladuncima.

Prema „Preliminarnom spisku vrsta za Crvenu listu kičmenjaka Srbije“⁸ na području Zlatibora je do sada registrovano 149 vrsta koje se nalaze na toj listi, kao kandidati za Crvenu knjigu ptica Srbije.

Prema odredbama Zakona o divljači i lovstvu („Sl. glasnik RS., 18/2010), na području opštine Čajetina živi određeni broj ptica, koje se tretiraju kao lovna divljač, pa su njihova zaštita i način lovnog korišćenja regulisani odredbama o lovostaju: trajno zabranjen lov, lovostaj u određenom godišnjem dobu, stalno dozvoljen lov.

Prema Zakonu o zaštiti prirode, 148 vrsta ptica nalaze se na listama zaštićenih i strogo zaštićenih divljih vrsta, što znači da su skoro sve ptice registrovane u opštini Čajetina zakonom zaštićene. Samo dve vrste (domaći vrabac i velika strnadica) ne nalaze se na ovim listama.

Tabela 6 – Diverzitet vrsta ptica u opštini Čajetina

Legenda:

IUCN – kategorije ugroženosti taksona po IUCN - LC (least concern – poslednja briga), EN (endangered – kritično ugrožene u bliskoj budućnosti), NT (near threatened - skoro ugrožene, blizu je kategoriji “vulnerable” (VU);

Zakoni – Stepen zaštite prema Zakonu o zaštiti prirode, „Službeni glasnik RS“, broj 36/09 (Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta, „Službeni glasnik RS“, br. 5/10);

SZV - Strogo zaštićena vrsta;

ZV *** - Vrsta je strogo zaštićena samo na područjima iznad 500 m nadmorske visine

Vrste zaštićene prema Bernskoj konvenciji: 1-I,II,III, rezerva - Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa - „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“ br. 102/2007 (Bernska Konvencija - Dodatak I - strogo zaštićena vrsta flore; Dodatak II - strogo zaštićena divlja vrsta faune; Dodatak III - zaštićena vrsta faune)

Vrste zaštićene prema Bonselovoj konvenciji: 2-I,II - Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja - „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“ br. 102/2007 (Bonselova Konvencija - Dodatak I - ugrožena migratorna vrsta; Dodatak II - migratorna vrsta koja treba da bude predmet Sporazuma; rezerva - vrsta za koju Republika Srbija izražava rezerve u odnosu na tekst Konvencije).

Familija	Vrsta	IUCN	Nacionalni zakon	Međunarodna regulativa
Podicipedidae	<i>Tachybaptus ruficollis</i> (mali gnjurac)	LC	SZV	1-II
Phalacrocoracidae	<i>Phalacrocorax carbo</i> (veliki kormoran)	LC	ZV (L)	1-III
Ardeidae	<i>Ardeola ralloides</i> (žuta čaplja)	LC	SZV	1-II; 5-I
	<i>Ardea cinerea</i> (siva čaplja)	LC	ZV (L)	1-III
Ciconiidae	<i>Ciconia ciconia</i>	LC	SZV	1-II; 2-II; 5-I

⁸ Vasić i sar., 1991.

	(bela roda)			
	<i>Ciconia nigra</i> (crna roda)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
Anatidae	<i>Anser albifrons</i> (lisasta guska)	LC	ZV (L)	1-III; 2-II; 5-II/2, III/2
	<i>Anser fabalis</i> (guska glogovnjača)	LC	ZV (L)	1-III; 2-II; 5-II/1
	<i>Anas platyrhynchos</i> (patka gluvara)	LC	ZV (L)	1-III; 2-II; 5-II/1, III/1
	<i>Anas querquedula</i> (patka pupčanica)	LC	ZV (L)	1-III; 2-II; 3-III; 5-II/1
	<i>Anas crecca</i> (patka krđa)	LC	ZV (L)	1-III; 2-II; 3-III; 5-II/1, III/2
	<i>Aythya ferina</i> (riđoglava plovka)	LC	ZV (L)	1-III; 2-II; 5-II/1
Accipitridae	<i>Pernis apivorus</i> (osičar)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
	<i>Neophron percnopterus</i> (bela kanja)	EN	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
	<i>Gyps fulvus</i> (belogravli sup)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
	<i>Aegipius monachus</i> (crni lešinar)		SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
	<i>Circaetus gallicus</i> (orao zmijar)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
	<i>Circus cyaneus</i> (poljska eja)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
	<i>Circus pygargus</i> (eja livadarka)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
	<i>Circus aeruginosus</i> (eja močvarica)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
	<i>Accipiter gentilis</i> (jastreb)	LC	ZV (L)	1-II-rezerva; 2-II; 3-II
	<i>Accipiter nisus</i> (kobac)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II
	<i>Buteo buteo</i> (mišar)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II
	<i>Aquila chrysaetos</i> (suri orao)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
Falconidae	<i>Falco vespertinus</i> (siva vetruška)	NT	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
	<i>Falco tinnunculus</i> (vetruška klikavka)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II
	<i>Falco subbuteo</i> (soko lastavičar)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II
	<i>Falco peregrinus</i> (sivi soko)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-I; 5-I
Phasianidae	<i>Bonasa bonasia</i> (leštarka)	LC	SZV	1-III; 5-I, II/2

	<i>Tetrao urogallus</i> (veliki tetreb)	LC	SZV	1-III; 5-I, II/2, III/2
	<i>Alectoris graeca</i> (jarebica kamenjarka)	LC	SZV	1-III; 5-II/1
	<i>Perdix perdix</i> (poljska jarebica)	LC	ZV (L)	1-III; 5-II/1, III/1
	<i>Coturnix coturnix</i> (prepelica)	LC	ZV (L)	1-III; 2-II; 5-II/2
	<i>Phasianus colchicus</i> (fazan)	LC	ZV (L)	1-III; 5-II/1, III/1
Rallidae	<i>Crex crex</i> (prдавac)	LC	SZV	1-II; 2-II; 5-I
	<i>Fulica atra</i> (crna liska)	LC	ZV (L)	1-III; 5-II/1, III/2
Gruidae	<i>Grus grus</i> (ždral)	LC	SZV	1-II; 2-II; 3-II; 5-I
Scolopacidae	<i>Gallinago gallinago</i> (bekasina)	LC	SZV	1-III; 2-II; 5-II/1, III/2
	<i>Scolopax rusticola</i> (šumska šljuka)	LC	SZV***	1-III; 2-II; 5-II/1, III/2
	<i>Tringa glareola</i> (prudnik pijukavac)	LC	SZV	1-II; 2-II; 5-I
	<i>Actitis hypoleucos</i> (prutka polojka)	LC	SZV	1-II; 2-II
Laridae	<i>Larus ridibundus</i> (rečni galeb)	LC	ZV	1-III; 5-II/2
Columbidae	<i>Columba livia</i> (divlji golub)	LC	SZV	1-III; 3-III; 5-II/1
	<i>Columba oenas</i> (golub dupljaš)	LC	SZV	1-III; 5-II/2
	<i>Columba palumbus</i> (golub grivnjaš)	LC	ZV (L)	5-II/1, III/1
	<i>Streptopelia decaocto</i> (gugutka)	LC	ZV (L)	1-III; 5-II/2
	<i>Streptopelia turtur</i> (grlica)	LC	ZV (L)	1-III; 2-II; 3-III; 5-II/2
Cuculidae	<i>Cuculus canorus</i> (kukavica)	LC	SZV	1-III
Strigidae	<i>Otus scops</i> (ćuk)	LC	SZV	1-II; 3-II
	<i>Bubo bubo</i> (buljina)	LC	SZV	1-II; 3-II; 5-I
	<i>Athene noctua</i> (kukumavka)	LC	SZV	1-II; 3-II
	<i>Strix aluco</i> (šumska sova)	LC	SZV	1-II; 3-II
	<i>Asio otus</i> (utina)	LC	SZV	1-II; 3-II
Caprimulgidae	<i>Caprimulgus europaeus</i> (pomrakuša)	LC	SZV	1-II; 5-I
Apodidae	<i>Apus apus</i> (crna čopa)	LC	ZV	1-III
Alcedinidae	<i>Alcedo atthis</i>	LC	SZV	1-II; 5-I

	(vodomar)			
Meropidae	<i>Merops apiaster</i> (pčelarica)	LC	SZV	1-II; 2-II
Coraciidae	<i>Coracias garrulus</i> (zlatovrana)	NT	SZV	1-II; 2-II; 5-I
Upupidae	<i>Upupa epops</i> (pupavac)	LC	SZV	1-II
Picidae	<i>Jynx torquilla</i> (vijoglvka)	LC	SZV	1-II
	<i>Picus canus</i> (siva žuna)	LC	SZV	1-II; 5-I
	<i>Picus viridis</i> (zelena žuna)	LC	SZV	1-II
	<i>Dryocopus martius</i> (crna žuna)	LC	SZV	1-II; 5-I
	<i>Dendrocopos major</i> (veliki detlić)	LC	SZV	1-II
	<i>Dendrocopos syriacus</i> (seoski detlić)	LC	SZV	1-II; 5-I
	<i>Dendrocopos medius</i> (srednji detlić)	LC	SZV	1-II; 5-I
	<i>Dendrocopos minor</i> (mali detlić)	LC	SZV	1-II
Alaudidae	<i>Galerida cristata</i> (ćubasta ševa)	LC	SZV	1-III
	<i>Lullula arborea</i> (šumska ševa)	LC	SZV	1-III; 5-I
	<i>Alauda arvensis</i> (poljska ševa)	LC	SZV	1-III; 5-II/2
Hirundinidae	<i>Ptyonoprogne rupestris</i> (gorska lasta)	LC	SZV	1-II
	<i>Hirundo rustica</i> (seoska lasta)	LC	SZV	1-II
	<i>Hirundo daurica</i> (daurska lasta)	LC	SZV	1-II
	<i>Delichon urbicum</i> (gradska lasta)	LC	SZV	1-II
Motacillidae	<i>Anthus campestris</i> (stepska treptaljka)	LC	SZV	1-II; 5-I
	<i>Anthus trivialis</i> (šumska treptaljka)	LC	SZV	1-II
	<i>Anthus spinoletta</i> (planinska treptaljka)	LC	SZV	1-II
	<i>Motacilla flava</i> (žuta pliska)	LC	SZV	1-II
	<i>Motacilla cinerea</i> (planinska pliska)	LC	SZV	1-II
	<i>Motacilla alba</i>	LC	SZV	1-II

	(bela pliska)			
Cinclidae	<i>Cinclus cinclus</i> (vodeni kos)	LC	SZV	1-II
Troglodythidae	<i>Troglodytes troglodytes</i> (carić)	LC	SZV	1-II
Prunellidae	<i>Prunella modularis</i> (običan popiće)	LC	SZV	1-II
Turdidae	<i>Erithacus rubecula</i> (crvendać)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Luscinia megarhynchos</i> (mali slavuj)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Phoenicurus ochrurus</i> (planinska crvenrepka)		SZV	1-II; 2-II
	<i>Phoenicurus phoenicurus</i> (vrtna crvenrepka)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Saxicola rubetra</i> (obična travarka)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Saxicola torquatus</i> (crnoglava travarka)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Oenanthe oenanthe</i> (obična belka)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Monticola saxatilis</i> (drozd kamenjar)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Turdus merula</i> (drozd)	LC	SZV	1-III; 2-II; 5-II/2
	<i>Turdus philomelos</i> (drozd pevač)	LC	SZV	1-III; 2-II; 5-II/2
	<i>Turdus torquatus</i> (drozd ogrličar)	LC	SZV	1-III; 2-II
	<i>Turdus viscivorus</i> (drozd imelaš)	LC	SZV	1-III; 2-II; 5-II/2
	<i>Turdus pilaris</i> (drozd branjug)	LC	SZV	1-III; 2-II; 5-II/2
Sylviidae	<i>Acrocephalus palustris</i> (trstenjak mlakar)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i> (trstenjak ševar)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Sylvia curruca</i> (grmuša čevrljuša)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Sylvia communis</i> (obična grmuša)	LC	SZV	1-II; 2-II

	<i>Sylvia borin</i> (vrtna grmuša)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Sylvia atricapilla</i> (crnoglava grmuša)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Phylloscopus sibilatrix</i> (šumski zviždak)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Phylloscopus columbia</i> (običan zviždak)		SZV	1-II; 2-II
	<i>Phylloscopus trochilus</i> (brezov zviždak)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Regulus regulus</i> (običan kraljić)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Regulus ignicapillus</i> (vatroglavi kraljić)		SZV	1-II; 2-II
Muscicapidae	<i>Muscicapa striata</i> (siva muharica)	LC	SZV	1-II; 2-II
	<i>Ficedula parva</i> (mala muharica)	LC	SZV	1-II; 2-II; 5-I
	<i>Ficedula albicollis</i> (belovrata muharica)	LC	SZV	1-II; 2-II; 5-I
	<i>Ficedula hypoleuca</i> (crnoglava muharica)	LC	SZV	1-II; 2-II
Aegithalidae	<i>Aegithalos caudatus</i> (dugorepa senica)	LC	SZV	1-II
Paridae	<i>Parus palustris</i> (siva senica)	LC	SZV	1-II
	<i>Parus lugubris</i> (balkanska senica)	LC	SZV	1-II
	<i>Parus montanus</i> (planinska senica)	LC	SZV	1-II
	<i>Parus cristatus</i> (čubasta senica)	LC	SZV	1-II
	<i>Parus ater</i> (jelova senica)	LC	SZV	1-II
	<i>Parus caeruleus</i> (plava senica)	LC	SZV	1-II
	<i>Parus major</i> (velika senica)	LC	SZV	1-II
Sittidae	<i>Sitta europaea</i> (brgljez)	LC	SZV	1-II
Certhiidae	<i>Certhia familiaris</i> (kratkokljuni puzić)	LC	SZV	1-II
	<i>Certhia brachydactyla</i>	LC	SZV	1-II

	(dugokljuni puzić)			
Oriolidae	<i>Oriolus oriolus</i> (vuga)	LC	SZV	1-II
Laniidae	<i>Lanius collurio</i> (rusi svračak)	LC	SZV	1-II; 5-I
	<i>Lanius minor</i> (crnoglavi svračak)	LC	SZV	1-II; 5-I
	<i>Lanius exubitor</i> (veliki svračak)		SZV	1-II
Corvidae	<i>Garrulus glandarius</i> (kreja)	LC	ZV (L)	5-II/2
	<i>Pica pica</i> (svraka)	LC	ZV	5-II/2
	<i>Nucifraga caryocatactes</i> (lešnikara)	LC	SZV	1-II
	<i>Corvus monedula</i> (čavka)	LC	ZV	5-II/2
	<i>Corvus frugilegus</i> (gačac)	LC	ZV (L)	5-II/2
	<i>Corvus cornix</i> (siva vrana)		ZV	5-II/2
	<i>Corvus corax</i> (gavran)	LC	ZV	1-III
Sturnidae	<i>Sturnus vulgaris</i> (čvorak)	LC	ZV	5-II/2
Passeridae	<i>Passer domesticus</i> (domaći vrabac)	LC		
	<i>Passer montanus</i> (poljski vrabac)	LC	ZV	1-III
Fringillidae	<i>Fringilla coelebs</i> (obična zeba)	LC	SZV	1-III
	<i>Serinus serinus</i> (žutarica)	LC	SZV	1-II
	<i>Carduelis chloris</i> (zelentarka)	LC	SZV	1-II
	<i>Carduelis carduelis</i> (štiglic)	LC	SZV	1-II
	<i>Carduelis spinus</i> (čižak)	LC	SZV	1-II
	<i>Carduelis cannabina</i> (gorska juričica)	LC	SZV	1-II
	<i>Loxia curvirostra</i> (krstokljun)	LC	SZV	1-II
	<i>Pyrrhula pyrrhula</i> (zimovka)	LC	SZV	1-III
	<i>Coccothraustes coccothraustes</i> (batokljun)	LC	SZV	1-II
Emberizidae	<i>Emberiza citrinella</i> (strnadica žutovoljka)	LC	SZV	1-II
	<i>Emberiza cirlus</i> (crnogrla)	LC	SZV	1-II

	strnadica)			
	<i>Emberiza cia</i> (planinska strnadica)	LC	SZV	1-II
	<i>Emberiza hortulana</i> (vrtna strnadica)	LC	SZV	1-III; 5-I
	<i>Miliaria calandra</i> (velika strnadica)	LC		

Mamaliofauna

Sa stanovišta diverziteta faune sisara, opština Čajetina se nalazi u središnjem delu regiona Zapadne Srbije koji je označen kao zona visokog diverziteta. Međutim, fauna sisara ovog regiona je slabo istražena, što se odnosi i na sam masiv Zlatibora. Podaci o sisarima su dosta sporadični, publikovani uglavnom u taksonomsko-biogeografskim analizama pojedinih vrsta ili viših taksona. Najslabije su istraženi predstavnici reda Chiroptera, dok su lovne vrste, zbog postojanja planskih dokumenata koji regulišu lovni režim, relativno dobro poznate i istražene. Podaci o sisarima preuzeti su iz predloga Studije zaštite Zlatibora (2005), gde su po prvi put sintetizovani svi dostupni podaci vezani za faunu sisara.

Studijom su obuhvaćene anlike predstavnika redova: Insectivora - bubojeda (registrovano 9 vrsta), Chiroptera – slepih miševa (registrovano 12 vrsta), Rodentia – glodara (registrovano 18 vrsta), Lagomorpha – zečevi (registrovana 1 vrsta), Carnivora – mesojedi (registrovano 13 vrsta), Artyodactila – papkari (registrovane 2 vrste). Spisak vrsta sisara registrovanih u opštini Čajetina i kategorije ugroženosti /zaštite dati su u Tabeli 7.

S obzirom na broj prisutnih taksona, diverzitet faune sisara opštine Čajetina se može definisati kao visok. Registrovano je ukupno 54 vrste iz 17 familija, odnosno 39 rodova, koji pripadaju svim redovima registrovanim na području Srbije. Od ukupnog broja vrsta sisara registrovanih u Srbiji (98 vrsta), fauna ovog područja čini 55,5%. Dodatnim istraživanjima i praćenjem stanja faune sisara zlatiborskog masiva moguće je da bi se broj registrovanih vrsta povećao, posebno u odnosu na najmanje istražene redove, kao što su na primer slepi miševi.

Slika 21 - *Sus scrofa* - divlja svinja, *Lepus europaeus* – zec, *Canis lupus* – vuk

Što se tiče stepena ugroženosti, sisari su okarakterisani kao ugrožena fauna, ali niskog stepena ugroženosti. Većina vrsta (85%) je prema IUCN kategorizaciji ugroženosti⁹ svrstana u kategoriju niske verovatnoće opstanka (LR). Sedam vrsta pripada kategoriji ranjivih (VU) i to su: *Canis lupus* (vuk), *Lutra lutra* (vidra), *Vormela peregusna* (šareni tvor), *Lynx lynx* (ris), *Ursus arctos* (medved), *Cervus elaphus* (jelen) i *Rupicapra rupicapra* (divokoza). Dve vrste imaju neodređen status, to su *Mus musculus* (obični kućni miš) i *Rattus norvegicus* (sivi pacov).

Prema Zakonu o zaštiti prirode, od ukupnog broja vrsta sisara koje su registrovane na području opštine Čajetine, 22 su strogo zaštićene vrste, dok 21 vrsta potpada pod kategoriju zaštićenih vrsta. To znači da je skoro 80% registrovanih vrsta sisara zaštićeno nacionalnom regulativom. Odredbama Zakona o divljači i lovstvu („Sl. glasnik RS., 18/2010) podleže ukupno 13 vrsta, ili 24%. Samo 2 vrste (*Rattus norvegicus* i *Mus musculus*) nisu zakonom zaštićene.

⁹ Savić et al., 1995.

Tabela 7 – Predstavnic teriofaune registrovani na području opštine Čajetina i stepeni ugroženosti i zaštite

Legenda:

IUCN – kategorije ugroženosti taksona po IUCN (LR-nt, LR-lc, LR-cd niska verovatnoća opasnosti, VU ranjiva vrsta, DD nedovoljno podataka o vrsti);

Zakoni – Stepen zaštite prema Zakonu o zaštiti prirode, „Službeni glasnik RS“, broj 36/09 (Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta, „Službeni glasnik RS“, br. 5/10)

SZV - Strogo zaštićena vrsta;

ZV – Zaštićena vrsta;

L - Lovne vrste čiji su status i režim zaštite regulisani propisima iz oblasti lovstva;

* - Vrsta se štiti kao zaštićena divlja vrsta, osim na delovima teritorije Vojvodine, gde se štiti kao strogo zaštićena divlja vrsta

** - Vrsta se štiti kao zaštićena divlja vrsta, osim na teritoriji Vojvodine, gde se štiti kao strogo zaštićena divlja vrsta

*** - Vrsta se štiti kao zaštićena divlja vrsta, osim na teritoriji Vojvodine, gde nije zaštićena

**** - Vrsta se štiti na područjima do 500 m nadmorske visine

Vrste zaštićene prema Bernskoj konvenciji: 1-I,II,III, rezerva - Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa - „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“ br. 102/2007 (Bernska Konvencija - Dodatak I - strogo zaštićena vrsta flore; Dodatak II - strogo zaštićena divlja vrsta faune; Dodatak III - zaštićena vrsta faune)

Vrste zaštićene prema CITES konvenciji: 3-I,II,III - Zakon o potvrđivanju Konvencije o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje faune i flore - „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“ br. 11/2001 (CITES Konvencija - Aneks I - vrsta kojoj pretil opasnost od izumiranja, a zahvaćena je ili može da bude zahvaćena prometom; Aneks II - vrsta kojoj trenutno možda i ne pretil opasnost od izumiranja, ali može da zapretil ukoliko se promet jedinki takve vrste ne podvrgne strogim propisima i vrsta koja mora da bude podvrgnuta regulativi kako bi se uspostavila efikasna kontrola prometa jedinki pojedinih vrsta iz ovog aneksa; Aneks III - vrsta koju bilo koja od Strana identifikuje kao podložna regulativi u okviru njihove jurisdikcije, u cilju sprečavanja ili ograničavanja eksploatacije, kao i ona čiji se promet može kontrolisati samo u saradnji s drugim Stranama)

Vrste zaštićene prema evropskoj Direktivi o očuvanju prirodnih staništa i divljih biljnih i životinjskih vrsta - Council Directive - 92/43/EEC, 4-I,II,IV,V: Direktiva o staništima - Prilog II - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa čije očuvanje zahteva proglašenje posebno zaštićenih područja; Prilog IV - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa kojoj je potrebna stroga zaštita; Prilog V - životinjska i biljna vrsta od zajedničkog interesa zbog čijeg se uzimanja iz prirode i eksploatacije mogu primeniti mere upravljanja

Red	Familija	Vrsta	IUCN	Nacionalni zakon	Međunarodna regulativa
Insectivora (bubojedi)	Erinaceidae	<i>Erinaceus concolor</i> (belogrudi jež)	LR-nt		
	Soricidae	<i>Sorex minutus</i> (mala rovčica)	LR-nt	ZV	
		<i>Sorex araneus</i> (šumska rovčica)	LR-nt	ZV	
		<i>Sorex alpinus</i> (alpska rovčica)	LR-nt	SZV	1-III

		<i>Neomys fodiens</i> (vodena rovčica)	LR-nt	SZV	1-III
		<i>Neomys anomalus</i> (močvarna rovčica)	LR-nt	ZV	
		<i>Crocidura suaveolens</i> (vrtna rovčica)	LR-nt	ZV	
		<i>Crocidura leucodon</i> (poljska rovčica)	LR-nt	ZV	
	Talpidae	<i>Talpa europea</i> (evropska krtica)	LR-nt	ZV	
Chiroptera (slepi miševi)	Rhinolophidae	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i> (veliki potkovičar)	LR-nt	SZV	1-II
		<i>Rhinolophus hipposideros</i> (mali potkovičar)	LR-nt	SZV	1-II
		<i>Rhinolophus blasii</i> (sredozemni potkovičar)	LR-nt	SZV	1-II; 2-II; 4-II/IV
		<i>Rhinolophus euryale</i> (južni potkovičar)	LR-nt	SZV	1-II
	Vespertilionidae	<i>Myotis myotis</i> (veliki mišouhi večernjak)	LR-nt	SZV	1-II; 2-II; 4-II/IV
		<i>Myotis blythi</i> (mali mišouhi večernjak)	LR-nt	SZV	1-II; 2-II; 4-II/IV
		<i>Myotis cappacini</i> (dugoprsti večernjak)	LR-nt	SZV	1-II; 2-II; 4-II/IV
		<i>Pipistrellus pipistrellus</i> (patuljasti slepi miš)	LR-nt	SZV	2-II; 4-IV
		<i>Nyctalus noctula</i> (srednji noćnik)	LR-nt	SZV	1-II; 2-II; 4-IV
		<i>Eptesicus serotinus</i> (širokokrili ponoćnjak)	LR-nt	SZV	1-II; 2-II; 4-IV
		<i>Plecotus austriacus</i> (sivi dugouhi ljiljak)	LR-nt	SZV	1-II; 2-II; 4-IV
		<i>Miniopterus schreibersi</i> (dugokrili ljiljak)	LR-nt	SZV	1-II; 2-II; 4-II/IV
Rodentia (glodari)	Sciuridae	<i>Sciurus vulgaris</i> (veverica)	LR-nt	ZV (L)	
	Arvicolidae	<i>Clethrionomys glareolus</i> (riča voluharica)	LR-nt		

	Cricetidae	<i>Arvicola terrestris</i> (vodena voluharica)	LR-nt		
		<i>Microtus subterraneus</i> (podzemna voluharica)	LR-nt		
		<i>Microtus arvalis</i> (poljska voluharica)	LR-lc		
		<i>Microtus multipex</i> (velika voluharica)	LR-nt		
		<i>Ondatra zibethica</i> (ondatra)	LR-lc		
	Muridae	<i>Apodemus flavicollis</i> (žutogri miš)	LR-lc		
		<i>Apodemus sylvaticus</i> (šumski miš)	LR-lc		
		<i>Apodemus agrarius</i> (prugasti miš)	LR-nt		
		<i>Rattus rattus</i> (crni pacov)	LR-nt		
		<i>Rattus norvegicus</i> sivi pacov)			
		<i>Mus musculus</i> (obični domaći miš)			
		<i>Micromys minutus</i> (patuljasti miš)	LR-nt	SZV	
	Gliridae	<i>Myoxus glis</i> (obični puh)	LR-nt		
		<i>Muscardinus avellanarius</i> (puh lešnikar)	LR-nt	SZV	1-III; 4-IV
		<i>Dryomys nitedula</i> (šumski puh)	LR-cd	SZV	1-III; 4-IV
	Spalacidae	<i>Spalax leucodon</i> (slepo kuče)	LR-nt	SZV	
Lagomorpha	Leporidae	<i>Lepus europaeus</i> (zec)	LR-lc	ZV (L)	
Carnivora	Canidae	<i>Canis lupus</i> (vuk)	VU	ZV (*L)	1-II (rezerva); 3-II; 4-II/IV
		<i>Canis aureus</i> (šakal)	LR-nt	ZV (L)	
		<i>Nyctereutes procyonoides</i> (rakunoliki pas)	LR-nt		
		<i>Vulpes vulpes</i> (lisica)	DD	ZV (L)	

	Mustelidae	<i>Mustela nivalis</i> (lasica)	LR-nt	ZV	
		<i>Mustela putorius</i> (mrki tvor)	LR-nt	ZV	
		<i>Vormela peregusna</i> (šareni tvor)	VU	SZV	1-II
		<i>Martes martes</i> (kuna zlatica)	LR-nt	ZV (L)	
		<i>Martes foina</i> (kuna belica)	LR-nt	ZV (L)	
		<i>Lutra lutra</i> (vidra)	VU	SZV	1-II; 3-I; 4-II/IV
		<i>Meles meles</i> (jazavac)	LR-cd	ZV (L)	
	Ursidae	<i>Ursus arctos</i> (mrki medved)	VU	SZV	1-II; 3-II; 4-II
	Felidae	<i>Felis silvestris</i> (divlja mačka)	LR-cd	ZV (**L)	1-II (rezerva); 3-II; 4-IV
		<i>Lynx lynx</i> (ris)	VU	SZV	1-III; 3-II; 4-II/IV
Artyodactila (papkari)	Suidae	<i>Sus scrofa</i> (divlja svinja)	LR-lc	ZV (L)	
	Cervidae	<i>Cervus elaphus</i> (jelen)	VU	ZV (L)	
		<i>Capreolus capreolus</i> (srna)	LR-cd	ZV (L)	
	Bovidae	<i>Rupicapra rupicapra</i> (divokoza)	VU	ZV (L)	

Lovna fauna

Na području Parka Zlatibor su prostorno organizovana tri lovišta, kojima upravljaju različiti upravljači. Glavne vrste kojima se upravlja na ovom području su srna (*Capreolus capreolus*), divlja svinja (*Sus scrofa*) i zec (*Lepus europeus*), ali je njihova brojnost daleko ispod kapaciteta sredine, zbog čega su i niske odstrelne kvote za ove tri vrste. Osim ovih tzv. gajenih vrsta divljači, na području Zlatibora su kao lovne vrste zastupljene i predatorske vrste: vuk, šakal, lisica, jazavac, divlja mačka, kuna belica i medved. Ove vrste imaju blagi pozitivan populacioni trend, tj. poslednjih godina raste brojnost njihovih populacija na području Zlatibora. To je posebno evidentno za šakala, čiji se areal širi na području Srbije, pa je tako on ponovo registrovan u lovištima na Zlatiboru. Najbrojnije populacije predatorske lovne divljači imaju kuna belica i lisica, a najmanju brojnost ima medved, koji se ovde nalazi samo u prolazu. Stalno nastanjuje jedino južni obod Zlatibora (Murtenica), gde je poslednjih godina potvrđeno brloženje tokom zime.

Sa ekonomskog aspekta najznačajniji je vuk i to zbog organizovanja lovno-turističke manifestacije nazvane „Zlatiborska hajka“, tokom koje se okupljaju lovci iz zemlje i inostranstva, što ima pozitivne ekonomske efekte ne samo za lovstvo nego i za ukupan turizam i turističku ponudu ovog područja.

Slika 22 - PINUS SILVESTRIS

Sa druge strane, zbog prekomernog izlovljavanja, dve vrste lovnih sisara su potpuno nestale. To su jelen i divokoza.

Od lovnih vrsta ptica, kao najbrojnije izdvajaju se prepelice, jarebica kamenjarka, šumska šljuka. Međutim, brojnost ovih ptica koje podležu lovnom režimu je mala, tako da se većina nalazi u režimu lovostaja tokom čitave godine, pa ove vrste nemaju veći značaj za lovstvo ovog područja.

Kao mere za poboljšanje stanja lovne divljači predlažu se povećanje brojnosti populacija postojećih vrsta, ali i reintrodukcija vrstama koje su nastanjivale ovo područje u prošlosti (jelen, divokoza, ris), ali su nestale uglavnom zbog nekontrolisanog izlovljavanja. Njihov povratak putem imigracije danas je gotovo nemoguć (npr. ris i divokoza sa Tare), pa je reintrodukcija u ovom slučaju opravdana i sa aspekta zaštite biodiverziteta ovog područja. Jedna od razvojnih mogućnosti ovog područja je i farmsko gajenje divljači, koje predstavlja hibrid stočarstva i lovstva. Farme bi mogle da posluže kao reproduktivni centri za naseljavanje divljači u slobodnu prirodu, što bi mogla biti jedna od mera za oporavak populacija ovih vrsta (jelen je na primer sa ovih prostora nestao u istorijsko doba).

Sa stanovišta zaštite životne sredine i razvoja Zlatibora kao budućeg zaštićenog dobra, akcenat bi trebalo staviti na osim na proizvodnju organske hrane i na ovakvo farmsko gajenje divljači, kao potencijalno perspektivnom programu. Time bi se postigla dva važna cilja sa aspekta razvoja zaštićenog dobra: područje bi se ekonomski razvijalo na bazi profitabilnog programa koji ne ugrožava i ne zagađuje životnu sredinu, nego dovodi do napretka sa aspekta zaštite prirode.

Turistički potencijal

Akcionim planom za biodiverzitet akcenat i preporuke će se odnositi na razvoj održivog, visokokvalitetnog i raznolikog turističkog proizvoda koji će omogućiti rast prihoda i rast broja turista, a kroz to stvaranje novih radnih mesta i povećanje životnog standarda. Akcenat je stavljen na održivost, koja je u turističkom sektoru posebno važna, jer turistička ponuda jednim delom, treba da bude bazirana na ekskluzivitetu prirodnih i kulturnih atrakcija i različitih turističkih aktivnosti koje podrazumevaju prirodni ambijent i raznolikost istorijskog i kulturnog nasleđa, koje je koncentrisano na malom prostoru.

Prioriteti održivosti tiču se mnogih sektora i delatnosti, pa je sa tim u vezi neophodna međusektorska povezanost i saradnja. Održivi razvoj turizma, koji se zasniva na opšteodgovornom stavu prema zaštiti životne sredine, zahteva efikasnu infrastrukturu. Održivost se definiše u smislu da „divlje“ deponije otpada u prirodi npr., ili ilegalni lov na ptice u zaštićenim područjima prirode, seča stabala koja nije u skladu sa planom i programom u nacionalnim parkovima itd. moraju biti u potpunosti eliminisani.

Slika 23 - *Equus* – konj

Slika 24 - Istočne padine Zlatibora

Sa druge strane i Nacionalna strategija održivog razvoja Republike Srbije je promovisala održivi razvoj u sektoru turizma tako što je „održivost u turizmu“ definisala kao razvoj:

1. koji poštuje ekonomske, ekološke i socijalne principe u međusobno uravnoteženom odnosu;
2. koji ne iscrpljuje prirodne resurse, nego ih koristi samo u meri koja obezbeđuje da ostanu na raspolaganju i budućim generacijama;
3. koji čuva kulturnu raznovrsnost i identitet, a pritom stimuliše sklad društva; i
4. pored toga, ima u vidu zadovoljstvo turista.

Osnovni potencijal sa stanovišta zaštite biodiverziteta i razvoja turizma u opštini Čajetina je planina Zlatibor, koja je upravo zbog ekosistema i biološke raznovrsnosti privlačna za turiste. Zahvaljujući specifičnoj klimi i karakterističnim vazдушnim strujanjima, kontinentalnim i mediteranskim, koji se mogu naći samo ovde, harmoničnom odnosu između pošumljenih predela jela, bora i smrče i prostranih livada, prekrivenih živopisnim biljem, rekama i potocima, nezagađenom vazduhu, zdravoj i čistoj vodi, velikom broju sunčanih dana u godini, srdačnosti domaćina, prelepim skijaškim terenima, Zlatibor se razvio u čuveni letnji i zimski turistički centar, sa najdužom turističkom tradicijom među planinama Srbije.

Nalazi se na magistralnom putu Beograd-Crnogorsko primorje, sa prosečnom nadmorskom visinom površi od 1000m, koja je okružena vrhovima Čigota, Murtenica, Tornik, Viogor, do visine od skoro 1500m. Zlatiborska visoravan je omeđena rekama Uvac, Kamišna, Sušica, sredinom Zlatibora protiče Crni Rzav, a istočnim delom se protežu Prištevica i Katušnica. Na ovoj planini ne postoje prirodna jezera, samo dva veštačka, jedno je Ribničko, devet kilometara udaljeno od turističkog centra i služi za vodosnabdevanje zlatiborskog kraja, a drugo u samom centru, izgrađeno 1947. godine napravljeno je za turističke potrebe. Znan

vodni potencijal pruža još jednu mogućnost za razvoj turizma baziranog na prirodnim vrednostima i potencijalima.

Poznato je iz istorije da je još knez Miloš Obrenović dolazio na Zlatibor na odmor, kad je boravak na ovoj planini bio čista moda i luksuz. Za zvanični početak turizma na Zlatiboru smatra se dolazak kralja Aleksandra Obrenovića na Kolaševac, na Preobraženje 19. avgusta 1893. kada je i ovo mesto dobilo naziv "Kraljeve Vode". Kralj Petar I Karađorđević je takođe dolazio na ovu planinu, i često je na Vodicama kampovao sa svojim prijateljima. Nakon posete srpskih kraljeva interesovanje za Zlatibor raste i na njemu počinju da se grade letnjakovi, vile, hoteli, sanatorijumi i drugi objekti.

Zbog velikog broja sadržaja, Zlatibor je planina na kojoj turistička sezona traje 365 dana. Najveći broj posetilaca dolazi u toku letnje i zimske sezone, a vansezonskom periodu se održavaju brojni kongresi, seminari, rekreativne nastave, motivaciona putovanja i team building okupljanja. Zlatibor raspolaže sa preko 10 hotela, ekskluzivnim apartmanskim naseljem, kućama za iznajmljivanje, velikim brojem restorana, kafića, prodavnica... Ukupan smeštajni kapacitet je preko 14.000 ležaja. Za goste se organizuju brojni izleti do drugih turističkih destinacija: Sirogojno, Mokra Gora, Tara, Bajina Bašta, manastir Mileševa, vodopad Gostilje, Stopića pećina i ski centra Tornik. Pored toga organizuju se i razne manifestacije kao što su „Izbor za mis Srbije“, „Sabor trubača i narodnog stvaralaštva“, likovne kolonije, etno sajam, „Pršutijada“. Izgrađeni su i brojni sportski tereni, otvoreni i zatvoreni bazeni, sportska hala, ski staze i ski liftovi, teretane u pojedinim hotelima, kupališta na rekama.

Boravak na Zlatiboru može se obogatiti jednodnevnim izletima. Sasvim je svejedno na koju stranu će se turisti uputiti, jer ih prirodne lepote čekaju svuda uokolo. Boravak u bilo kom objektu turističkog centra Zlatibor je uvek svojevrsan izazov,

Spoj odmora i uživanja, ali i mogućnost rekreativnog pešačenja, jahanja, obilaska živopisne okoline automobilom, zaprežnim kolima ili saonicama, zavisno od godišnjeg doba i želje posetilaca. Zlatiborski plato pruža izanredne mogućnosti za jednodnevne izlete, na primer do Murtenice, nekadašnje „Hajdučke planine“, kanjona Crnog Rzava, Tornika, vodopada u selu Gostilju, Stopića pećine, manastira Uvac i Dubrava, obilazak Mokre Gore i etno sela Mećavnik, Sirogojna...

Jedan od zanimljivih lokaliteta je Murtenica, nekadašnja „Hajdučka planina“, jedinstvena zbog rasporeda vegetacije, na kojoj se, kao po neznatom pravilu, smenjuju šumoviti predeli i osunčani proplanci.

Jednako prijatan dan može se provesti i ukoliko se posetioci odluče za obilazak kanjona Crnog Rzava gde se nalazi i vrh Čavlovac, čije padine su prekrivene gustom šumom. Crni Rzav izvire na Carevom polju, podno Murtenice kao mala rečica. Protičući centralnim delom zlatiborskog platoa, tok se jača vodama brojnih pritoka koje odnosi u Drinu. Reka je ime dobila po boji crnog kamena, serpentina koji je specifičan za ovo područje pa ova mala rečica nema zelenu boju vode karakterističnu za čiste planinske reke.

Svega devet kilometara od ovog turističkog centra nalazi se Tornik. Za turiste koji vole pešačenje šetnja do Tornika je idealna. Potrebno je nešto više hrabrosti i dobra fizička sprema, ali svaki korak uložene truda, višestruko se isplati lepotom prizora koju će posetioci videti kada dođu na vrh.

Selo Gostilje je pravi mamac za ljubitelje „neukročene“ prirode. Ljubazni domaćini će posetiocima rado pokazati jedan od najviših prirodnih vodopada u Srbiji, svoju vodenicu Potočarima, a sa malo mašte ovdje možete zaista uživati i „čuti“ tišinu.

Za sada je, od svih zlatiborskih pećina istražena i turistima dostupna samo jedna - Stopića pećina. Oko nje, ali još više oko onih koje su nedostupne koraku namernika, ispredene su nebrojene priče, najčešće, o zakopanom, hajdučkom ili osmanlijskom zlatu, a potom o romantičnim i dramatičnim sudbinama nekadašnjih stanovnika zlatiborskog kraja. Stopića pećina nalazi se na desnoj strani klisure Prištevice, u blizini sela Rožanstvo. Duga je 2000

metara sa visinom svoda od 50 metara. Pećinski ukrasi su jedinstvene lepote, izdvajaju se bigrene kade, udubljenja oivičena kamenim naslagama u kojima se nakuplja voda, a kada voda nadodje, pretače se iz jedne u drugu kao po kaskadama. U pećini je vodopad rečice Ponor koji se zove „Izvor života“.

Čuveni Tarabića proroci su još pre sto godina predvideli: „Proći će podosta godina te će se ljudi jopet sjetiti gvozdrenoga puta, te će ispotekare obnoviti taj put, samo njim do Višegrada neće ići ljudi radi potrebe i posla, već ljudi od zabave, serbez odmota i uživancije.“ Reč je naravno o trasi pruge uskog koloseka i lokomotiva parnjača, koja je preko planinskog prevoja Šargan, između Tare i Zlatibora, povezivala Užice i Višegrad, čuvenoj Šarganskoj osmici. Pruga je puštena u saobraćaj 1925. godine da bi nerazumnim odlukama bila ukinuta 1974. godine. U martu 1999. godine počela je obnova, a sredinom noovembra postavljene šine na delu od stanice Šargan Vitasi do Mokre Gore. Tu parnjača i popularni "Ćira" savlađuju visinsku razliku od 300 metara, na trasi dugoj 3,5 kilometara. Pruga neobičnom putnom petljom u obliku broja osam prolazi kroz impresivne predele. Duga je 13,5 kilometara, a na njoj je 20 tunela i desetak mostova i vijadukta.

U Mokroj Gori je i nekoliko izvora lekovite vode, među kojima se izdvaja izvor Bela voda ili očna voda, poznat zbog visoke Ph vrednosti od 11,5. Nezaobilazno mesto i veliku pažnju turista koji posećuju Mokru Goru privlači Drvengrad na Mečavniku, etno selo koje je izgradio čuveni filmski reditelj Emir Kusturica. U turističkoj ponudi Šarganske osmice, koju posećuje na hiljade znatiželjnika, našla se i spomen kuća čuvenih proroka Tarabića u Kremnimu.

Izgradnja Muzeja „Staro selo“ je započeta 1979. godine premeštanjem objekata na odabranu lokaciju u blizini crkve Svetog Petra i Pavla u centru sela Sirogojna. Na površini od pet hektara nalazi se 47 originalnih objekata. Muzej čuva i predstavlja tradicionalno graditeljstvo, materijalno i duhovno nasleđe srpskih sela planinskih područja dinarske regije. Za mnogobrojne posetioce Muzeja uređena je i posebna celina zgrada za odmor i okrepljenje. Za one koji su gladni ili žedni u ponudi stare seoske krčme nalazi se zaboravljena, zdrava trpeza, obojena nostalgijom i toplim mirisima zavičaja. U neposrednoj blizini je i „Muzej pletilja“ u kome je sačuvano sećanje na originalni projekt očuvanja tradicije pletenja. Ovaj jedinstveni projekt doprineo je razvoju ruralne zlatiborske sredine i proneo slavu Sirogojna širom sveta.

Tipovi turizma

Na ovoj planini su razvijene manje ili više gotovo sve vrste turizma. Od davnina ljudi su na ovu planinu dolazili u potrazi za zdravljem što je doprinelo da narod ovu planinu proglasi vazdušnom banjom. Pored zdravstvenog turizma najzastupljeniji je sportsko-rekreativni turizam, potom kongresni i seoski turizam.

Medicinska istraživanja su pokazala da je klima Zlatibora pogodna za održavanje zdravlja i kondicije zdravih ljudi, kao i za lečenje raznih plućnih bolesti, anemije, poremećaja rada srca i krvnih sudova, a posebno poremećaja štitne žlezde koji se leče u institutu "Čigota". Zbog umerene klime i izuzetno ugodnog ambijenta, Zlatibor je od davnina poznat kao planina pogodna za odmor, oporavak i lečenje.

Jedan od najzastupljenijih vidova turizma na Zlatiboru je sportsko-rekreativni turizam. Ova prostrana, zatalasna visoravan, prosečne nadmorske visine od 1000 m, izuzetno je pogodna za sport i rekreaciju. Zbog prirodnih karakteristika čistog vazduha, duge insolacije, idealne nadmorske visine i vazdušnog pritiska koji pogodno utiče na rad srca i krvni pritisak, Zlatibor je postao značajan sportsko-rekreativni turistički centar. Postoje odlični uslovi za pripremu kako vrhunskih sportista, tako i rekreativaca i onih koji žele poboljšati svoje fizičko stanje. Turistički i sportski objekti su opremljeni za pripremu individualnih sportista, ali i čitavih sportskih timova i ekipa.

U ovom turističkom centru postoje fudbalski, košarkaški i teniski tereni, otvoreni i zatvoreni bazeni, sportska hala, trim staza, fitnes i velnes centri što pogoduje pripremanju brojnih profesionalnih sportista ali i rekreativcima.

Zlatibor je poznat i kao skijaški centar. Skijaši početnici i deca uživaće na blagim padinama Obudojevice (manji ski lift dužine 250 m), a bolji skijaši će se odlučiti za odlazak na Tornik i neku od njegovih staza. Tornik je najviši vrh ove planine i njegova visina iznosi 1496 metara. Rekonstrukcija staza počela je 2009. godine, a 2010. godine su počeli radovi na sistemu za veštačko osnežavanje staza. Ovaj sistem za veštačko osnežavanje je od ove sezone novina u ovom ski centru, a njega čini 5 fiksnih, 12 mobilnih topova i 16 lansera. Sistem za 100 sati može da proizvede i do 30 cm snega, a uslov da počne da proizvodi sneg je temperatura od -3°C i niža. Osim postojeće infrastrukture - šestosedne žičare, ski lifta, tjubinga, dečijeg karusela i vrtića, ovaj ski centar je bogatiji za još jedan ski lift tipa sidro, kapaciteta 1200 skijaša na sat. Najmodernija žičara šestosed prva ove vrste u našoj zemlji može da preveze i do 3.000 skijaša u jednom satu. Žičara radi i u letnjoj sezoni i služi za panoramsko razgledanje Zlatibora i okolnih planina. Skijaši koji preko deset godina nisu bili gosti Zlatibora mogu ponovo da se vrate ovoj planinskoj lepotici.

U samom centru Zlatibora, na Obudojevica, postoji prostor za rekreaciju i zimske sportove sa jednim ski liftom tipa sidro i nekoliko bebi ski liftova. Iznajmljivanje skija, snouborda, sanki, motornih sanki i ostale ski opreme omogućeno je i na stazama.

Za nordijsko skijanje i biatlon zbog konfiguracije terena postoje idealni uslovi, a na Zlatiboru se održavaju mnogobrojna takmičenja nacionalnog i međunarodnog karaktera.

Ono po čemu je poznat a učemu većina gostiju najviše uživa su šetnje Zlatiborom. Šetnja kao „ciklično kretanje“ je jedna od retkih fizičkih aktivnosti koju može svako izvesti. Korist od šetnje može osetiti svako dete, svaki rekreativac isto kao vrhunski sportista. Mnogobrojne staze i puteljci preko livada i kroz šumarke pogodni su za šetnje različitog intenziteta. U samom turističkom centru postoje uslovi za kružne šetnje za porodice sa bebama i decom u kolicima. Ovde često možete videti šetače koji se kreću nekom od šetačkih staza koje vode do najpoznatijih i najpopularnijih vidikovaca na ovoj planini. Ti vidikovci su : Obadovo brdo, staza do spomenika, vidikovac „Jedan bor“ i Tornik.

Obadovo brdo se nalazi 6 km severno od centra Zlatibora u neposrednoj je blizini izletišta Oko, na nadmorskoj visini od 1007 m. Sa ovog mesta, pruža se pogled na širu okolinu severo-istočnih padina Zlatibora.

Staza do spomenika omiljeno je šetalište, kako meštana, tako i turista koji borave na Zlatiboru. Spomenik je na Glavudža ili Šumatnom brdu udaljenom 5 km od centra turističkog mesta Zlatibor.

Na Čigoti se nalazi vidikovac „Jedini bor“, I nalazi se na nadmorskoj visini od 1336 m odakle se pruža pogled nad celim zlatiborskim platomom.

Tornik je udaljen 9 km od centra Zlatibora i kao najviša tačka planine Zlatibor predstavlja najdominatniji vidikovac s kojeg se mogu videti planine centralne i zapadne Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Zbog blago zatalasanog terena, vožnja bicikla po blagim usponima i nizbrdicama predstavlja pravo uživanje za ljubitelje ovog sporta. Duže relacije za mauntin bajk vožnje mogu se organizovano izvesti od Zlatibora do Mokre Gore. Bicikli se mogu iznajmiti u turističkom središtu na nekoliko lokacija

Od ekstremnih sportova, zbog blagih padina, travnatih terena i odgovarajućih vazdušnih struja, paraglajding je sve popularniji poslednjih godina. Vrhovi Čigota i Tornik su omiljena letelišta paraglajdera.

Lov na zlatiboru ima dugu i uspešnu tradiciju. Trenutno na teritoriji Opštine Čajetina lovištima gazduju LU „Zlatibor“ na površini od 55.767 hektara i „Srbija šume“ na površini od oko 10.000 hektara. LU "Zlatibor" je osnovano 1902. godine. Zlatibor je stanište različitih vrsti divljači. Za lov je sigurno najatraktivniji vuk, a osim njega love se i divlja svinja, srneća

divljač, zec, lisica, jazavac, prepelice i divlje patke. LU "Zlatibor" pored redovitih lovova organizuje i komercijalne lovove na vuka, srndaća, divlje svinje i prepelice. Zadnjeg vikenda februara organizuje se „Sabor lovaca“, a najatraktivniji sadržaji su tradicionalni lov vuka, streljačka takmičenja i lov lisice goničima. Osim za lov, Zlatibor pruža i mogućnosti za sportski ribolov. Veliki broj potoka i reka kao i veštačkih akumulacija stanište je brojnih ribljih vrsta (krkuš, klen, pastrmka, skobalj, šaran, babuška, som ...). Najznačajniji vodotokovi su Crni Rzav, Veliki Rzav, Katušnica, Đetinja, Uvac, a od akumulacija Ribnički jezero, jezero Vrutci i uvačka jezera. Relativno blizu je i reka Drina sa jezerom Perućac tako da gosti mogu biti smešteni na Zlatiboru, a svoje ribičke strasti zadovoljiti i na najlepšoj reci u ovom delu Balkana.

Jedan od najisplativijih vidova turizma je kongresni turizam. Ovaj vid turizma privlači sve veći broj učesnika koji pored obaveznog prisustva seminarima teže da upoznaju kulturno i prirodno nasleđe mesta u kome borave. Za njih se organizuju brojni izleti i posete kako bi se na što bolji način predstavilo mesto u kome borave.

Zlatibor je jedan od naših najvećih centara kongresnog turizma. Veliki broj kongresa, seminara i simpozijuma održava se ovde tokom cele godine jer za to postoje izuzetni tehničko-organizacioni uslovi. Kongresi se održavaju u: kongresnoj dvorani „Srbija“, hotelu „Mona“ i hotelu „Čigota“. Uskoro se na Zlatiboru očekuje otvaranje kongresnog centra u kojem će biti moguće prihvatiti 1000 učesnika.

Seoski turizam je vrsta turizma koji je ponovo postao popularan, jer sve veći broj turista želi da svoj odmor provede van turističkih urbanih mesta. Zlatiborska sela su živopisna i lepa, što čini da Zlatibor ima izvanredne uslove za razvoj seoskog turizma i to u: Sirogojnu, Gostilju, Rožanstvu, Ljubišu, Tripkovi, Mačkatu, Rudinama, Semegnjevo, Krivoj Reci ...

Pored dobre saobraćajne povezanosti, sela su odgovarajuće opremljena za smeštaj i boravak gostiju. Očuvana prirodna sredina, zdrava hrana i čiste vode, način života u kome se čuvaju tradicionalne vrednosti, koje su uglavnom zaboravljene, čine zlatiborska sela autentičnim i privlačnim za goste. Tu su i mogućnosti za šetnju, rekreaciju, organiziranje izleta, lov i ribolov, jahanje, planinarenje, branje šumskih plodova, lekovitog bilja i druge rekreativno-zabavne aktivnosti u prirodi. Turisti, po želji, mogu učestvovati u poslovima običnog seoskog domaćinstva, uključujući i radove u polju.

Skoro svako selo ima neki kulturno-istorijski lokalitet koji se može posetiti i tako saznati nešto o prošlosti. Privlačne su, mistične priče i legende, koje se ispredaju u ovom kraju.

Gostilje leži na obroncima planine 30 km od centra na Zlatiboru. U selu živi oko 400 ljudi koji se uglavnom bave stočarstvom i voćarstvom. Okolina pruža idealne uslove za sakupljanje lekovitog bilja, ribolov i pešačenje. Okruženje sela je živopisno, posebnu atrakciju predstavlja vodopad visok 20 m na Gostiljskoj reci, na kojoj je sačuvana i vodenica. Atraktivna je za obilazak i rodna kuća Dimitrija Tucovića.

Rožanstvo je udaljeno 15 km od centra Zlatibora, ima oko 450 stanovnika koji se uglavnom bave poljoprivredom. Poznato je po proizvodnji bačvi, kaca i drugih proizvoda od drveta. Kroz selo protiče Prištavica na čijoj je desnoj obali jedna od najlepših pećina u Srbiji, Stopića pećina. U neposrednoj blizini je i banja Vapa, jedini lekoviti izvor na ovoj planini.

Kriva Reka je pitomo Zlatiborsko selo 17 km udaljeno od centra Zlatibora. Živo i bogato, s oko 1350 stanovnika, uređenom školom, terenima za fudbal i košarku, prostire se u širokoj travnatoj udolini s blagim padinama okolnih brda, prekrivenih voćnjacima, prvenstveno šljivicima. U centru sela je čuveni izvor Kotren čija ledena voda ne presušuje ni u vreme najvećih žega.

Tripkova je udaljena 20 km od Zlatibora. Iako malo po broju stanovnika, oko 350 ljudi, u selu se organizuje niz manifestacija. Leti se organizuje likovna kolonija i radionica za izradu umetničkog stakla kao i međunarodni seminari o srpskom folkloru. Povoljna klima, prirodne

lepote, bistro jezero Vrutci koje je bogato ribom, čine značajne turističke potencijale ovog sela.

Mačkat je udaljen 16 km od centra Zlatibora i odavno se u njega svraća i zbog dobre hrane u nadaleko čuvenim kafanama. U selu živi oko 800 stanovnika koji se uglavnom bave poljoprivredom i proizvodnjom suvomesnih proizvoda. Pršuta ovde proizvedena je vrhunskog kvaliteta i postala je simbol zlatiborskog kraja. Mačkat je nadaleko poznat i po jagnjećem i prasećem pečenju. Svake zime, u februaru, se održava „Pršutijada“ koju poseti deset hiljada posetilaca.

Rudine su udaljene 6 km od Zlatibora prema Sirogojnu, i to je najpristupačnije Zlatiborsko selo. Karakteriše ga velika osunčanost i pitomi pejzaži nepreglednih pašnjaka, što izuzetno pogoduje povrćarstvu. Selo je oaza netaknute prirode na čijoj se lepoti odmara pogled.

Sirogojno je udaljeno 26 km od Zlatibora. Poznato je po muzeju „Staro selo“ i čuvenim pletiljama. Tokom sezone u selu se organizuju likovni, muzički, i književni susreti, izložbe, predavanja i različite letne škole.

Ljubiš je udaljen 25 km od centra Zlatibora. Odlikuje se bogatstvom i raznovrstošću flore, pogotovu lekovitog bilja, gljiva i šumskog voća. Kroz njega protiče reka Ljubišnica na kojoj su izgrađeni ribnjaci kalifornijske pastrmke. Ovdje se nalazi i Ršumska pećina. Ljubiš je rodno mesto našeg poznatog pesnika Ljubivoja Ršumovića.

Dobroselica je udaljena 15 km od centra Zlatibora. Selo je zbog svojih ambijentalnih vrijednosti poslužilo kao sjajno mjesto za snimanje filmova tako da je do sada u njemu snimljeno 8 filmova. U selu je crkva brvnara iz 1821. godine koja privlači veliku pažnju.

Jablanica je udaljena 22 km od centra Zlatibora i to je jedno od najprostranijih planinskih sela u Srbiji. Većim delom se prostire u pitomj dolini, dok se nad njim nadvija najviši vrh Zlatibora, Tornik, predivni vidikovac s kojeg se pruža pogled na stotine kilometara naokolo. Selo je čuveno po crkvi brvnari iz 1838. godine.

Ribnica je 10 kilometara udaljena od centra Zlatibora, na severnoj padini Tornika. Začeci početka turizma na Zlatiboru zabeleženi su u ovom mestu. Ovo područje proglašeno je za prvu vazдушnu banju u Srbiji.

Semegnjevo je udaljeno 16 km od centra Zlatibora. Nalazi se na nadmorskoj visini od 1000 m sa okolinom koja pogoduje za lovni i rekreativni turizam. Do sela vode, osim asfaltnog, i šumski putevi koji su idealne staze za vožnju planinskih bicikala. Brojni su izvori čiste planiske vode dok u bistrim potocima ima ribe i rakova.

Šljivovica je udaljena 10 km od Čajetine. Selo je poznato po lepoti prirode i proizvodima od voća. U blizini je i železnička stanica Branešci (pruga Beograd - Bar).

Mušvete su malo, bregovito Zlatiborsko selo oko 10 km severoistočno od varošice Čajetina i turističkog centra Zlatibor. Okružuju ga tri velika brda: Gradina (1176 m), Gliese (951 m) i Cerova (795 m). Za nastanak imena Mušvete vode se zanimljive legende, koje se i danas mogu čuti od starijih stanovnika sela. Na potocima u selu je nekad radilo sedam vodenica, a danas na pregrađenoj rečici postoji uređeno i opremljeno kupalište. Pored mnogobrojnih tokova veliku vrednost ovog sela čine i planinski izvori.

Zlatibor je poznat po izuzetno roznovrsnoj flori. Stanovništvo ovog kraja je od davnina koristilo tu pogodnost i tražilo leka u raznim čajevima i biljnim mešavinama. Saznanja o lekovitim svojstvima prenosila su se s generacije na generaciju. Koristeći tradiciju i naučna saznanja, najpoznatiji zlatiborski travar, "Zlatiborski pokretni žbun", pored toga što će vas zabaviti izuzetno zanimljivim pričama, preporučiće vam i odgovarajuće čajeve. Pored toga, gosti mogu i sami da se upoznaju sa zlatiborskim lekovitim biljem u botaničkoj bašti u samom centru.

Zlatibor je sve popularniji kao turistička destinacija kod domaćih i stranih turista koje sve više privlači prirodno i kulturno nasleđe, mogućnost organizovanja kongresnog turizma i brojnih aktivnosti koje se realizuju za posetioce kako bi boravak na ovoj planini bio što ispunjeniji. Kako u svetu, tako i na Zlatiboru povećava se broj turista koji svoj odmor žele da provedu u prirodi i koriste resurse iz prirode. Neophodna je zaštita ovih prirodnih bogatstava, kako bi ih mogle koristiti i buduće generacije. Potrebna je edukacija domicilnog stanovništva, ali i turista u vezi pravilnog korišćenja i ophođenja prema prirodi koja je na ovoj planini specifična i još uvek u izvesnoj meri očuvana.

Lepote Zlatibora nije moguće dočarati rečima. Nije to moguće učiniti ni fotografijama. Ko samo jednom kroči na Zlatibor postaje njegov zaljubljenik i biće mu merilo lepote za sve što bude na dalje video u životu.

o Faktori ugrožavanja biodiverziteta u opštini Čajetina

Područje opštine Čajetina i pored velikih prirodnih i kulturnih vrednosti, značajno je ugroženo brojnim antropogenim aktivnostima, koje su u novije vreme intenzivirane, posebno u oblasti izgradnje objekata. Nekada je u ovoj opštini najveći problem bio prekomerna seča šuma, kada su praktično obešumljene planinske visoravni oko Crnog Rzava i padina Čigote, kao i Gruda. Stvaranjem livada i pašnjaka, otpočela je era intenzivnog stočarstva i javio se problem prekomerne ispaše, posebno na serpentskim staništima po visoravnim i po obodima klisura. Najveći pritisak je bio oko planinskih naselja, ali sa postepenim iseljavanjem stanovništva i napuštanjem stočarstva, prestaje i problem prekomerne ispaše, pa se čak javio značajan pad u broju grla stoke, što je pak dovelo do toga da se na mnogim obešumljenim delovima opet spontano javlja šuma.

Kao posledica obimne seče šuma, čestih požara i intenzivnog razvoja stočarstva i ispaše dolazilo je vremenom do povećanja procesa erozije zemljišta, kako po obodima planina, tako i po visoravnima. Vremenom su preduzimate mere pošumljavanja, smanjena je ispaša, ali je erozija još uvek značajan problem u slivovima Crnog Rzava, Jablanice, Uvca, Ribnice i drugih reka koje povremeno imaju bujični karakter.

U novije vreme javljaju se novi faktori ugrožavanja koji nisu posledica prirodnih sukcesija i procesa, nego su isključivo antropogenog porekla, a u znatnoj meri predstavljaju pretnju biološkoj raznovrsnosti opštine Čajetina. Intenzivno se širi saobraćajna i druga infrastruktura, divlja gradnja je uzela maha, posebno u turističkom centru Zlatibor, ali i u drugim delovima opštine, pojačani su i negativni pritisci na rudna bogatstva...Kao posledica svega navedenog javio se i problem upravljanja otpadom, formirane su brojne divlje deponije, a zagađenje vodotokova je sve alarmantnije.

Jeda od najznačajnijih negativnih faktora savremenog doba u opštini Čajetina je rudarstvo. Postoji znatan broj otvorenih kopova magnezita i drugih ruda na južnim i jugozapadnim padinama Tornika, na brdu Liska, u Jablaničkom kraju. Osim što se zemljište fizički oštećuje i narušava izgled predela, kopovi donose i infrastrukturno otvaranje područja i izgradnju brojnih kamionskih puteva, koji postaju inicijalne zone pojave snažnih erozionih procesa.

Najnovije narušavanje najvrednijih prirodnih područja u opštini Čajetina je otvaranje velikog površinskog kopa magnezita i pristupnog kamionskog puta na jugozapadnim padinama Čavlovca, ka klisurama reke Ribnice i Crnog Rzava. Ovo predstavlja izuzetno negativan antropogeni uticaj na neprocenjivo vredne prirodne ekosisteme i biodiverzitet ovog dela opštine. Prema istraživanjima koje su realizovali stručnjaci Zavoda za zaštitu prirode Srbije, područje Čavlovca predstavlja jedno od najočuvanijih i najreprezentativnijih predela, sa posebno značajnom koncentracijom retkih i ugroženih vrsta biljaka i životinja u nacionalnim i međunarodnim razmerama. Zbog tih svojih karakteristika, u budućim akcionim planovima za biodiverzitet ovo područje bi trebalo da ima posebno mesto, u cilju zaštite i očuvanja njegovih prirodnih karakteristika. Izgradnjom i širenjem rudnog kopa i infrastrukture, doći će i do narušavanja prirodnih vrednosti klisure reke Ribnice, koja je inače već oštećena u gornjem delu toka gradnjom pristupnog puta. Osim toga, intenziviranjem eksploatacije doći će do

nagomilavanja otpadnih materija u srednjem i donjem delu toka reke. Do sada je ovo područje bilo okarakterisano kao pribežište retkih i ugroženih vrsta, gde pritisak urbanizacija nije ostavio svoje posledice, kao u drugim delovima opštine.

Još jedan od faktora ugrožavanja biodiverziteta u opštini Čajetina je i otvaranje velikog broja privatnih pilana, posebno u Jablaničkom kraju. Trenutno je na prostoru opštine registrovano, prema Privrednom registru¹⁰, 7 strugara (jedna u Jablanici, tri u Čajetini, dve u Rožanstvu i jedna na Zlatiboru) i 12 u procesu registracije. Intenzivna seča i prerada drveta direktno utiču na narušavanje životne sredine, kao i same stugare velikom količinom otpada (strugotine) koje ga stvaraju u procesu rada. Te pilane nisu pod stalnom kontrolom šumarstva i inspekcije, pa se javlja krađa šume, što pojačava pritisak na stare četinarske i mešovite sastojine da bi se obezbedilo dovoljno materijala za njihov rad. Neplanska seča šuma ima za rezultat stvaranje goleti, tla pogodnog za eroziju i narušavanje šumskog fonda ovog kraja.

U oblasti šumarstva, negativni faktor ugrožavanja prirodnih i pejzažnih vrednosti su uniformisanje šumskih površina po sastavu, strukturi, obrastu i starosti. Zbog toga sve više nestaju stare sastojine mešovitog sastava, a sve više se forsiraju jednoobrazne sastojine, u kojima ima malo natrulih ili suvih stabala. To redukuje u velikom procentu bogatstvo biodiverziteta opštine Čajetina. Sa druge strane, veoma nepovoljna praksa u šumarstvu je da se prirodne sastojine liščara (bukva, hrast), ili mešovitog sastava, prevode u kulture – zasade sa borom, smrčom, ili nekom drugom vrstom proizvedenom u rasadnicima.

Još jedan problem predstavlja unošenje alohtonih vrsta životinja, posebno riba i sisara, ali to još uvek nije tako puno izraženo u ovoj opštini.

U novije vreme najznačajniji faktor ugrožavanja biodiverziteta je stihijska intenzivna gradnja. Podignuti su brojni objekti uz magistralni put i na drugim turistički atraktivnim lokacijama (naselja Zlatibor, Ribnica, Smiljanski zakos, Vodice i dr.). Pri gradnji se često nije vodilo računa o urbanističko-planskoj dokumentaciji, niti o drugim posledicama, kao što je nerešeno pitanje uklanjanja čvrstog otpada i regulisanje kanalizacije). Zato su mnogi vodotoci u opštini Čajetina dosta zagađeni, naročito slivno područje Crnog Rzava.

Još jedan negativan primer neplanske gradnje i nepoštovanja principa održivog razvoja je i početak izgradnje malog aerodroma u blizini turističkog centra Zlatibor. Ako bi se ova aktivnost nastavila, to bi imalo veoma nepovoljne posledice narušavanja i uznemiravanja živog sveta, koji živi na ovom području.

Negativan uticaj po živi svet opštine Čajetina je i sve veći pritisak od turista i drugih posetilaca u najudaljenijim delovima Zlatibora, što je između ostalog posledica izgradnje mreže šumskih puteva i slabe kontrole kretanja po tim putevima, čime se povećava uznemiravanje vrsta u njihovim reproduktivnim staništima, ali se i uvećavaju ubijanje zaštićenih vrsta, krivolov, kao i nekontrolisano sakupljanje šumskih plodova i lekovitog bilja.

Na lokalnim medijima je veoma malo sadržaja posvećenih bio i geodiverzitetu, a u školama na teritoriji opštine ne postoje vannastavni sadržaji koji se bave proučavanjem navedenih oblasti.

Na osnovu utvrđenih faktora koji ugrožavaju biodiverzitet u opštini Čajetina, članovi tima za izradu Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet definisali su aktivnosti koje bi trebalo preduzeti da bi se očuvao bio i geodiverzitet na ovom području. Neke od predloženih aktivnosti detaljnije su obuhvaćene Akcionim planovima. Predložene aktivnosti na zaštiti biodiverziteta su sledeće:

- edukacija stanovništva i turista o lekovitom bilju i pravilnom branju bilja i sakupljanju pečuraka
- izrada studije flore i faune Zlatibora
- izrada studije o zaštićenim, ugroženim, lekovitim, endemičnim i reliktnim biljkama ovog kraja
- izrada katastra lokacija sa fosilnim ostacima
- izrada katastra termalnih i alkalnih izvora

¹⁰ Agencija za privredne register Republike Srbije www.apr.gov.rs

- planska seča šuma, pošumljavanje goleti
- edukacija dece i odraslih o bio i geonasleđu
- uvođenje vannastavnih aktivnosti u školama koje se bave zaštitom bio- i geodiverziteta
- intenziviranje popularizacije postojećih zaštićenih kulturnih i prirodnih dobara
- aktivirati procedure zaštite i drugih dobara koja imaju odlike retkih, vrednih i atraktivnih objekata i lokacija, a pre toga uraditi katastar
- pri planiranju i projektovanju voditi računa o autentičnoj arhitekturi i autohtonosti biljnih vrsta.

o Biodiverzitet – Snage, slabosti, šanse i pretnje (SWOT)

Kao potvrda prethodno navedenim činjenicama vezano za biodiverzitet opštine Čajetina, prikazani su rezultati SWOT analize o mogućnostima korišćenja i pretnjama kojima je izložen biodiverzitet u ovoj opštini.

Širi sastanak zainteresovanih strana za izradu Lokalnog akcionog plana za biodiverzitet (LBAP) održan je 14. oktobra 2010. godine u sali Biblioteke u Čajetini. Sastanku su prisustvovali predstavnici Lovačkog udruženja, Komunalnog javnog preduzeća „Zlatibor“, NVO Zlatiborski krug, Opštinskog veća, Šumske uprave, vlasnici fabrike betona, osnovne škole, Specijalne bolnice „Čigota“, Turističke organizacije „Zlatibor“, Skijališta Srbije, kao i članovi radne grupe za izradu LBAP-a. Prisutni su pozdravili učešće opštine u projektu i izrazili spremnost da se uključe aktivnije u realizaciju projekta. Tokom aktivne diskusije, na sastanku su prikupljeni elementi za SWOT analizu vezano za biodiverzitet opštine Čajetina. Tokom rada predloženi su prioriteti i aktivnosti koje bi trebalo preduzeti na opštinskom nivou, u cilju aktivne zaštite biodiverziteta. Neki od predloga su bili: analiza klimatskih uslova na Zlatiboru, zatim izrada studije flore i faune, izgradnja botaničke bašte, edukacija turista putem flajera i ostali predlozi. Predlog zainteresovanih strana bio je i da se informiše na koji način se usvaja Studija o zaštiti Parka prirode „Zlatibor“, da li se konsultuje lokalna uprava i u kom trenutku se mogu dati eventualne sugestije. Kao jedan od zaključaka bilo je i pokretanje inicijative o osnivanju tela koje će se baviti pitanjima zaštite biodiverziteta na nivou opštine Čajetina, predlagati planove i realizovati aktivnosti, s obzirom na to da u opštini trenutno ne postoji slična služba, nakon ukidanja Eko fondova.

Kao glavne SNAGE od strane prisutnih zainteresovanih strana na sastanku, prepoznate su prirodne, geografske i klimatske karakteristike opštine Čajetina. Povoljan geografski položaj opštine odredio je posebne klimatske prilike, gde se zahvaljujući specifičnoj i jedinstvenoj "ruži vetrova" nad Zlatiborom, susreću mediteranska i kontinentalna klima, što pogoduje lečenju bolesnika sa bronhijalnom astmom i drugim alergijskim oboljenjima. Opština Čajetina obiluje očuvanim prirodnim resursima, bogatstvom i raznovrsnošću biljnih i životinjskih autohtonih i endemičnih vrsta, vodnim potencijalom, što je sve rezultiralo u pokretanju inicijative za izradu Studije: Prirodne vrednosti budućeg zaštićenog prirodnog dobra - Park prirode „Zlatibor“, od strane Zavoda za zaštitu prirode Srbije, sa definisanim granicama i lokacijom budućeg parka prirode. Lokalni akcioni plan za biodiverzitet opštine Čajetina urađen je u saglasnosti sa pomenutom Studijom i podržava proglašenje zaštićenog područja na teritoriji opštine Čajetina.

Slika 25 - POTENTILLA MOLLIS

Takođe, važna prednost opštine Čajetina je u postojanju ljudskih resursa (stručni kadrovi, entuzijasti i lokalno stanovništvo), koji su zainteresovani za zaštitu biodiverziteta i buduće održivo korišćenje usluga ekosistema, a takođe i strateški ciljevi opštine odnose se na rešavanje postojećih problema u životnoj sredini i prirodnom okruženju. S tim u vezi je i postojanje budžetskih sredstava koje opština izdvaja za zaštitu životne sredine, a opština je do sada uradila i nekoliko dokumenata, kao što su Lokalni akcioni plan za zaštitu životne sredine (LEAP) i projektna dokumentacija za sanaciju deponija Bregovi i Četen, kao i učešće u regionalnoj deponiji Duboko.

Prisutni su se složili da u principu na području opštine Čajetina nema značajnijih zagađivača životne sredine, što naravno povoljno utiče na stepen očuvanosti biodiverziteta i postojanje dobrih uslova za život ljudi i obavljanje delatnosti u zavisnosti od usluga koje ekosistemi pružaju.

U granicama predloženog Parka prirode postoje uslovi za razvoj eko-turizma, s obzirom na postojanje atraktivnih turističkih lokacija, što je jedna od razvojnih mogućnosti koja je uvrštena u turističku ponudu Turističke organizacije opštine Čajetina.

I naravno, kao jedan od pozitivnih primera povezanosti biodiverziteta i ekonomskog napretka je razvoj poljoprivrede čitavog kraja koji je zasnovan na tradicionalnim vrednostima i proizvodima. Poznati su brendovi zlatiborskog kraja, od proizvoda nastalih preradom šumskih plodova, lekovitog bilja, preko gajenih autohtonih sorti kultura voća, povrća i žitarica, do mesa i mesnih prerađevina.

SLABOSTI opštine Čajetina vezane za pitanja biodiverziteta prepoznate su uglavnom u ljudskom faktoru i delatnosti, odnosno nepreduzimanju bitnih aktivnosti i konkretnijih akcija koje bi unapredile stanje biodiverziteta Tako, jedan od osnovnih nedostataka je nepostojanje Eko fonda u opštini, zatim nedovoljan broj ljudi u opštinskoj strukturi koji se bave zaštitom prirode, ali i nekoordinisan rad onih koji se bave ovom problematikom i nedostatak međusektorske povezanosti i koordinacije. U opštini ne postoji služba za zaštitu i inspeksijski nadzor zaštite životne sredine, pa je u praksi često prisutno na primer neplansko i nestručno sakupljanje lekovitog bilja i šumskih plodova. Jasno je da zaštita prirode nije prioritet u odnosu na razvoj privrede, ali s obzirom na prirodni potencijal opštine i obilje usluga koje se mogu dobiti od ekosistema, moglo bi se na opštinskom nivou raditi na preusmeravanju snaga privrednog razvoja na održivo korišćenje prirodnih resursa. S tim u vezi bi trebalo na neki način, planovima upravljanja i strategijama razvoja, definisanjem zakonske regulative oko rešavanja imovinsko pravnih poslova na zaštićenom prostoru i sl. uticati na smanjenje

nekontrolisane gradnje, koja ovde, kao i na mnogim drugim mestima, predstavlja ozbiljan faktor ugrožavanja biološke raznovrsnosti.

Još jedan nedostatak je nepostojanje pravilnika i akcionih planova koji se bave zaštitom životne sredine i zaštitom prirode, kao što je nepostojanje plana upravljanja otpadom, koji bi regulisao gradsku deponiju Bregovi i smanjio broj divljih deponija na teritoriji opštine i budućeg Parka prirode. Stalni monitoring stanja životne sredine u opštini ne postoji, kao ni merne stanice koje bi detektovale zagađenje vazduha, vode ili tla preko dozvoljenih granica.

Navedeno je kao prednost opštine Čajetina izdvajanje sredstava za zaštitu životne sredine, ali ta sredstva nisu dovoljna za neke veće i ozbiljnije aktivnosti. Ne postoje javni konkursi na kojima bi opština dodeljivala sredstva za projekte iz oblasti zaštite prirode i uopšte do ovog Akcionog plana za biodiverzitet jako je malo bilo projekata koji su bili vezani za zaštitu biodiverziteta. Sem toga, ne postoji saradnja organizacija, udruženja i NVO koje se bave segmentima biodiverziteta, ili čija delatnost je na teritoriji zaštićenog područja.

Jedna od najvećih MOGUĆNOSTI opštine Čajetina ogleda se u turističkom potencijalu, čije korišćenje bi trebalo malo više usmeriti u pravcu održivog korišćenja i očuvanja prirodnih resursa. Proglašenje Zlatibora kao Parka prirode privući će turiste koji vole da uživaju u netaknutim delovima prirodne sredine, a povećanje turističkog prometa dovešće i do povećanja prihoda.

Uz povećanu međuopštinsku saradnju, koja već postoji u realizaciji projekata iz raznih oblasti, kao i intenzivnije uključivanje u prekogranične projekte, uz aktivno iniciranje od strane države, trebalo bi da se i oblast zaštite prirode i zaštite biološke raznovrsnosti postavi kao jedan od prioriteta u daljem razvoju opštine, s obzirom na posledice koje dugoročno izaziva nekontrolisano korišćenje usluga ekosistema za ostvarenje potreba lokalnog stanovništva i posetilaca. Za takve aktivnosti je potrebno planirati izdvajanje većih sredstava iz budžeta opštine, ali isto tako i veće uključivanje i angažovanje Turističke organizacije Zlatibor i ostalih zainteresovanih strana za biodiverzitet, uz podršku privrede i poslovnog sektora.

Takođe, proglašenjem Parka prirode Zlatibor, formiranje katastra zagađivača, korišćenje obnovljivih izvora energije, pokretanje monitoringa stanja životne sredine uticaće na razvoj svesti lokalnog stanovništva i donosioca odluka, jer će životna sredina, a preko Lokalnog akcionog plana i biodiverzitet, postati predmeti svakodnevne brige i delovanja u pravcu njihove aktivnije zaštite.

Izgradnjom regionalne deponije Duboko smanjiće se pritisak na životnu sredinu i na staništa raznih vrsta biljaka i životinja, kroz organizovano sakupljanje i odlaganje otpada na prostor namenjen za tu aktivnost. Dobro koncipiran plan upravljanja otpadom doprineće očuvanju ugroženih, autohtonih, retkih i endemičnih vrsta. U oblasti šumarstva pošumljavanje devastiranih prostora autohtonim vrstama takođe na svojevrsan način dovodi do očuvanja biološke raznovrsnosti ovog kraja.

Glavne PRETNJE za biodiverzitet opštine Čajetina koje dolaze izvan opštine i koje je teško kontrolisati su opšta nestabilna ekonomska situacija, koja povlači nedostatka novčanih sredstava, posebno iz razloga što je zaštita biodiverziteta, po pravilu, skup i neprofitabilan proces, jer ne postoji jasno definisan ni razvijen sistem vrednovanja usluga koje pružaju ekosistemi.

Nepotpuna ili loša pravna regulativa povlači za sobom nesprovođenje zakonske regulative u praksi. S tim u vezi su urbanizacija i nekontrolisana gradnja, ali i neadekvatno upravljanje šumskim resursima.

Ljudski faktor predstavlja višestruku pretnju, kroz masovni i nekontrolisani turizam, zagađivanje, neadekvatno i nekontrolisano branje lekovitog bilja i sakupljanje šumskih plodova, nelegalan lov i ribolov. Za potrebe isključivo ljudi, stanovnika i turista, presecanjem prirodnih koridora izgradnjom infrastrukture (npr. intenzivni razvoj i korišćenje saobraćajnice Beograd-Južni Jadran), estetskim „zagađivanjem“ prostora, intervencijama Skijališta Srbije na

Torniku, neresavanjem pitanja otpadnih voda, narušavaju se staništa vrsta biljaka i životinja i ugrožava opstanak čitavih populacija vrsta. Sa tim u vezi je i niska svest građana i turista u vezi sa potrebom za očuvanje biološke raznovrsnosti kao tekovine za buduće generacije.

Ono što čovek kao bitan faktor posredno ili neposredno izaziva i na šta kad pokrene proces teško da može da utiče, su elementarne nepogode, promena mikroklimе, prirodne sukcesije i erozija. Ove prirodne ili izazvane procese teško je kontrolisati od strane ljudi, a još teže je sprečiti njihov uticaj na ranjive ekosisteme i vrste koje nisu u mogućnosti da se brzo prilagode i odupru faktorima koji narušavaju njihovu prirodnu ravnotežu. Čovek sa jedne strane štiti, a sa druge narušava, balans između ovih aktivnosti znači održivost sistema.

Slika 2 - Padine ČIGOTE, *Erica carnea*

ZAKLJUČAK

Opština Čajetina poseduje specifičan biodiverzitet, što se ogleda pre svega u raznolikosti živog sveta u budućem zaštićenom dobru-Parku prirode Zlatibor. Povoljan geografski položaj, jedinstveni klimatski uslovi, veliko prostranstvo na visoravni od 1000 m nadmorske visine pružaju opštini Čajetina nesvakidašnje mogućnosti za razvoj, pre svega turizma, a kroz razvoj turizma i za opšti ekonomski napredak. Veliki broj endemičnih, retkih i zaštićenih vrsta na nacionalnom i međunarodnom nivou svrstavaju ovaj kraj u jedan od centara biološke raznovrsnosti Srbije.

Ljudske delatnosti, nebriga ili loša pravna regulativa, neplanske i nekoordinirane aktivnosti u raznim segmentima privrede, a pre svega nekontrolisana urbanizacija, narušavaju sklad prirodnih potencijala i korišćenja usluga ekosistema u opštini Čajetina.

Lokalni akcioni plan za biodiverzitet, uz postojeći Lokalni ekološki akcioni plan, predstavlja inicijativu za vrednovanje i zaštitu biodiverziteta ovog kraja. Ova pionirska dokumenta u oblasti zaštite prirodnih i kulturnih dobara naglašavaju da se očuvanjem prirodnih resursa stvaraju nove mogućnosti za ekonomski razvoj i napredak opštine. Treba stalno podsticati da se sačuva integritet prirode i biodiverziteta. Turizam, kao jedna od najvećih industrija koja se najbrže razvija, može da inicira zaštitu prirode. Strategija razvoja turizma zahteva da se prepoznaju vrednosti prirodnih resursa ali i da se biodiverzitet integriše u turizam. Konkretnе akcije vezane za očuvanje biodiverziteta treba da se zasnivajuna održivoj upotrebi bioloških resursa, podizanju svesti potrošača (turista) dobavljača, zaposlenih i lokalnog stanovništva. Neophodna infrastruktura može negativno da utiče na biodiverzitet ali, sa druge strane, turizam može da bude alatka za podizanje svesti o zaštiti prirode.

Očuvanje biodiverziteta je jedan od uslova opstanka biosfere, odnosno života na planeti. Očuvani biodiverzitet je neprocenjiv, ne samo zbog ekološkog značaja, već i zbog svojih naučnih, obrazovnih, kulturnih, rekreativnih i estetskih vrednosti. Biološka raznovrsnost mora

biti briga svakog čoveka, na isti način kao što su to i sva druga prirodna bogatstva. Očuvanje biološke raznovrsnosti neodvojivo je od zaštite životne sredine. Biološka raznovrsnost je kamen temeljac života na Zemlji, jer smanjenje raznovrsnosti smanjuje mogućnost opstanka planete zbog mnogih problema i promena kojima je u zadnje vreme izložena, a što je najvećim delom rezultat dugogodišnjeg negativnog delovanja čoveka.

Očuvanje prirodnih bogatstava se pogresno tumači u smislu da negativno deluje na privredni razvoj, da ga koči, što je netačno jer se ekologija i ekonomija mogu uzajamno dopuniti što će dovesti do rasta životnog standarda i otvaranja novih radnih mesta. Zbog toga je potrebno podsticati aktivnosti očuvanja biodiverziteta na lokalnom nivou, da bi bilo vidljivijih rezultata na globalnom nivou. Ovaj AP je jedan od načina da se u opštini Čajetina biodiverzitet očuva i unapredi ali istovremeno doprinese popularizaciji mesta i privrednog napretka u skladu sa održivim razvojem.

Otvorenost opštine Čajetina za saradnju sa drugim opštinama u zemlji i prekogranično, omogućava pristup fondovima i učešće u raznim projektima, što bi uz razumevanje donosioca odluka i uključivanje širih zainteresovanih strana, trebalo da obezbedi održivost korišćenja prirodnih resursa i njihovu aktivnu zaštitu.

PRIORITETI

Slika 27 - GENISTA DALMATICA

- Očuvanje i održivo korišćenje usluga ekosistema

Razvoj opštine Čajetina, posebno turističkog centra Zlatibor uslovljen je uslugama ekosistema na mnogo različitih načina. Hrana koja se plasira kao lokalni brend, izvori čiste vode koja se flašira i komercijalno koristi, gorivo od drvene mase, tkanine, prostor prilagođen za sport i rekreaciju i mnogo drugo neposredni su „pokloni” prirode. Usluge ekosistema su ova dobra i usluge prirode koje čovek koristi za sebe. Međutim, te usluge jesu “besplatne” ali nisu beskonačne, ukoliko ih čovek koristi nekontrolisano. Zato je potrebno kroz Akcioni plan za

biodiverzitet definisati konkretne aktivnosti, koje će pomoći da opština Čajetina ostvari svoju viziju "zdrave i čiste životne sredine i očuvanih prirodnih resursa", kao što su izrada karti područja od značaja za biodiverzitet opštine Čajetina, očuvanje i uređenje slivnog područja reke Rzav, izrada studije i strategije korišćenja obnovljivih izvora energije, rekultivacija devastiranih područja ili korišćenje prirodnih dobara za sport i rekreaciju.

Slika 28 - PINUS NIGRA

- Očuvanje i aktivna zaštita biodiverziteta i agrobiodiverziteta

Na području opštine Čajetina u Parku prirode Zlatibor registrovano je na primer 26 endemičnih biljnih vrsta, 161 biljna vrsta spada u neku kategoriju ugroženosti, a 127 vrsta je zaštićeno nacionalnim Zakonom o zaštiti prirode. Od registrovanih životinjskih vrsta takođe je visok procenat ugroženih i zaštićenih međunarodnim ugovorima ili nacionalnim zakonima i pravilnicima. Da bi se ugrožene vrste zaštitile od daljeg ugrožavanja naročito njihovih staništa, kroz Akcioni plana za biodiverzitet predviđene su kratkoročne i dugoročne akcije koje će opština Čajetina, u saradnji sa drugim zainteresovanim stranama, preduzimati u rešavanju ovog prioriteta. Kroz izradu katastra autohtonih vrsta divljih biljnih i životinjskih vrsta, kao i autohtonih sorti kultura i rasa domaćih životinja, biće urađena ne samo njihova identifikacija, nego će biti definisani i faktori ugrožavanja, nakon čega se može pristupiti ublažavanju ili eliminisanju takvih faktora. Posebno će biti obrađeni potencijali i održivo korišćenje lekovitog bilja i šumskih plodova. Formiranje botaničke bašte na odabranoj lokaciji, u koju će biti posađene autohtone biljne vrste divlje flore i lekovitog bilja, imaće i edukativni i zaštitarski značaj i karakter. Upravljač Botaničke bašte će biti opština Čajetina sa svojim ljudskim kapacitetima, a stručnu i konsultantsku pomoć za početak pružiće Zavod za zaštitu prirode Srbije, koje će raditi na obuci lokalnih udruženja koje se bave zaštitom prirode i čiji aktivisti će preuzeti brigu oko biljaka i prostora Bašte. Promocija aktivnosti na zaštiti biodiverziteta i Akcionog plana vršiće se u saradnji i sa lokalnim i nacionalnim medijima, kao moćnim sredstvom koje može da utiče svest stanovnika opštine Čajetina i turista. U saradnji sa Turističkom organizacijom opštine, koja bi trebalo da bude glavni nosilac ove aktivnosti, postojeća turistička ponuda će biti obogaćena sadržajima koji se odnose na zaštitu biljnih i životinjskih vrsta i staništa.

Slika 29 - *EUPHORBIA ANGULATA*

- Razvoj svesti o značaju očuvanja biodiverziteta

Podizanje svesti o značaju biodiverzitea i uslugama ekosistema ima ključnu ulogu u očuvanju značajnih staništa i vrsta. Samo edukovano stanovništvo i posetioci, korisnici usluga ekosistema, mogu pozitivno uticati na očuvanje i održivo korišćenje biološke raznovrsnosti. Posebna pažnja biće posvećena radu i uključivanju školske dece i omladine, jer delujući na njihovu svest posredno se može uticati i na svest odraslih. Školska deca i omladina moraju biti obučeni da brinu o svojoj životnoj sredini i prirodi koja ih okružuje, kako bi prirodni resursi bili dostupni i budućim generacijama. Opština Čajetina i posebno Zlatibor su odličan nastavni „poligon“ za škole u prirodi, ekskurzije, izlete i druge aktivnosti kojima se promovišu vrednosti biodiverziteta i ukazuje na potrebe njegovog aktivnog očuvanja. Kvalitetna ponuda obrazovnim sadržajima za turiste, štampanje popularnih vodiča kroz floru i faunu, letaka, brošura, pozivanje na uključivanje u aktivnosti opštine na zaštiti biodiverziteta, može dovesti do održivog korišćenja usluga ekosistema i smanjenog pritiska na prirodne resurse od strane mnogobrojnih turista koji sa zadovoljstvom posećuju Zlatibor i uvek se ponovo vraćaju. Realizacija ovog prioriteta će posredno ili neposredno dovesti do poboljšanja ekonomske situacije opštine Čajetina i pomoći da se i neke privredne aktivnosti usmere u pravcu održivog korišćenja biodiverziteta. Edukacija članova lovačkih i ribolovačkih udruženja je takođe uključena u ovaj prioritet, kao i sakupljača lekovitog bilja i šumskih plodova, sve u cilju smanjenja prekomernog i nekontrolisanog korišćenja prirodnih resursa.

ZADACI I CILJEVI

PRIORITET	OBJECTIVE/крајњи cilj	TARGET/ poseban cilj(meta)	Iznos
1. Očuvanje i održivo korišćenje usluga ekosistema	1.1. Zaštita prirodnih resursa	Očuvanje i uređenje slivnog područja reke Rzav na teritoriji opštine Čajetina do 2012.godine u dužini od 30Km.	100,000.00 euros
		Izrađene karte značajnih lokaliteta za biodiverzitet u opštini Čajetina (Natura 2000), u saradnji opštine i Zavoda za zaštitu prirode Srbije	5,000.00 euros
		Izrada predloga za uspostavljanje ekološke mreže Natura 2000	3,000.00 euros
		Očuvanje obnovljivih prirodnih resursa	3,500.00 euros
		Institucionalizacija zaštite životne sredine	
		Rekultivacija devastiranih područja	20,000.00 euros
		Pravilno korišćenje prirodnih dobara za sport i rekreaciju	100,000.00 euros
Očuvanje i aktivna zaštita biodiverziteta i agrobiodiverziteta	Zaštita ključnih vrsta	Zaštita endemičnih vrsta	3,000.00 euros
		Zaštita autohtonih vrsta	3,000.00 euros
		Zaštita lekovitih biljaka i šumskih plodova	3,000.00 euros
		Formiranje botaničke bašte u cilju obogaćivanja turističke ponude, sa vrstama značajnim za Natura 2000	40,000.00 euros
	Zaštita staništa	Organizovane i kontrolisane turističke posete	2,000.00 euros
		Smanjenje pritiska od pošumljavanja alohtonim vrstama	10,000.00 euros
	Zaštita agrobiodiverziteta	Izrada katastra autohtonih sorti biljaka i rasa životinja	2,000.00 euros
Razvijena svest o značaju očuvanja biodiverziteta	Edukacija širih zainteresovanih strana o vrednostima biodiverziteta i potrebama za njegovo očuvanje	Edukacija stanovništva, izrada propagandnog materijala za stanovništvo (plakati, leci) organizovane tribine i nastupi u medijima	5,000.00 euros
		Edukacija školske dece i omladine, organizovanje škola u prirodi	5,000.00 euros
		Edukacija turista i posetilaca, izrada	10,000.00 euros

		propagandnog materijala	
--	--	-------------------------	--

CILJEVI I INDIKATORI

PRIORITET	OBJECTIVE/крајњи cilj	INDIKATORI
Očuvanje i održivo korišćenje usluga ekosistema	1.1. Zaštita prirodnih resursa	Učešćem opštine Čajetina i građana organizovano 10 akcija uređenja slivnog područja reke Rzav u dužini od 30 km
		Proglašenjem Parka prirode Zlatibor i izradom karti povećane površine sa očuvanim biodiverzitetom, Zlatibor prepoznat kao Natura 2000 područje
		Izvršena istraživanja target vrsta od značaja za Naturu 2000
		Smanjen pritisak na prirodne resurse od strane poljoprivrednih delatnosti i turista
		Organizovana služba u opštini Čajetina koja se bavi monitoringom stanja u životnoj sredini i zaštitom biodiverziteta
		Devastirana područja rekultivisana autohtonom vegetacijom
		Povećano interesovanje posetilaca za posetu terenima u okviru Parka prirode Zlatibor, gde su dozvoljene sportske i rekreativne aktivnosti
Očuvanje i aktivna zaštita biodiverziteta i agrobiodiverziteta	Zaštita ključnih vrsta	Napravljena brošura o endemičnim vrstama i uvršćena u turističku ponudu; smanjeno uništavanje jedinki i populacija endemičnih vrsta u opštini Čajetina
		Napravljena brošura o autohtonim vrstama i uvršćena u turističku ponudu; smanjeno uništavanje jedinki i populacija autohtonih vrsta u opštini Čajetina
		Smanjen procenat lekovitog bilja i šumskih plodova koji se beru i sakupljaju, populacije dovedene do nivoa održivog opstanka na ključnim lokalitetima
		Povećan broj zainteresovanih turista i posetilaca za posetu Botaničkoj bašti, izrađen i podeljen edukativni materijal vezan za promociju Botaničke bašte; prostor Botaničke bašte se obnavlja sredstvima od ulaznica posetilaca i sredstvima namenski izdvojenim iz budžeta opštine Čajetina.
	Zaštita staništa	U definisanom području u okviru Parka prirode Zlatibor ograničena poseta turista (zona I stepena zaštite) Izvršeno pošumljavanje autohtonim vrstama drveća
	Zaštita agrobiodiverziteta	Povećano interesovanje za gajenje autohtonih sorti biljaka i rasa životinja, plasman prerađevina i proizvoda kroz turističku ponudu
Razvijena svest o značaju očuvanja biodiverziteta	Edukacija širih zainteresovanih strana o vrednostima biodiverziteta i potrebama za njegovo očuvanje	Stanovnici opštine Čajetina uskladili svoje aktivnosti sa prirodnim kapacitetima resursa, smanjenjem pritisak na usluge obnovljeni ugroženi ekosistemi
		Povećan broj zainteresovanih škola za rekreativnu nastavu i škole u prirodi u opštini Čajetina
		Edukovani turisti i posetioci o vrednostima biodiverziteta u opštini Čajetina, povećano

		interesovanje za posetu zaštićenom području
--	--	---

LITERATURA

- D ž u k i ć, G. (1995): Diverzitet vodozemaca (Amphibia) i gmizavaca (Reptilia) Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja. In: Stevanović, V., Vasić, V. (eds.): Biodiverzitet Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja. Biološki fakultet i Ecolibri, Beograd, pp: 447-469, Beograd
- Heath and Jones, 2000
- IUCN (2010): Red list of Threatened Species. Version 2010.4 (www.iucnredlist.org).
- J a n k o v i ć, D., Š o r i š, V., S i m i ć, V., S i m i ć, S., O s t o j i ć, A., A n đ e l k o v i ć, D. (1996): Program unapređenja ribarstva za ribarsko područje „Zapadna Morava I“ za period 1996-2000 godine, Beograd
- J o v i ć, D., R a s p o p o v i ć, M., B a r j a k t a r e v i ć, P. (1981): Projekcije razvoja i kompleksnog korišćenja ribarskih potencijala Tarsko-zlatiborskog šumskoprivrednog područja. Studija za potrebe šumskog gazdinstva Titovo Užice, Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu
- K r v a v a c, Lj. (2003): Zlatibor kao centar biodiverziteta endemičnih i reliktnih biljnih vrsta i fitocenoza, Niš
- M a r k o v i ć, T. (1962): Ribolovne vode Srbije, Vodič. Turistička štampa, Beograd
- M a r k o v i ć, Z., H e g e d i š, A., M i t r o v i ć-T u t u n d ž i ć, V., D u l i ć-S t o j a n o v i ć, Z., V a s i l j e v i ć, M. (2001): Ihtiološka studija akumulacije „Zlatibor“ na Zlatiboru, Zlatibor
- N i k č e v i ć, M., M i ć k o v i ć, B., H e g e d i š, A. (2003): Srednjoročni program unapređenja ribarstva na ribarskom području „Zapadna Morava I“, za period 2003-2007. godine, Beograd-Požega
- P u z o v i ć, S. (1996): Breeding Bird Species Diversity in Serbia with Special reference to National Parks. International Scientific Conference „Forest ecosystems of the National parks“, Ministry of Environment of the Republic of Serbia, pp: 237-241, Belgrade
- P u z o v i ć, S., G r u b a č, B. (1998): Lista područja u Srbiji od međunarodnog i nacionalnog značaja za očuvanje diverziteta faune ptica. Zaštita prirode, 50: 189-197, Beograd.
- R a d o v a n o v i ć, M. (1957): Vodozemci i gmizavci naše zemlje. – Naučna knjiga, Beograd
- S a v i ć, I., P a u n o v i ć, M., M i l e n k o v i ć, M., S t a m e n k o v i ć, S. (1995): Diverzitet faune sisara (Mammalia) Jugoslavije, sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja. In: Stevanović, V., Vasić, V. (eds.): Biodiverzitet Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja. Biološki fakultet i Ecolibri, Beograd, pp: 517-554, Beograd
- S t e v a n o v i ć, V. (ed.) (1999): Crvena knjiga flore Srbije 1. – Ministarstvo za životnu sredinu Republike Srbije, Biološki fakultet u Beogradu, Zavod za zaštitu prirode Srbije, Beograd
- Stidija zaštite Zlatibora (2005): Zavod za zaštitu prirode Srbije, Beograd
- V a s i ć, V., D ž u k i ć, G., J a n k o v i ć, D., S i m o n o v, N., P e t r o v, B., S a v i ć, I. (1991): Preliminarni spisak vrsta za Crvenu listu kičmenjaka Srbije. Zaštita prirode, 43-44: 121-132, Beograd

IDENTIFIKACIJA AKCIJA I SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BIODIVERZITETA

- Jednogodišnji akcioni plan

Tokom 2011. godine opština Čajetina planira realizaciju nekoliko aktivnosti definisanih u Lokalnom akcionom planum za biodiverzitet (LBAP). Radna grupa za izradu LBAP-a, u konsultacijama sa zainteresovanim stranama za biodiverzitet opštine Čajetina, napravila je predlog aktivnosti koje bi trebalo da se realizuju tokom 2011. godine:

Istraživanje target vrsta od značaja za Naturu 2000, Plan upravljanja i održivog korišćenja biodiverziteta u opštini Čajetina, Formiranje Botaničke bašte

Slika 30 - *LILIUM MARTAGON*

Na teritoriji opštine Čajetina do sada nisu bile realizovane aktivnosti ovog tipa. S obzirom da je planirano da Zlatibor bude uključen u okviru ekološke mreže Natura 2000, potrebno je obezbediti na terenu primenu Direktiva Evropske Unije, kako bi se zadovoljili zakonom regulisani kriterijumi, na nacionalnom (Zakon o zaštiti prirode, „Službeni glasnik RS“, broj 36/09) i međunarodnom nivou (Council Directive - 92/43/EEC, 4-I,II,IV,V; Council Directive 79/409/EEC, 5-I,II/1,II/2,III/1,III/2,III/3).

Aktivnosti su definisane u skladu sa prioritetima navedenim u Akcionom planu za biodiverzitet opštine Čajetina: 1. Očuvanje i održivo korišćenje usluga ekosistema i 2. Očuvanje i aktivna zaštita biodiverziteta i agrobiodiverziteta, prema definisanom krajnjem cilju 1.1. Zaštita prirodnih resursa i 2.1. Zaštita ključnih vrsta.

Akteri koji će učestvovati u realizaciji navedenih aktivnosti su, osim predstavnika Opštinske uprave, Zavod za zaštitu prirode Srbije, Centar za informacije o biodiverzitetu Biološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, nevladine organizacije sa područja opštine Čajetina, Lovačko i Ribolovačko udruženje, kao i JP Srbijašume. Takođe partneri na projektu biće Turistička organizacija Zlatibor i resorne institucije Republike Srbije. Sredstva će delom biti obezbeđena iz opštinskog budžeta, a delom od donatora.

Opis aktivnosti :

Istraživanja target vrsta od značaja za Naturu 2000 biće povereno Zavodu za zaštitu prirode i Centru za informacije o biodiverzitetu Biološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Istraživanja će biti realizovana na teritoriji opštine Čajetina, sa posebnim akcentom na područje Parka prirode Zlatibor. Na osnovu dobijenih rezultata planirana je i izrada plana upravljanja i održivog korišćenja biodiverziteta u opštini Čajetina. Kako bi se aktivno pristupilo

zaštiti target vrsta od značaja za Naturu 2000, na odgovarajućoj i atraktivnoj lokaciji planirano je formiranje Botaničke bašte sa jedinkama takvih vrsta, kao oglednog područja za očuvanje tih biljaka.

Projekat je važan za unapređenje turističke ponude Zlatibora. Obzirom da su opština Čajetina i planina Zlatibor poznati pre svega po turizmu, neophodno je razvijati svest o značaju održivog razvoja i očuvanja biodiverziteta.

Realizacija aktivnosti doprineće unapređenju stanja flore u opštini Čajetina, kao i biodiverziteta u celosti.

o Petogodišnji akcioni plan

PRIORITETI	OBJECTIVE/krajnji cilj	TARGET/ poseban cilj (meta)	ACTIVITY/aktivnost	WHO/akteri	TIME/ rok	RESOURCE/izvor i sredstva	STAKEHOLDERS/zainteresovane strane
Očuvanje i održivo korišćenje usluga ekosistema	Zaštita prirodnih resursa	Očuvanje i uređenje slivnog područja reke Rzav na teritoriji opštine Čajetina do 2012.godine u dužini od 30km.	1.1.1.1. Snimanje slivnog područja 1.1.1.2. Donošenje odluka za uređenje slivnog područja 1.1.1.3. Uređenje eko odmorišta 1.1.1.4. Uređenje turističkih tačaka i vidikovaca 1.1.1.5. Postavljanje turističke signalizacije	Opštinska uprava Komunalna inspekcija KJP TOZ NVO (Zlatni bor) Eko sekcija mediji	U naredne 2 godine (po potrebi nastaviti)	Opština Čajetina Ministarstva Donatori - ljudski resursi - vreme - oprema - materijal	Angažovanje operativaca iz grupe aktera : - sakupljači lekovitog bilja - turisti - posetioci - ribolovci
		Izrađene karte značajnih lokaliteta za biodiverzitet u opštini Čajetina (Natura 2000), u saradnji opštine i Zavoda za zaštitu prirode Srbije	-Izrada studije flore -Izrada studije faune -Izrada studije o gljivama	Zavod za zaštitu prirode Opština Čajetina Odgovorni obrađivači NVO sektor	2011/13.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori - ljudski resursi - vreme - oprema - materijal	Lovci, ribolovci, šumska uprava, sakupljači lekovitog bilja i gljiva, turisti i posetioci
		Izrada predloga za uspostavljanje ekološke mreže Natura 2000	-Stalni monitoring brojnosti vrsta - Stalni monitoring stanja vode -Stalni monitoring stanja vazduha - Stalni monitoring stanja zemljišta - Stalni monitoring stanja biljaka, gljiva i životinja - Analiza klimatskih uslova na Zlatiboru	Zavod za zaštitu prirode, Opština Čajetina Zavod za javno zdravlje Lovačka i ribolovačka udruženja Inspekcije Ekološka udruženja Faukliteti	kontinuirano	Opština Čajetina Ministarstva Donatori LU i RU - ljudski resursi - vreme - oprema - materijal	LSU, LU, RU, javna preduzeća, građani, turisti

				Ministarstva Meteorološka stanica			
		Očuvanje obnovljivih prirodnih resursa	-Izrada studije obnovljivih prirodnih resursa - Strategija korišćenja obnovljivih resursa	Opština Privredni sektor Šumska uprava Ministarstva (MERR;Infrastr ukture i dr.)	2013/14.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori LU i RU Privredni sektor - ljudski resursi - vreme - oprema - materijal	Loklano stanovništvo, privreda, turisti
		Institucionalizaci ja zaštite životne sredine	Formiranje EKO fonda ili stručne službe u okviru LSU Formiranje agencije na nivou LSU	Opština Čajetina, Ministarstva, stručna lica	2011/15.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori	Loklano stanovništvo, privreda, turisti, ministarstva i druge republičke institucije, inspekcije službe
		Rekultivacija devastiranih područja	Identifikovanje devastiranih područja Akcioni plan sanacije devastiranih područja Sanacija devastiranih područja	Opština, KJP, NVO, EKO sekcije, ministarstva, privrednici	2012/20.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori Privredni sektor	Loklano stanovništvo, privreda, turisti
		Pravilno korišćenje prirodnih dobara za sport i rekreaciju	Trasiranje staza: zdravlja, planinarskih, biciklističkih, Obeležavanje: lovačkih i ribolovačkih terena Postavljanje info tabli	OU; KSC; TOZ; hoteli, MERR, MOS, sportska udruženja, klubovi, RU,LU Skijališta Srbije; ŠU, Dom Zdravča, "Čigota"	2011/20.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori LU i RU Privredni sektor	Loklano stanovništvo, privreda, turisti, sportisti, korisnici zdravstvenog turizma
Očuvanje i aktivna zaštita biodiverziteta i agrobiodiverzitet a	Zaštita ključnih vrsta	Zaštita endemičnih vrsta	Izrada studije endemičnih vrsta Izrada strategije zaštite en.vrsta Formiranje botaničke bašte	Opštinska uprava LU;RU; ŠU; TOZ, fakulteti, Zavod za zaštitu prirode,	2012/13.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori LU i RU Privredni sektor - ljudski resursi	NVO (Zlatni bor i Zlatiborski krug) Eko sekcija mediji, LU; RU

				ministarstva i instituti		- vreme - oprema - materijal	
		Zaštita autohtonih vrsta	Izrada studije autohtonih vrsta Izrada strategije zaštite autohtonih Formiranje botaničke bašte	Opštinska uprava LU;RU; ŠU; TOZ, fakulteti, Zavod za zaštitu prirode, ministarstva i instituti	2012/13.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori LU i RU Privredni sektor - ljudski resursi - vreme - oprema - materijal	NVO (Zlatni bor i Zlatiborski krug) Eko sekcija mediji, LU; RU
		Zaštita lekovitih biljaka i šumskih plodova	Izrada studije lekovitih biljaka i šumskih plodova vrsta Izrada strategije zaštite lekovitih biljaka i šumskih plodova Formiranje botaničke bašte	Opštinska uprava; ŠU; TOZ, fakulteti, Zavod za zaštitu prirode, ministarstva i instituti	2012/14.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori LU i RU Privredni sektor - ljudski resursi - vreme - oprema - materijal	NVO (Zlatni bor i Zlatiborski krug) Eko sekcija mediji, LU; RU; ŠU
		Formiranje botaničke bašte u cilju obogaćivanja turističke ponude, sa vrstama značajnim za Natura 2000	Izrada projekta Odabir i prikupljanje biljnih vrsta Medijska promocija Edukacija zaposlenih	Opštinska uprava KJP TOZ NVO (Zlatni bor i Zlatiborski krug) Eko sekcija mediji	2011/12.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori TOZ - ljudski resursi - vreme - oprema - materijal	Građani, turisti, škole, studenti
	Zaštita staništa	Smanjenje pritiska od turizma	Edukacija turista, štampanje propagandnog materijala, povećani nadzor inspekcijskih službi	Opština, Turistička organizacija	2012/2015	Opština Čajetina, Turistička organizacija	Turisti, stanovnici

		Smanjenje pritiska od pošumljavanja alohtonim vrstama	Izrada karte značajnih staništa za biodiverzitet, organizovanje akcija sađenja drveća autohtonim vrstama	Opština, Šumska uprava, Zavod za zaštitu prirode Srbije	2011/2014	Opština Čajetina, Šumska uprava, vlasnici poseda	Opština, stanovništvo, vlasnici poseda
	Zaštita agrobiodiverziteta	Izrada katastra autohtonih sorti biljaka i rasa životinja	Izrada katastra i plana za obnavljanje i unapređenje razvoja poljoprivrede u opštini Čajetina	Opština, Poljoprivredna služba, Poljoprivredni fakulte, Poljoprivredni institut	2012/2014	Opština, privreda, poljoprivredni fondovi, donacija, ugostitelji	Vlasnici stada, vlasnici zemljišta, opština, lokalno seosko stanovništvo, ugostitelji
Razvoj svesti o značaju očuvanja biodiverziteta	Edukacija širih zainteresovanih strana o vrednostima biodiverziteta i potrebama za njegovo očuvanje	Edukacija stanovništva, izrada propagandnog materijala za stanovništvo (plakati, leci) organizovane tribine i nastupi u medijima	Organizovanje tribina i predavanja Štampanje publikacija Medijska promocija Organizovanje edukativnih akcija Uključivanje školskih EKO sekcija u edukativne akcije Medijska promocija	Opštinska uprava; ŠU; TOZ, KJP; KSC fakulteti, Zavod za zaštitu prirode, ministarstva i instituti, škole NVO (Zlatni bor i Zlatiborski krug) mediji, udruženja sakupljača bilja i gljiva, LU i RU	2011/20.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori LU i RU Privredni sektor - ljudski resursi - vreme - oprema - materijal	Građani, turisti, škole, studenti
		. Edukacija školske dece i omladine, organizovanje škola u prirodi	Edukativne akcije Organizovanje vannastavnih i nastavnih predavanja Organizovanje ekoloških akcija Organizovanje EKO kampova i radionica EKO maskenbali	Opštinska uprava; ŠU; TOZ, KJP; KSC, škole; NVO (Zlatni bor i Zlatiborski krug) mediji,	2011/20.	Opština Čajetina Ministarstva Donatori LU i RU Privredni sektor - ljudski resursi - vreme - oprema - materijal	Građani, turisti, škole, studenti

			Medijska promocija	udruženja sakupljača bilja i gljiva, LU i RU			
		Edukacija turista i posetilaca, izrada propagandnog materijala	Štampanje publikacija Organizovanje tribina Edukativne akcije Organizovanje EKO kampova i radionica Seminari i kongresi Medijska promocija Postavljanje info tabli	Opštinska uprava; ŠU; TOZ, KJP fakulteti, Zavod za zaštitu prirode, ministarstva i instituti, turistički i ugostiteljski objekti; škole NVO (Zlatni bor i Zlatiborski krug) mediji, udruženja sakupljača bilja i gljiva, LU i RU	2011/20.		Građani, turisti, škole, studenti

